

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

HARKAI VASS ÉVA, PAP JÓZSEF
ÉS KIRÁLY ERNŐ VERSE

BORDÁS GYŐZŐ REGÉNYÉNEK
BEFEJEZŐ RÉSZE

NÉMETH ISTVÁN ÉS BÖNDÖR PÁL JEGYZETEI

DEÁK FERENC DRÁMÁJA

BENCE ERIKA TANULMÁNYA

ISIDORA SEKULIĆ ESSZÉJE

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

2004

Március

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXVIII. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Buzás Márta

TARTALOM

- Harkai Vass Éva* két verse 285
Pap József: Tavasszal (vers) 287
Németh István: Papírszeletek (esszé) 289
Bordás Győző: Katonaszökevény VIII. (regényrészlet) 297
Király Ernő: Triptychon (vers) 311
Böndör Pál: Esszémozaik 315
B. Foky István: Visszavádítás (regény, IV.) 325
Deák Ferenc: Zárványfények (irodalmi forgatókönyv) 336

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Bence Erika*: A valószerűtlenség szabadságáról (tanulmány) 367
Bence Erika: Ironikus kor (tanulmány) 373
Isidora Sekulić: Szeptember végén (esszé) 379
Sava Babić: Esterházy Péter harmóniája és diszharmóniája (tanulmány, II.)
392

IRODALMI MÚZEUM

- B. Szabó György (1920–1963) magánlevelezéséből III. (Közzéteszi Szloboda János) 404
Farkas Geiza imája (Közzéteszi Németh Ferenc) 415

HARKAI VASS ÉVA KÉT VERSE

MOST ALSZOL

vagy álom nélkül forgolódsz a párnán számolod reggelig
mennyi idő telik éjszaka van vagy hajnal sarki fény vagy
virradat volt-e a finn erdők felett s az ösvényen hol felengedett
minden gátlásod s ott maradt a jel: a talpalatnyi fű

milyen egyszerű volt minden az égi út után a legnagyobb
felhő mályvaszirmából kiszállva vattás uszályok lebegtek
súlytalan a nyáron is dermesztően hideg tavon az erdő
mintha az égen nőtt volna az ében törzsek fölött a lomb

jó magasan csak pár méterre bomlott ki s míg forgolódsz
az ágyban nyugodt lélekkel latolgathatod éjszaka
van-e vagy hajnal meddig az álom s honnantól tör rád

nagy robajjal az ébrenlét földi bája egy hétköznap elnyűtt
báli ruhája – üzemi szalagon a selejt – mit a reggel óvatlanul
ám nagyon is szándékoltan arcodra ejt.

ELINDUL. MEGÉRKEZIK

amint átlép az országhatáron hogy egy fecskéként nyarat csináljon
mintha nem cserélődne a táj szokványos látvány: síkság és semmi báj
később a várost elhagyva fenyők törzsének párhuzamosai a sziget
karsztos partja annyira rút kopár hogy szinte szép

a világítótorony felett magasan húz el egy gép repülő
vagy sirály egyre megy: vakítón fehér a kép
a nap tője a tenger gömbjébe szúr szétaradt
kék vér: türkiz és azúr

hideg források festik zöldre a vizet elmúlt egy évtized
hogy arra járt de mintha tegnap örök anyagként tartja
magát a hegy s míg az időben előre s vissza megy
a hegyoldalon azóta is nő a fű lenyírják újra nő

kezdet és vég egymásra másolódik míg a város
mély lélegzetet vesz mozgolódik s míg a nap
délutánba fordul nem rezdül a fény árad és kivár
az ébren álmodás partjainál

a só tisztára mossa napjait s ha víz alá bukik
az üveges plazma pezseg és nagyít nagyjá
növeszti a cikkanó halakat kavicsot fővenyt
nyaldos kagylót lapít a parthoz rezzenő

fénynyalábot vetít a falra kiröpíti a végtelenbe
mint hogyha senki sem úszna arra a szigeten
túl újabb sziget kagyló mit kivet
a mély

(2003)

TAVASSZAL

P A P J Ó Z S E F

Születésnapomra, 2004-ben

1.

Bolyongásaim
immár jórészt másvilágiak,
álomból álomba –
holtágba juttatók.

Nem valós lét ez:
ál-élet egy látszat-világban!
Időtlenül telik
katatón tartásom.

2.

Dermedtségemből
fölengedni lesz-e még erőm?
Maglehet, utolsó
tavaszom köszönt rám.

Kinézek: hódolóm,
Erzsike most csoszogja körét,
és feltöltekezve
lát neki a napnak.

3.

Induljak én is?
Nyüzgés a parkban, zöldell a fű,
zöld a levegő is.
Még a levegő is!

Sárga pitypangok
sütkéreznek, és velük én is.
Tényleg itt a tavasz.
Szebb a tavalyinál.

4.

Serkenj, kedélyem,
szabadulj, erőszakkal ha kell,
vagy ál-hahotával
ólompántjaidból.

És nyüsztve is,
ha szorításuk nem hagy alább.
Úgy ám, nyüsztve is
tépd le pántjaidat!

„Gyakran jut eszembe Péterfy Jenő kijelentése: Mindenki, aki magyarnak született s így akarva, nem akarva vállalja szenvedésünket, kárpótlást kap azáltal, hogy Arany Jánost eredetiben olvashatja.”

Kosztolányi Dezső

PAPÍRSZELETEK

N É M E T H I S T V Á N

Itt a város szélén, sétatím színhelyén, találhatók még utcák, amelyeken véges-végig földszintes családi házak sorakoznak. Azért mondom, hogy találhatók még, mert nem sokáig lesznek találhatók. Máris itt vannak a vállalkozók, fölvásárolják a családi házakat, lebontják őket, s helyüket holnap már többemeletes épületek foglalják el. Ezekben adnak cserében lakást, lakásokat azoknak, akik eddig másfajta szomszédságot ismertek és szottak meg, mint amilyen az új helyükön, két emelet s két falszomszéd között vár rájuk. Persze központi fűtéssel s mindenféle kényelemmel ellátva. De vajon a nyugalmukat megtalálják-e majd ott? A közös lépcsőház alkalmas lesz-e olyan jószándéki kapcsolatok megteremtésére, ápolására, amilyen ott alakulhatott ki, ahol minden áldott nap eljárhattak egymás háza előtt, átszólhattak egymáshoz a közös kerítés felett, láthatták, gyönyörködhetnek, esetleg irigykedhetnek a szomszéd veteményes- és virágoskertjében, ahol valóban kialakulhatott a jószomszéd-ság, mert az embereket nem választották el egymástól olyan ketrecrefalak, mint a tömblakásokban élőket? A nyitottságot, az egymás felé való fordulás természetes kényszerét itt a bezárkózás, az egymástól való teljes elszigetelődés kényszere váltja fel; itt csak falszomszédaik lesznek, akikkel ugyan mindennap találkoznak a lépcsőházban, arra azonban semmi kedvük se lesz, hogy közelebről is megismerkedjenek egymással. Hiszen azt se tudják a szomszédról, hogy miféle ember. Talán valami igazgatóféle. Mindig egy nagy kocsi jön érte s az is hozza haza.

Én, mint régi ktreclakó, már belefásultam ebbe. Nem ülhetek ki az ajtóm elé egy sámlira, hogy odavárjam a szomszédomat is. A ház elé se, mert megcsodálna minden lakó. Mind a száz vagy százötven, mert harmincöt év után se tudom, hányan vagyunk összezsúfolva a kilenc emeletünkön. Az azonban biztos, hogy egy jó falusi utca kitelne belőlünk. Huszonöt családi házzal az egyik, ugyanannyival a másik oldalán. Ahol nem csak az elülső, még a hátsó szomszédunkat is ismernénk; ismernénk külön-külön minden lakóházat a lakóival s a lakók nevével, természetével együtt, meg tudánk mondani a tájékozatlan vidékinek, hogy a Török János, akit keres, az utca másik oldalán a tizenötben lakik, de aligha találja őket otthon, mert a szenttamási vásárra mentek. Az már nem valószínű, hogy ha ez az utca városban lenne egy villanegyedben, ilyen „mindentudó” utca lenne.

Nem ülhetek ki tehát sem az ajtónk, sem a házunk elé, így aztán nem marad más hátra, mint az ögyelgés. Jó ideje ögyelgek már ugyanazokban az utcákban, de csak mostanában kezdek ráérezni, hogy miért mindig ugyanazokban. A még álló, földszintes családi házak végett. Mintha jobban esne a séta azok előtt, mint a sugárút emeletes lakótömbjei alatt. Pedig ezek a házak többnyire már vedlettek, kopottak, öregek, hullik róluk a vakolat, némelyiknek az ablaka bevakult, bepókhálósodott, másiknak a kerítése kidőlt, ritka közöttük az olyan, mint az, amelyik fölújítva, hófehérre meszelve büszkén viseli homlokán születése évszámát, az 1928-at.

Igen, mintha a részvét irányítaná errefelé a lépteimet. Ezek a valamikor bizonyára barátságos, takaros emberi fészkek beletörődve, tehetetlenül várják sorsuk beteljesülését. Holnap ideérnek a buldózerek, fellökik őket s a helyükön egykettőre felemelik a színes, tetszetős ktreházakat, amelyeknek az ablakain át csak akkorácska égdarab mutatkozik meg, mint a tenyered, amibe, ha mindenedet elvesztetted, beletemetheted fáradt arcodat.

*

Adjál néhány dinárt – nyújtja a tenyerét a kéregető kislány, aki már nem *kér*, hanem *követel*. A könyörgés helyett már-már rádparancsol. De ahol ő él s ahogy ő él, az ilyen magatartásbeli árnyalatok nem számítanak. Egy pillanatra megállok, s alig lepezett indulattal kérдем: – Egy elég

lesz? – Máris elfordul tőlem, talán nem is a felkínált „összeget” kevesse, hanem a hangom miatt, ami bizonyára sértette az önérzetét. Továbbhaladva hamar lecsillapodom, belátom, hogy nem kellett volna úgy viselkednem, ahogy viselkedtem, egy pillanatra megmozdul bennem valami, hogy vissza kéne fordulnom, s a kislány kezébe nyomnom egy ötöst vagy egy tízest, de nem, loholok tovább, kerüljek minél hamarabb minél messzebb a helytől, ahol az előbb megszegyenítettem vagy megaláztam valakit, egy koldust, aki betanított szöveggel állítja meg a dolguk után rohanó embereket az utcán. De ha a helyszíntől sikerült is gyorsan elillannom, az ott támadt rossz érzésem belémakaszkodott, mint kutya szőrébe a bogáncs, és mint hasonló esetek után, most is egész nap az a meddő gondolat foglalkoztatott, nyugtalanított, gyötört, bosszantott: miként tehetném jóvá az egészet? Legkönnyebben talán úgy, hogy legközelebb egy húszast adnék a kéregető kislánynak, aki ugyan aligha jegyezhetett meg magának, de én őt magamnak igen, s ezzel le volna tudva minden. Mily egyszerű is lenne így elnyerni a bűnbocsánatot, gúnyolódok önmagamon. De hiszen én nem követtem el bűnt, csak nem úgy viselkedtem, ahogy abban a pillanatban viselkedni kellett volna. Éspedig: vagy adnom kellett volna a kislánynak néhány dinárt, vagy szó nélkül továbbmennem. Így nem hogy nem kapott tőlem semmit, én vettem el tőle valamit.

*

Tavasz a télben, mondhatnám, ha nem lenne annyira banális. Pedig így igaz: az emberek zakóban, kigombolt ingnyakkal, hajadonfővel sétálnak az utcán. A tegnapelőtti kiadós hóesésnek még a nyomát is eltüntette a ráncszakadt húszfokos meleg, ami február elején eléggé szokatlan. A cinkék úgy pittyegnek, mintha máris itt lenne a tavasz. A vadgerlék szerelmes hangjukkal a párukat hívogatják. Egy japánbirs-bokor ágai piros virágrüggyekkel rakódtak meg, az utca végén egy szomorúfűzfá sárga haját lengeti a langyos szél.

És nemcsak a fa előtt állok meg, hanem a „nyelvi játékot” önkéntelenül fölkináló friss élmény előtt is. Ha akarom, a fűzfa lelógó, szíjas, vékony ágait nevezhetem a fa *hajának* is, hiszen ahogy leng a szélben, egy mesebeli leány fejdíszére (is) emlékeztethet, egy csodálatos sárga hajú leányra, talán épp a tavasz hírnöke leányára, de ha arra gondolok,

hogy ezeknek a finom, hosszú, fürtökben lecsüngő ágaknak ezúttal, ebben a vizet árasztó tavaszi szélben a *színe* állított meg, a *héjuk* színe, akkor arra az idegen testvéremre kell gondolnom, aki ezt a kacifántos magyar nyelvet szeretné elsajátítani, akinek tudni kell különbséget tenni a számára alig megkülönböztethető héja és haja szavunk között, meg hogy a héja, amiről beszélget az a két süket magyar, vajon a kenyér héja-e, avagy annak a madárnak a neve, amelynek sasszeme van, mégsem az. Nem baj, vigye kánya, csak lengedezzel nekünk még sokáig, te kedves, sárga hajú-héjú szomorúfűzfácska! Hirdesd a tavaszt a télben is.

*

Egy szép színes térképet jelentetett meg nemrég a Jó Pajtás, szűkebb pátriánkat ábrázolja Horgostól Kulpinovóig s Fehértemplomtól Bezdánig, vagyis a Vajdaságot, amit néha Délvidékként is emlegetnek, de nem mindenütt és nem mindig logikusan, hiszen amiként az Árva Magula lábánál élő szlováknak nehezebb esne, mert számára logikátlan, hogy hazájának a déli tartományait Felvidéknek nevezi, úgyszintén az Avara lejtőin élő szerbnek is hazája északi tartományát Délvidéknek. Egy tudatlan és tájékozatlan szalkszentmártoni illetőségű magyarnak viszont néha megbotlik a nyelve és vidékezik, sőt Dél- és Felvidékezik. Vele szemben a délvidéki magyar pártok, felszaporodhatnak akár húszra is, a nevük betűszavában egy istenért se vállalnák a nagy D betűt. Erről azonban itt most ne nyissunk vitát, nézzük inkább a Jó Pajtás által közreadott szép térképet. Sajnos, nem fért rá az összes délvidéki helységnév, mind a négyszázötvenhárom, csupán a jelentősebbek, mint amilyen Zombor a nagyobbak közül, vagy Bajsa a kisebbek közül, de már az olyan aprócskákat, mint amilyen Káptalanfalva vagy Kanizsamostonor, amilyenekből a legtöbb van, nem szoríthatták volna rá. A térkép hátlapján azonban mind a négyszázötvenháromnak a neve megtalálható, magyarul is azok, amelyeknek volt vagy van magyar nevük. De azért el tudom képzelni azt a törökfalusi, nagyszeredi, homokszili, dreai, nezsényi, temesszőllősi, kiskéri, töröktopolyai, szépligetesi kisdiákot, aki hiába keresi imádott szülőfalujának a helyét és a nevét a szóban forgó térképen, hogy emiatt egy icipicit elszorul a szíve s kisebbnek érzi magát a mákszemnél is. Ha túljut a negyedik osztályon s bekerül valamelyik „térképes” helységbe ötödik osztályosként, talán még a társai gúnyoló-

dását is el kell viselnie amiatt, hogy az ő falucskája nem „térképes”, talán nincs is olyan település, ahonnan jött, mert ha volna, ott lenne a térképen. Ilyen háttérrel nem kell hát megtanulnia szegénykémnek azt az új keletű híres magyar mondást, miszerint merjünk kicsik lenni, ő tudja ezt származásánál fogva is. Hosszú évtizedeken át, tehát még mielőtt megszületett volna a jelenlegi egyik magyar miniszter, már erre próbáltak bennünket, délvidéki magyarokat rászorítani. Hogy a nevünk nem úgy íródik, ahogy a parókia nagykönyvében áll, hanem úgy, ahogy a falu- vagy a városháza nagykönyvében; meg Újvidék sincs többé, csak Novi Sad van s ez így van még a Novi Sad-i Rádió magyar nyelvű műsorában is és mindenütt a nagyvilágon Žitištétől Stražaiig. A Magyar Nemzeti Tanács döntése a helységnevek használatával kapcsolatban bátorítást és fogódzót ad azok számára, akik még hajlandók visszazokni a leszoktatottakra. Elég nehéz visszazokni rájuk. Vagy megtanulni azoknak, akiket a mesterségük is erre sarkall. Mondjuk az újságíróknak. Mindenekelőtt nekik. Akkor a cikkeikben, rádió- vagy tévériportjaikban következetesen Szurkost használnának a Srednji Salaš helyett, ha végre már szabadon vállalhatjuk nagykorúságunkat, az említett kormányfői figyelmeztetés ellenére is. A fentiekhez még csak annyit: jó nyolcvan esztendő után kiderült, hogy a Délvidék csaknem félezer helységének magyar neve is van, mert volt is, csak elfelejtődött, az emberekkel elfelejtették s ebből a szempontból is valakiket arra kárhoztattak, hogy nyelvük elszegényedjék, emlékezetük az övéikre elhomályosodjék, agyukból s végül a szívükből is kitörlődjék. Hiszen bizonyos szavainkat immár csak némely helységnevek őrzik, őrizték.

*

Két – úgy érzem – jelentős vers látott nyomdafestéket. Két klasszikus költőnk tollából vagy számítógépéből szinte egy időben két éldegelő folyóiratunkban, az *Aracsban* és a *Híd*ban. Két olyan vers, amelyet se látomásánál, se indulatánál fogva nemigen olvashattunk sem a jugoszláviai, sem a vajdasági magyar irodalom mögöttünk hagyott majd hatvan esztendejében; különösen nem sokat olvashattunk két klasszikus költőnk tollából. Ez a napokban megjelent két vers mindkét költőnk lelke legmélyéből szakadhatott, a keserűbb, az indulatosabb éppúgy, mint a másik, a szelídebb, amelyik szinte már fohásszá, imává magasztosul.

Érdekes, hogy Pap Józsefé az „áldott szent rom”-ról, Aracsról szóló a *Híd*ban, Ács Károlyé, a fájdalmasan gúnyolódó, a mikesi magányban született, az *Aracs* című folyóiratban. Ennél már csak az lett volna érdekesebb, ha mindkettő egyazon időben jelent volna meg mindkét folyóiratunkban vagy az egyikben, de együtt. Kíváncsi vagyok, „mindenre” odafigyelő ítéseink foglalkoznak-e a két költeménnyel, kifejtik-e belőlük azt, ami egyikben sincs véka alá rejtve, fel- vagy leértékelik-e, helyre rakják-e őket úgy a szerbiai mint a vajdasági magyar költészetben s ezen belül mind a két szerző opusában. Az én erőmből itt csak annyira futja, hogy megállapítsam: Költészetünkéből az elmúlt hatvan év alatt hiányoztak az effajta ihletésű versek. Legalábbis nekem. Meg talán azoknak, akik a költőktől elvárják, hogy helyettük is kimondják a kimondhatatlant. Azt, ami nagyon fáj. Vagy ami annyira szép, hogy belénkhasít. Hiszen egy mennyezet, tető nélküli romtemplom is lehet gyönyörű, sokat sejtető; egy „ég felé nyíló ablak”. Akár egy öreg csárda romjai, ha költő mutatja meg nekünk.

*

Az Európai Néppárt arra kéri az Európai Uniót, hogy fogadjon el nyilatkozatot a kommunista diktatúrák elítéléséről – olvasom az újságban. Az önkényuralmak volt vezetőit pedig arra szólítja fel, hogy tartózkodjanak bármiféle európai poszt betöltésétől.

Jóformán még meg se száradt a tinta a nyilatkozaton, máris jelentkezett egy aktuális érintett, aki merénylettel vádolta meg az Európai Néppártot. Bizonyára lesz még ilyen jelentkező, és pedig nemcsak a volt szocialista országokból, a volt felelősek soraiból, de nyugati és keleti értelmiségiek közül is, akik a szörnyű dráma után is szépíteni szeretnék azt, ami az úgynevezett reális szocializmus országában történt. Vagy ha a szörnyűségeket tessék-lássék olykor akár fogcsikorgatva is, de elítélik, képtelenek kijózanodni hívóként vallott eszmerendszerükből, erős párthűséggel hordott ideológiájukból, amelynek a gyakorlatban való megvalósítása rövid idő, néhány évtized alatt nagyobb emberáldozatot követelt a világ minden eddigi gonosztetteinél. Bizony, még a fasizmus által elkövetett gonosztetteknél is. Ha pedig így igaz, mi vagy ki akadályozza meg, hogy a bolsevizmust, s annak „enyhébb” változatait is a fasizmussal együtt, mint önkényuralmi rendszert egyöntetűen elítélje

a világ? Lenin halálának nyolcvanadik évfordulóján a Vörös téren a volt diktátor piramisa előtt összegyűlt tömeg sarló-kalapácsos vörös zászlókat lengetett a hideg moszkvai szélben, ehhez hasonló kép Európa közepén, Berlinben, de horogkeresztes zászlókkal kétezer-négyben elképzelhetetlen. Miért? Ki meri állítani, hogy a Gulágok, Goli otokok, Recskék stb. több tízmilliós áldozatot követelő gonosztett még csak párhuzamba se állítható az Auschwitzben elkövetett szörnyűségekkel? Avagy a Gulágokra borítsunk fátylat, Auschwitz viszont legyen örök mementó? Nem épp az efféle magatartás szüli meg az újabb borzalmakat? Csakugyan menthetetlen volna az emberiség? Ha igen, Krisztus el se jött volna közénk, nem áldozta volna föl érettünk magát. De eljött és föláldozta magát, mert erős volt a hite, hogy az ember megváltható. Megváltható a bűntől, a bűnétől. Hát ez, a huszadik század példája is mutatja, mind nehezebben működik. Igaz, volt rá példa, amikor a farkasok átváltoztak szelíd bárányokká. De csak külsőleg. A bundájuk. A hangjuk maradt. Itt-ott mintha kezdene újra felerősödni. Vért, mint a náci és a hozzájuk hasonlók mégse kíván a szóban forgó párt, csupán annyit, hogy tartózkodjanak hatalmi posztok betöltésétől az önkényuralmak volt vezetői, akik az istenüknél (a saját pártjuknál), a hazájuknál, a barátjuknál, de még a családjuknál is jobban imádtak.

*

Abban az órjító nyüzsgésben, amikor az egész város talpon van, amikor az emberek a dolguk után futkosva ellepik az utcákat és a tereket, amikor már úgy érzed, megfulladsz a hömpölygő emberáradatban, valaki, egy idős férfi arca fölbukkan a földalatti aluljáró sötét torkából, ahonnan egyébként vad buzgárként törtet fel a tömeg, mégis erre az egyetlen arca tapad a tekinteted, veled szembejön, de nem téged céloz meg, senkit se céloz meg, mert nincs is már semmiféle célja, tehetetlenül sodortatja magát az áradattal, talán nem is tudja, hogy hol jár, ezzel nem is törődik, mert már semmivel se törődik, mintha semmi se érdekelné többé, megtört, elveszett arcáról könny pereg. Sír. Itt be is fejeződik a történet, amit réges-régen hallottál vagy olvastad valahol. Egy világvárosban, ahol annyi ember zsúfolódott össze, ahány lakossal valaha egész földrészek se rendelkeztek, a déli órákban, az elviselhetetlen tolongásban, amikor és ahol mindenki elveszti a saját igazi arcát,

abban a szörnyűséges arctalan tömegben valakinek a tekintete ráhökken egy magános öregúr kisírt szemére, egy fáradt szempárra, valakire, aki, láthatóan a magányosság, a magáramaradottság, a kimozdíthatatlan árvaság súlyos terhét cipeli. És mégis teljesen egyedül. Mert valaki a roppant homoksvatagban észrevette azt a parányt, amiből a rengeteg összeáll. Egy csillámló homokszemet. Egyetlenegy a megszámlálhatatlan közül . . . Már lent volt a földalattiban, amikor a melléből egy fukar sóhaj szakadt fel. A részvétnek ez a visszafogott hangja csak nagy ritkán jut el hozzánk.

KATONASZÖKEVÉNY VIII.

BORDÁS GYÖZŐ

FÁK ÉS FÉNYKÉPEK

33.

Ismét otthon voltam a szüleim nem kis huzavonával visszavásárolt házában. Jóakaró ügyvédünk már régen kereket oldott, sok bánáti ember legnagyobb öröme. Nyilván érezte, nem kevés vaj van a fején, de amilyen ravasz volt, nyilván másra is ráérzett.

Apámnak másfél hold kertje volt, abban egy sor barack- és egy sor szilvafa. Éppen virágoztak. A méhek zsongtak rajtuk, úgyhogy egy tompa zümmögésben volt nemcsak a kertünk, hanem az egész falu. Nem volt ház, ahol nyolc-tíz kaptár ne lett volna. Ilyenkorra már minden kaptár ki volt tisztítva az áttelelésből maradt fáradt ürüléktől, a pléhből készült, cinczett etetőjükbe még egy-két kanálnyi oldott méz vagy cukor került a fiaztatáshoz. Apám is már rég, füstölővel a kezében, átnézett minden családot, gondosan keresve, megvan-e az anya, s nekem is mutatta: – Látod, ott a hüvelykujjam irányában! S folytatta, mintha csak arra gondolt volna, mondom én ma, utólag, hogy ha egyszer én veszem át ezt a mesterséget, mint ahogyan ő is az apjától örökölte, legalább a méhészet alapismereteit ismerjem. S ezen a tavaszon a méhek valóban nem panaszkodhattak, a fiasításhoz annyi virágpor volt, hogy győzni se bírták. Pedig, emlékeztem vissza, nagyapám annak idején minden évben lemetszette a gyümölcsfák sűrűbb vagy nagyon kihajló, virágzásban levő

ágait, szinte csokrokba kötötte, és a padlás mestergerendájába vert szögekre akasztva megszártotta, s a következő tavaszon a virágokat megőrölte, s amint megenyhült a lég, s kezdtek kijárni a méhek, számomra valami furcsa szórakozásból, a tenyerébe vette, s onnan etette őket. Még ma is emlékszem szavaira, amikor azt mondogatta, ha jól átteleltek és „bejön” a fiasztatás, nyáron majd csak úgy „érik” a méz. S még valamit mondott szinte emelt hangsúllyal: „Tanuld meg, gyermekem, a bor az aljára tisztul, a seprő leülepszik. A méznél meg fordítva van, a tetejére jön föl a bele nem való, s ezért többre is becsülöm.” Hogy ennek a bölcsességének, már akkor átvitt értelme is kirajzolódott a tudatomban, majd később. Ha elfelejteném, mert az évek, ugye, csak évek, emlékeztessél! És felőlem most rá is gyűjthatsz, ha erővel tudórakot akarsz kapni. Valami nyugtatóra viszont szükséged lehet.

A méheknél tartottunk, ugye? A nagyapám által készített vájatos deszkájú itató is megvolt még, amelynek méter magasságra emelt hordójába – külön lépcsőt is készítettett hozzá –, leginkább nekem kellett húznom a vizet a kerekese kutunkból. S mindezt már március elejétől, mert megint csak nagyapámra hivatkozok, aki azt magyarázta, hogy a fehér fűz, amelyből itt a Tisza mentén százezernyi volt, már márciusban „ontja” a virágport, de hogy a méhek ezt feldolgozzák viasszá, vízre, sok vízre van szükségük. – Már nehogy azt is a Tiszáról cipeljék, szegények. Amikor itt a kút az udvarban – mondta, s ettől fogva valahogy az itató vízzel való ellátása az én feladatomban lett. Legalábbis addig, míg ki nem röppentem a családi házból, azaz el nem mentem hentesinasnak. De amint ismét hazaértem és megpillantottam a vashordót a kert aljában, hiszed vagy nem, az összeecsókolódzás után, úgy emlékszem, az volt az első kérdésem apámhoz, van-e benne víz? Megnyugtattott.

Nagyapa, szegény. Miket tudott, nem csak a méhészetéről, noha visszagondolva rá, annak volt a szerelmese. De a falu történetéről is ő tudott legtöbbet. Mindig Kenedi Gézát olvasott, s rá azért volt büszke, mert idevalósi, innen indult. – Amikor te születted, ő országgyűlési képviselő volt már – mondta olyan büszkeséggel, mintha ő maga vitte volna föl a parlamenti lépcsőnkön. Minden könyve megvolt tőle, első helyen A Quarnero, Fiume és Abbázia, de aforizmái, elbeszélései, krimi-történetei, ha akarod meg is nézheted ezeket, mert mind én örököltem, de szerintem Mikszáth, Krúdy és Molnár Ferenc könyvei is csak

azért voltak smizettjén élre állítva a befőttesüvegek mögött, mert vele együtt dolgoztak. Az apja – mesélte az öreg –, gazdatiszt volt a Divánnál, földesurunknál, tudod, aki a templomunkat is építtette. Aztán meg elődünk lett a postamesterségben.

Viszont én megint elkalandoztam, pedig ott tartottam, ezen a tavaszon mi az idősebbik, alig kétéves gyereket is félve engedték ki a kertbe játszani, a még csecsemő, három hónapos kisebbiknek pedig a kocsiját pelenkával borítottuk le, nehogy véletlenül is méhcsípés érje. Gyönyörű tavasz volt, zsongásban és fehér fátyolban az egész falu. Nem is győztem tájképeket fényképezni, büszkeségemmel, a Leica 3-as fényképezőgéppel. Szegeden vásároltam ezt a csiszolt lencséjű, még 1928-ban kifejlesztett modellt, amelyet kereskedőm akkor „a gépek királynőjének” nevezett lelkesedésében, de mint kiderült, jogosan, mert valóban tökéletesebb képeket adott, mint az én addig használt Rolleifexem. Főleg innen föntről, a kertünkéből a Tiszára lejtő domboldalt, az ezernél is több virágzó fáját. Meg is jegyeztem a szegedi fényképész-kereskedő többször hangoztatott, rábeszélő mondását: „Ezzel a géppel – higgye el – a célpontja a valóság egy elkapott pillanata lesz.” El is kaptam olyan pillanatokot, mint mikor német páncélvonatot robbantottak föl a kikin-dai vonalon, van fényképem a vízbe esett zentai vasúti hídról és a belgrádi Száva-híd maradványairól, mellette a magyar hidászok által épített úgynevezett Herbert hídról, a Ferenc-csatorna romba dőlt vasúti hidjáról. Arról, hogyan terelték már az oroszok a mi embereinket pontonhidunk építéséhez . . . Egész kollekción hoztam össze ezekről a hidakról, amelyeket apám tanácsára, hosszú időn át csak dugdostam.

Lencsevégre kaptam a kivonuló német lovas katonákat, a foglyul ejtett honvédeket, akiket Dragutinovóra kísértek, a bevonuló oroszokat . . . Tudtam, mindennek egyszer hadtörténeti értéke lesz. Igen ám, de ott a két gyerek, feleség, élni is kellett valamiből.

Gyakorta magam is lejártam a Tiszára halászni, mert élelemből kevés volt. Nem voltam valami nagy horgász, mindig is irigyeltem a nagy harcsákat és szép csukákat könnyedén kiemelő társaimat. Én csak amolyan kocahorgász révén inkább a törpeharcsákra szakosítottam magam, mert abból volt a legtöbb. Otthon a trágyadombot megbolygatva annyi vörös gilisztát találtam, amennyit csak akartam. Beledobáltam a Frank kávé feliratú, fedeles pléhdobozba, vettem a botomat, és mentem

le. Amint bedobtam a horgot, máris jött. Két-három kilónyinál többet nem is vittem haza, mert minek? Tizenöt, legtöbb húszdekásak voltak, elég ebédre, vacsorára. Igaz, szúrtak, mint a számartövis, de a feleségem megfőzte, a gyerekeknek kötelezően lepasszírozta . . .

Nekem nem a horgászás volt a passzióm. Én, amikor bedobtam a horgot, elsősorban a víz sodrását figyeltem. Bedobom balra, milyen sebesen viszi jobbra? Tehát, mekkora energia rejlik a vízben? Hatalmas, mondhatom. Akkor ezt miért nem használjuk ki? Vízturbinám alapvázlata már az albániai és az olasz börtönökben megszületett. Ha valami a természet folyása szerint fönről lefelé folyik, energiát hordoz, akkor azt föl kell fogni, ki kell használni. S ezt láttam a Tiszán. Hömpölyög, csak hömpölyög az a hatalmas energia, és mi a halászaton kívül semmi másra nem használjuk, én is húszdekás törpeharcsákat fogok ki belőle? Mekkora pocsékolás! Ahelyett, hogy turbinák tízei, százai, ezrei termelnék azt, amiből elég sincs, mondjuk, a villanyáramot? Különcnek tartottak mindig a faluban, amióta hazajöttem, még a szkipetár ragadványnevet is rám varrták. Most is röhögtek rajtam, hogy az a Pista csak a törpeharcsákat . . . Közben fogalmuk sem volt, hogy ízletesebb pörköltet például, mint ezekből az apró halacskákból . . .

Itt lent a Tiszán halászás közben nem zavart a német katonák jelenléte, sőt szinte örültem, ügyelnek ránk, hogy semmi bajunk ne essen. Ennek fejében ők is kaptak halat, no, nem az én törpeharcsáimból, mert azt hiába kínáltam nekik, hanem a szebb példányokból. S egy napon azt látom, nem kérnek, nem fogadják el a halat. Itt lett gyanús a dolog. Miért nem? Azt suttozták, mert mérgezés történt. Ki kit, sejtethed. Aztán mintha megritkultak volna, kevesebbet járőröztek, szeptember derekára, vagy inkább a végére szedelőzködtek, mind kevesebben maradtak.

– Russisch drohen, Russisch! – valami ilyesmit mondogattak. Persze mi is hallottuk, jönnek az oroszok! Féltünk is tőlük, hazudnék, ha azt mondanám, nem.

34.

Nem sokkal azután, hogy a németeknek immár komoly visszavonulásukkor, amit én titokban, mint mondtam, fényképeztem, fölrobbantották a kompunkat, és alig egy hétre rá – az egyik fényképem hátlapja

tintaceruzájának mára már nagyon elmosódott adata szerint, 1945. október 7-én – bejöttek az oroszok. Ha hiszed, ha nem, a németek által ott hagyott kétszáz literes hordókból meg mindenféle talált vasszerkezetekből, őrtoronymaradványokból, harckocsiakadályok rúdjaiból, vonatórudakból az egyes hidászok napok alatt pontont szerkesztettek, ide Padé és Ada közé. Merthogy: „Za Berlin!”

– Gyerekek – mondogatta apám – nem lesz ennek jó vége. Anyám minderre csak hümmögött, de mindkettőjük szeméből egyértelműen kiolvasható volt, hogy főleg az apró gyerekeimért aggódtak.

Megérkezésük másnapján ott voltak nálunk is. Egy tiszt állított be hét géppuskás kíséretében. A házat csak úgy nagyjából vette szemügyre. Hanem a kert, a kertünk, a gyümölcsösünk érdekelte. Kémlelte, kémlelte, a fákat talán, villan össze a szemünk apámmal, de nem. Átment a Balogh szomszédokhoz is, majd ismét visszajött, mi meg mi más tehattünk, a konyha sarkából figyeltünk némán, rezzenéstelenül. Még a pici is csak pislogott, föl sem sírt, az anyja vette ki a kocsiból, hogy jól van, tovább nyugodjál, gyermekem. Aztán a tiszt kiment az utcára, és kiabálni kezdett, valami „vizúrát” emlegetett, meg intett, hogy, ide, ide!

Nincs egyszerűbb, kifejezőbb szavunk, mint amit apám ekkor mondott ki: – Fiam, rábasztunk!

Én, persze, a feleségemet féltettem elsősorban, de némileg meg is nyugtatott ez a fényképészeti szakszótárban is használatos „vizúra” kifejezés. Mintha érteni véltem volna, számára, most, ebben a pillanatban, mi a legfontosabb.

Nyugtattam is apámat, meg vele együtt az egész családot.

Katjusát toltak be a kertünk végébe, pattogtak az őszi gallyak, törtek a faágak, mintha csak géppisztolyból adtak le volna sorozatokat. Pár perc műve, s ott a szilvasorunk végében már áll az ágyú, csöve a Tiszának fordítva. A gyors munkával a tiszt nagyon elégedett lehetett, mert ismét bejött a házba, most már tüzetesebben is körülnézett, a Pistikének még egy barackot is nyomott a fejére.

– Divni decski – mondta, szinte barátságosan. S megkérdezte: – Vengri?

Bólintottunk.

– Haraso.

Aztán papírt és ceruzát kért.

Bár engem cirillből buktattak meg, könnyedén kiolvastam, hogy ő Jevgenyij Mulatov százados, „. . . czennel, ezt a házat lefoglalom!”. Apámnak adta át a papiroost, s tőlem meg megkérdezte, mivel foglalkozom? Mondom, némi zavaromban persze: Fotográf vagyok. Így, ma már úgy tűnik, kicsit ki is húzva beeső csirkemellemet, nagy F-fel. Akkor intett, elő az „aparát”-ot! Apámnak meg, hogy öltözködjön, mert – én legalábbis így értettem –, építeni kell a pontont.

Bár azt mondtam volna, hogy hentes vagyok, gondoltam ekkor, őszintén, attól tartva, hogy ez az ember, egyetlen büszkeségemet, fegyveremet, a fényképezőgémemet azonnal elveszi. Mert híre ment, hogy az órákat és az ékszereket dugni kell előlük. De hogy mondtam volna én ezt oroszul? Kézzelel-lábbal mutogatva? Azt gondolhatta volna, le akarom őket gyilkolni.

Amikor előkerült a fényképezőgép az állvánnyal együtt, megint intett, menjünk ki a kert aljába a katyusa mellé.

Ott meg nekitámaszkodott az ágyú csővének, a lábát keresztbe vette, megigazította vörös csillagos szőrmesapkáját:

– No, szada! – intett, s én elkattintottam a gépet.

Szinte hálás volt, s amikor visszamentünk a házba, oda a gyerekek közé, a feleségem hárszteával kínálta, s míg itta, könnybe lábadt a szeme, aztán elsírta magát. Mert hogy neki is van otthon három, de egyik ujját egészen, a másikat meg félre felmutatva, úgy értettem, másfél éve nem látta őket.

Lám, a raboskodás megtanítja az embert a jelekből való megértésre. Olvasom, ezt ma valamiféle metakommunikációnak hívják. Nem tudom, mi az, de azt a gesztikulálásából: hogy igazán aggódik, mert nem tudja, mi van az övével ott a Kaukázusban . . .

Amikor apám fölöltözve téli gúnyájába, a fejére föltéve a subarát is, talán némileg megnyugodva, bejött a szobába, a tiszt ismét papírt kért, és azt mondta: Ha nem térnék vissza, a fényképet küldjük el erre a címre, s fölírta: Szonya Mulatov – a feleségem ezt a nevet mindig „Cónyá”-nak olvasta, s mondta, szerintem ok nélkül gúnyolódott, mert ez az ember a feladatát teljesítette, de rendes volt. Leírta, mi meg csak pislogtunk: Kazahsztán, Pavlovszkaja, Puskin utca 183.

A kép elkészült, s hónapok múltán el is küldtem a megadott címre. Jevgenyij meg két évre rá köszönte meg, mondván: „Azóta is büszke vagyok rád!”

Bár ne tette volna, mert negyvennyolcban, már Ú.-ban, azért hívtak be az Udbába, hogy nyilatkozzam, milyen kapcsolatban is állok én ezzel az emberrel? Meg miket is fényképeztem? Hol is vannak azok a fényképek? Képeim nagy részét pedig, apám tanácsára, már régen betűzeltem, egy részét meg elástam! Ha előkerültek volna, aligha úszom meg huszonkilencedik „állomásomat”, a Goli otokot! És ha nincs a Markov Jovo meg a kertész!

Tény viszont, hogy az orosz tiszt lefoglaló papírja akkor bennünket minden további zaklatástól megmentett. Az újabban érkezőknek elég volt csak fölmutatni, s máris szalutáltak. A katonák, mármint a katyusa személyzete pedig még hónapokig itt élt, ellátva mindennel, a szomszéd házban, Baloghéknál.

Ők is szemtanúi lehetek, mi történt.

A megépült pontonon Adáról kísérték a honvédeket. Elöl, hátul, oldalról fegyveres őrök. Mondom, Pista, te ezt le kell hogy fényképezd! Félig ki is nyitom az ablakot, kissé félrehúzom a függönyt, a fákon már alig van levél. S érzeknek, házunktól nem messze vonulnak. Kétszer, háromszor elkattintom a gépemet, s közben számolni kezdem őket. Hogy mind fiatalok, korombeliek, harminc év körüliek, de szinte újnak tűnő egyenruhában. Kilencvenen vannak. Az irány pedig a vasút mente, tehát Bocsár, majd esetleg Dragutinovo, Nagyikikinda: Ha ezen túljutnak, jó.

Estek volna inkább orosz fogságba, akkor most nem térnék ki rájuk, immáron harmadszor.

35.

Ma ott kezdtem, hogy virágban a fák, méhek zsongása, fényképezés . . . Hát, azon a következő tavaszi reggelen nem akartam hinni a szememnek. Köd volt ugyan, de ahogy kinéztem az ablakon, mintha barnás-sárgásra változott volna a tegnapi hófehér világ. A virágzó barack- és szilvasor. Mondom is a feleségemnek, most én hallucinálok, vagy valami tényleg történt. Ő is törölgeti a szemét, néz, néz ki az ablakon, aztán kinyitja, majd ki is hajol, de nem megnyugtató a válasza,

hogy bizonyára csak a köd miatt tűnik úgy, mintha leforrázták volna a fák virágait.

Jön a két orosz is, ők is csak értetlenül szemlélődnek, mintha valamit nem értenének. Mennek a kert végébe, gesztikulálnak, amiből egyértelművé válik, ők sem értik, mi történt. Apám ébred utolsónak, s bár a köd csak most kezd foszladozni, mutatjuk, mit látunk. Nem szól semmit, veszi a kabátját, kimegy.

– Monilia – mondja, s nem kéri szokásos reggeli tejbe aprított kenyérét sem. Egész nap szótlán a család. Ha nem volna a két gyerek, mintha kriptában járnánk. Este is csak azt tárgyaljuk meg, hogy, sajnos, valószínűleg azért is, mert nem permeteztünk. S volt-e mivel, könyörgöm, mivel, mikor se permet, se pénz, sopánkodott apám.

Siralmas a padéi határ, mindenkinek oda a gyümölcse, az idénre legalábbis.

Szállási emberek szállingóznak befelé. Ők is szótlanak többnyire, de apámmal csak szóba állnak az utcán. Jegyzőjük volt, ő is, meg a nagyapám is. S ez itt még ma is tiszteletet parancsol. Pusmogznak, látom az ablakból, de – bár az égre is mutogatnak –, nem úgy, mintha csak az éjjeli elemi csapásról volna szó. Mélyebb, ettől a csapástól is mélyebb döbbenetet olvasok ki a szemükből.

Túl vagyunk már azon, hogy Kristály iskolaigazgatónkat bekísérték a községházára, majd az iskola pincéjében tartották fogva. Az egész falu tudta, hogy innen adta ki lányának véresen a barna, csíkos ingét. S hogy ezután Heib bácsival, az itteni kultúrélet vezetőjével, ugyancsak tanítóval, közösen szállították föl őket egy könnyűszekérre, amely állítólag Nagyikindára „vitte” őket a törvénytűzre, de azóta sincsenek, hogy ugyanígy, nyomtalanul tűnt el a Táborosi Pista bácsi, a falu legmódosabb földművese, a Virág hentes . . ., hogy Tondi juhász beleőrült a pincében . . .

– A fák, a fák – mondja apám –, még szerencse, hogy nem a szőlő is.

– Ne akard azt mondani, mert úgysem hiszem el. Mondd, mi nyomja a lelkedet? Mert le sem tagadhatnád, fásult, fáradt, rekedt vagy, mint akiben nem csak ötvenkét-három év lakozik. Hallgatsz, semmit nem mondasz, csak ülsz a sparhelt mellett, amelyet a gyerekek miatt délutánonként még be kell gyűjtanunk, és sodrod az egyik cigarettát a másik után. Tegnap is nem én mondtam:

– Anyám, küldd már ki az udvarra, hogy legalább ezeket a gyerekeket ne mérgezze ezzel az undok kapadohánnyal. És te szinte örültél, amikor kiküldött, mintha csak vártál volna a pillanatra, hogy mehess. S ne szólj senkihez! Azt hiszed, ezt nem látom, látjuk? És akkor, hogy ezek a fák, ezek a fák! Látom, érzem, a bőrömon átsüt, nem igaz, apám, nem igaz, amit mondasz!

Sodorja a dohányt. Lassan, szinte méltóságteljesen nyalja végig a papiros vékony csíkjában a ragasztós részét –, ezt a még német hozományt –, majd hengerbe gyúrva, s a törmeléket gondosan visszasöpörve a dózniba, már megremegő ujjakkal gyújt, pontosabba gyújtana rá. Mivel érzi, hogy én látom, itt valami nincs rendben, zavarba jön. Előbb a földre dobja és a papucsával tiporja a még alig meggyújtott cigarettát, majd a nikkelezett dóznit ismét kiveszi a vastag szövetű, hajtókás kabátja zsebéből, és egyenesen a kerítésnek hajtja! Csak úgy csörög a drót.

– Tényleg, mi van veled? – kérdem. – Valami bajod van, velünk, velem, anyával?

– Semmi, fiam, semmi – de szeme most úgy villog, mint a vadászok kereszttüzebe került rókaé, amely a vészhelyzetben a még legparányibb menekülési rést is ki szeretné használni.

– De akkor mi a bajod?

Odamegy a kerítéshez, fölveszi a kettényílt szájú dobozt, gondosan összeszedi a még menthető dohányt, amelybe nem kevés föld is vegyül, és ismét sodorni kezd. De ujjai most már remegősen táncolnak, körmei a szemem láttára koszosodnak be a földtől, mire megszólal.

– Most ide figyelj!

Rágyújt. Pontosabban azonnal rágyújtana, de a szél háromszor-négy-szer elfújja a benzines öngyújtó lángját. Máskor ezen bosszankodna, sőt káromkodna is hozzá, de most, mintha csak várná, hogy megint, meg megint, meg ismét . . . S aztán szippant egy nagyot. Füstöl végre az a kurva cigaretta, mondom magamban.

– Gondolsz te a gyerekeidre, a feleségedre meg önmagadra is?

– Talán nem?

– Azonnal égesd el azokat a fényképeket!

– Kiről, a Jevgenyijről? Meg ezekről az oroszokról?

– Róluk is, meg a menetoszlopokról, a harcokocsikról, az olaszokról, a hidaidről . . . mindent!

– Mindet és mindenről?

– Talán az volna a legjobb. Sári gazda szerint az utolsó szálig. Én semmit se tudok, de azt mondja, látta, ott most fortyog a föld. Aznap délután, mielőtt jött volna a köd, tudod, milyen meleg volt, ott megmozdult a föld! Azóta is csak úgy fortyog, bűzlik, s tegnaptól a katonaság vette körül, senkit sem engednek a közelbe, s azt beszélnek, minden szemtanút el kell tüntetni! A szállásiak attól tartanak, velük kezdik, mert ők láttak és hallottak is egyet s mást. Ő már át is menekítette a családját, ő maga viszont sem a földjét, sem a szállását nem adja. Ha őt vizsik, hát vigyék, de nem, mert vadászpuskája önmaga számára megtöltve!

– Fortyog?

– Mert csak úgy bekapálták őket, hús, harminc, negyven centire. A kóbor kutyák meg a rókák már a télen is jártak rájuk. Én csak egyre kérlek, erről se anyádnak, se Erzsikédnek egy szót se, neked meg azt tanácsolom, fiam . . .

Kivárt, hány másodpercet, nem tudom, de hogy a kivárásban a lelke is benne volt, azt állítom, azt tanácsolom: – Mindent elégetni, és el innen!

Huszonnyolc börtönt megjárva harcedzettnek véltem magam, s megjártam én már ennek a pokolnak is a tornácát Ú.-ban, de amikor belegondoltam, hogy azokat a korombelieket mind, s állítólag fejszével, meg hogy most kitavaszkodva, rotyog fölöttük a vékony föld?

Az jutott eszembe, valójában akart-e bármelyikük is katonának menni? Nem úgy sorozták be valamennyijüket, mint engem is, még majdnem gyereket?

Ma már tudom, a tizenkét, németek részéről elveszejtett partizán megtorlása fejében. A számok tükrében is, ettől több koporsó ment az ottani anyákhoz, és arról nincs szó? Nincs!

Míg apámmal álltam ott, az elsárguló kajszi alatt, hányni kezdtem. S hányásom maró szagát, ha csak mesélek róla, most is újra érzem.

36.

Másnap ugyanaz a kérdés ment, gyalogpostán. Mert, ugye, hogyan másként, Ú.-ba: Kell-e még Pichleréknek a fényképészegéd?

S mert válasz nem volt, tennem kellett valamit. Először is nagyapámnak a méhek pároztatásához használatos kis pléhkaptárt találtam. Abba raktam a legjobbnak vélt képeimet, és elástam a kertünknek a felső szögletébe, a kúttal szemben, hogy még véletlenül se legyenek a katyusa közelében. Aztán jelentkeztem a szabadkai gépkocsi-vezetői tanfolyamra. A Szabad Vajdaságban jelent meg a fölhívás, két hónapos tanfolyamra, azonnal, aki hajlamot érez rá. Apósoméknál laktam, s el is jártam a traktoros tanfolyamra. Gyömöszték is a fejünkbe, itt a tavasz és megműveletlenek a német földek . . . Nem is mondhattam, nem igaz.

Padéra viszont megérkezett a fölszólítás, önkéntesnek a Petőfi brigádba!

Isten ments, hogy én most a németek ellen, azok a gyerekek ellen, akiknek a halat adtuk ajándékba, meg sokszor elnézték, hogy csónakkal megyek át a túlsó partra anyagért, hogy fényképezhesek. Százszor lelőhettek volna. De a behívó az behívó, komolyan kell venni.

Mivel akkoriban pénz szinte nem is volt, két kiló cukorért vettem egy gépkocsi-vezetői szakkönyvet, s időnap előtt mentem a bizottság elé, hogy márpedig én le szeretnék vizsgázni . . . Hogy minél hamarabb szántsak. Nagy megértéssel fogadták elhatározásomat, azonnal vizsgázhattam, és már küldtek is a békovai földekre. Bumaskát egyből kaptam: „Rám a földek megművelésében van nagy szüksége az államnak.” Így kerültem el a bolmáni frontot. De aztán mégis hazarendeltek, mert hogy a Matajic Vasónak is van több mint háromszáz holdja, azt is föl kell szántani. Itt már hernyótalpassal dolgoztam, reggeltől estig, igaz, de azt is fölszántottam, időben belekerült a kukorica. Aztán Bocsáron folytattam. Mert tudni kell, Bocsár szintiszta német község volt, s szinte egy szál ember sem maradt, a határt meg fölverte a paréj meg a kóró. Ide már csak misling jutott. A baranyai frontról pedig csak a gyász hírek, hogy a Péter is meg a Dezső is . . ., a Sturc Palit meg fél lábbal szállították haza. Iskolatársaim valamennyien.

A hatósággal pedig az oroszok miatt gyűlt meg a bajom. Nemcsak a Jevgenyijt kellett lefényképeznem, hanem később az ágyúkezelőket is. Mért ne tettem volna. Rendes gyerekek voltak, ők is kaukázusiak, mint a tiszt, de náluk már volt öt-hat karóra, a zsebeik meg tele arany- és ezüstgyűrűkkel. Ezzel együtt kellett őket lefényképeznem, lássék, az ellenséggel folytatott harcokban mit szereztek. A feleségem varrta be

nekik mindezt a zubbonyuk belső béléséként. Mindaddig, amíg ez a művelet tartott, ott voltam én is a szobában, mert, bár mondom, rendesek voltak, nem egy gyerekekre mondják ma is, hogy bizony, ami az apját illeti . . .

Pénz nem volt, nem tudtak mivel fizetni. Óra, arany megtette volna, de azt nem adták. Tamasenkó, mert így hívták az egyiket, mondja, fogadjam el az elemes rádiójukat. Úgy sem használható már, minek is cipelnék, én meg megjavíttathatom. Válaszom: rendben. Szereztem akkumulátort, amelyet a malomban föl is töltettem, de a rádió csak nem akart megszólalni. Akkor fogtam, és átvittem Ranczig mesterhez Mohlra, majd ő helyrehozta.

– Kérem szépen, ebben a lámpák ki vannak égve. Ha tud, szerezzen, beszerelem.

Zentán sikerült is szereznem, viszem neki, mondja, jöjjenek egy óra múlva. Visszamegyek, hát ezek is ki vannak égve, valaki a hálózatiba kapcsolta.

Be akart csapni, ezért dühömben följelentettem a zentai bíróságon. Pereskedtünk. Én mondtam a magamét, ő az övét. Soha nem lett volna vége, ha egyszer a bíró nem kezdi el újra ismételni a személyi adatokat. Mikor, hol, iskolái, katonaság . . . ?

Debar.

Mettől meddig?

S itt állt el a lélegzetem. A cipőmet is kiverhette a salétrom. Elborult az agyam, mintha csak valami fekete lepellel borítottak volna le. Hebegtem, habogtam összevissza, s mondtam végül: – Valaki mégiscsak a hálózatba kapcsolhatta be azt a, nem tettem hozzá, kurva batériát.

– Tehát, maga egy itteni, hova valósi is? Padéi katonaszökevény, dezertőr!

A világ omlott bennem össze, föl voltam készülve, innen csak megbilincselve szabadulok ki. A moholi mester meg csak elégedetten mosolygott. Hogy kerültem innen haza, ma sem tudom.

Azt hittem, ezzel ennek az ügynek vége. De nem. Este, amikor a szántásból fáradtan hazaértem, kijött a rendőrség, s átvittek Tiszahegyesre, azaz akkor már ismét Idošra. Két napig fogva is tartottak, és akkor a kikindai bíró ítélkezett: a rádió belső részei a fizetség fejében lehetnek az enyéme, de a doboz, mint hadizsákmány, állami tulajdont

képez. Szolgáltassam be, apelláta nincs, majd ha megváltoznak az előírások, visszakaphatom.

Szinte az egész év ráment arra, mire Ú.-ból megjött a válasz: kellek.

Ekkor csomagolni kezdtem, az adai állomáson marhavagont rendeltem, és némi vizsontagság után a két gyerekkel és két malaccal, teszem hozzá, meg a bútorainkkal megérkeztünk Ú.-ba. Talán a legjobbkor, mert otthon már keresni kezdtek. Hogy a fényképek mi mindent, kiket, olaszokat meg oroszokat, hidakat, tankokat, crődöket, és hol vannak ezek a képek. Apám meg csak annyit mondott, fölpakoltak és elköltöztetek, Szabadkára-e, vagy máshova, nem tudja, még nem jelentkeztek. Tény, meg se mondtam neki sem, meg anyámnak sem, hova költözünk, éppen attól tartva, hogy esetleg kikényszeríthetik belőlük. Apám volt a bölcsebb, pakoláskor sem kérdezte meg, hova megyünk, csak elégedetten pislogott, hogy megfogadtam a tanácsát. Búcsúzásakor is csak annyit mondott, vigyázzunk a gyerekekre, és ha alkalmas lesz a pillanat, jelentkezünk. Egész úton leginkább a Leicámat féltettem a legjobban, mert akkoriban egy fényképezőgép veszélyesebb volt már a fegyvernél is. A marhavagonból viszont ismét kitűnő felvételeket készíthettem mindarról, ami a hátunk mögött maradt.

37.

Itt ért negyvennyolc. Montenegróiaknál laktunk, ide szállásolt be minket az akkori polgármester, a gojzericás Jovóm. Akinek akár azt is mondhatnám, életemet is köszönhetem. Oltalmazóm volt akkor is, amikor végül is megtaláltak. Ő kezeskedett értem, valami meggondolásból még a kertészt is behívatta, mondja ő is, régi ismerőse, barátja, rendes ember.

– De bennünket a fényképek érdekelnek – mondták a hivatalból érkezők – meg hogy kapcsolatban voltam-e azóta azzal a tiszttel.

– Kivel? – kérdeztem vissza.

– Azzal . . . , azzal a . . . Jevgenyijjel, Jevgyelinnel?

– Azokat a fényképeket hiába keresik, mert szétosztogattam még annak idején, vagy elégettem, mert, most már mi értelme lenne tartogatni őket. A Jevgenyij feleségének meg elküldtem még akkor, megkapta-e, fogalmam sincs. Meg.

– És van-e fényképe a fölrobbantott Ferenc-csatornai – ők ezt Bácskai-csatornának mondták – vasúti hídról?

– Nincs! Mert a fölvételek nem is sikerült.

Hogyan került, végül is, az a képem a Hadtörténeti Múzeumba, s azóta egy könyvbe is, ma sem tudom.

Mindent, amit én meg a tanúm, a kertész mondtunk, fölírtak. Végül Jovo, a polgármester, a kertészre is hivatkozva – a helyzet feszültségét pedig némileg oldva –, az akkor is lábán levő gojzericájának a történetét is, mintegy viccesen, előadta.

– Naš je čovek, bre! – mondta.

Tény és való: engem ettől fogva békén hagytak. Az a három bőrkabátos valami titkos jeleket küldve egymásnak még azt is hozzátette: mivel túlléptem a korhatárt, nem kell katonának mennem.

Szinte fölugrottam a boldogságtól, többé nem vagyok katonaszökevény!

Házigazdáim, montenegróiak, alig egy éve költöztek föl, nagy német – ahogyan itt mondták „sváb” – házat kaptak, amit úgy képzelj el: ötszobásat, kamrával, pincével, góréval, ólakkal, négyszögölnyi udvarral, kerttel . . . S szántóföld is járt nekik, ez utóbbiról még azt sem tudják, hol van pontosan, állítólag valami Feketics határa közelében, mondták.

(Vége az első résznek)

TRIPTYCHON

Az örültek jogán

KIRÁLY ERNŐ

I.

ajtómat rámtörte
ablakom bezúzta
kését megfente

megöllek megöllek
szörnyű szitkok közepette
eltorzult arccal
reszelős hangján
arcomba röhögte

megöllek megöllek
az örültek jogán

a feljárat lépcsőjén
utamat elállta s remegve
karomat vállamat megfogta
hiába menekülsz bárhová
hápogta

megöllek megöllek
az örültek jogán

miért e gyűlölet
kérdeztem én

gyuf a szá lak a zá zár ban
cí gi vé ge a szá m ban

...
vicsorgatva dadogta

megöllek megöllek
futtában kiáltva

honnan a gyűlölet
emberben állatban
e földi ivadékban

II.

Anna Lindh tragikus halálának emlékére

az orvos beteget gyógyít késsel
a pásztor furulyát farag késsel
a gonosz örült szomszédját
fenyegeti késsel
a guillotine ha nem jól végezte dolgát
a hóhér lavórba segítette a
feje t késsel
emberi testekbe is döfködnek ... késsel

kés kés kés
holnap hová mégy
félős a kedvem
kerülj el engem
és minden embert
K É S

III.

táltos
vagy afféle vagyok
félek
félünk
nem félünk
nem félek

megszúrnak nem vérzek
szúrom magam vérzek
hát élek

lidérces álmok kergetnek
torz alak a sáros lépcsőkön
zsebében övében gyilok

félek
félünk

fenő-köszörűkő hangjai
lebegnek köröttem

ez a halál szimfóniája
még nincs lekottázva
talán égi jelekkel
megörökíthető

az angyalok viadalát
dürer megrajzolta

félünk
félek
nem félünk
nem félek

az apokalipszis árnyéka
sejlik a felhők mögött

táltos
vagy afféle vagyok

f é l e k!
FÉLÜNK!

ESSZÉMOZAIK

B Ö N D Ö R P Á L

ALKALMI JEGYZET

Telefonoztak a kiadómtól, hogy szereztek pénzt, őszre kiadják a verseskötetemet. Vékonyka könyv lesz, mindössze huszonkét vers, ezért sikerülhetett ilyen gyorsan összekalapozni a rávalót. Kérdezték, akárok-e hozzátenni valamit, változtatni esetleg, vagy kihagyni. Ezen el-töprengtem rövid ideig, majd a kötet cím alá odaírtam: Alkalmi versek.

Miért?

Amikor 1998 nyarán, vagy már inkább őszén, pontot tettem *A változásom könyve* című könyvnyi terjedelmű versem, versfüzérére? végére, mintha egy átoktól szabadulhatnék meg végre, magam sem tudom, hogy miért, több mint harminc év után lakatot tettem arra az alacsony drót-kerítéssel elkerített, mindenféle gazzal benőtt mező hitvány kapujára is, amit, kissé nagyképpően, költői műhelyemnek neveztem. Mi tagadás, valamelyest el is voltam veszve, nem tudtam, mit kezdjek magammal most, hogy már többé nem vagyok költő.

Felelőtlenül szerettem volna élni, az írástudók felelőssége nélkül, hónapokig nem töprengtem el azon, hogy mi léssen azon szapphói sorral, mely nem az ötödik szótag után törik meg. Semmiről sem akartam tudni semmit. Egy nyugágyba képzeltem el magam, ahol mindent el lehet felejteni, nemcsak a vérengző fenevadak parlamenter padosorokba szorult, képmutató visszafogottságát, hanem önmagam lassú, majdnem jókedvű elbutulását is. Már-már sikerült.

Aztán mégsem. Halál, megint halál, bombázás, hazugság és ötórás sorbaállítás egyetlen doboz cigarettáért. Írni kezdem újra . . . mintha újságcikket. Mintha riportot, jegyzetet, kommentárt. Miért, kinek? Nem ezt akartam.

De mi köze ehhez az olvasónak? A délután folyamán ötször írtam le az alcímet: Alkalmi versek, és ötször töröltem ki. Végül úgy döntöttem, hogy felesleges az alcím. Alkalmi, esetleges minden, amit teszek, az utóbbi néhány esztendőben pedig hatványozottan az. Alkalmi ez a dilemmám is a kötet alcímével.

Ez a jegyzet tehát arról szól, ami nincs.

Mint minden írás.

JEGYZET AZ ÁRAMSZÜNETRŐL

- Most ültél le megírni a cikked, mikor megérkezett a paradicsomlé?
- Tudhattam én, hogy a paradicsom egy nappal előbb érkezik meg?
- De a cikked megírhattad volna két nappal ezelőtt is.

A helyzet bonyolult, a nyári konyhában megfőzésre váró, hatvan liter szép, sűrű paradicsomlé, ráadásul a Drimikének egyetlen kiskutyája van csak, és rengeteg a teje. Ennek következtében a kutyas olyan kövér, hogy két megtett lépés után már leül pihenni, Biankának viszont négy csemetéje van, alig győzi megszoptatni őket, az Egyesült Államok Keleti-partvidékén pedig huszonnégy órás áramszünet volt.

– Mit motyogsz?

– Áramszünet van Amerikában. Huszonnégy órája már.

– Nálunk évekig az volt hír, ha néha huszonnégy órát egyfolytában volt áram.

– Nos, segítesz megfőzni a paradicsomot, vagy az amerikaiakat sajnálsz?

– Akkor már inkább a paradicsomfőzés. De gondoljál csak bele, egy svájci honpolgárnak ez az áramszünet komoly hír lehet, megtárgyalják a szomszédoddal, hogy milyen trehány népség ezek az amerikaiak.

Áramszünet, paradicsomfőzés, káposztasavanyítás – e szavaknak szerte a világon más és más az akusztikája.

– Megyek már!

Vagy a paradicsomlé savanyodik meg, vagy az élmény, mely e jegyzetet kellett volna, hogy életre keltse. Habár a haladás óriási – néhány éve még magunk passzíroztuk a paradicsomot, ma a kész lét vásároljuk meg, néhány éve még minket bombáztak, most a tévén nézzük, hogyan tanítanak mősre másokat –, én ettől valahogy mégsem lettem éppen feldobva. Persze be lehet menni a boltba is, és paradicsomlét venni, savanyú káposztát venni, könyvet venni, Mercedes kocsit venni. A lehetőségek korlátlanok, a jegyzetek végesek. A kiskutyák egy-másfél hónapos korukban kimásznak a szülőládából, és megindulnak a nagyvilágba.

– Holnapra mit tervezel?

– Valami kifinomultabbat, neked valót, művészt: kovászos uborkát! A papírforma szerint ugyanis uborkaszeton van.

Áramszünet Amerikában, útblokád az Európába vezető utunkon. Bagatell.

FÉLKÉSZ JEGYZET

Milyen csodálatos ez, reggel ébredés után kitámolyogsz a fürdőszobába, megfordítod a csapot, és máris folyik a kellemes, langyos víz; lezuhanyozol, felöltözöl, elmegy a boltba, ott pedig a polcokon állnak a különböző kenyerek, a hűtőben tej, tejföl, majonéz . . . Munkába autóbusz visz, esetleg saját kocsival mégy, és ott, ha kint hideg van, meleg iroda, bolt, üzem vagy gyáracsarnok vár. De te ezt már észre sem veszed, olyankor csak, ha valamilyen fennakadás van, ha valami meghibásodott, ha a rendszer nem működik. De ezen sem kell sokat törnöd a fejed, fellapozod az újságot, vagy bekapcsolod a rádiót, tévét, és megtudhatod, hogy ki a hibás az üzemzavarért. Megeshet ugyan, hogy a két fél egymást hibáztatja, de ez lényegében nem változtat a dolgok állásán, nem azért vagy te itt, hogy bármit észrevegyél, eltöprengjél ezen-azon; a véleményed is mások dagasztják, kelesztik, sütik meg, legfeljebb választanod lehet a különböző kész és félkész termékek közt. Félkész termék vagy magad is, az óriási, globális hálózat része. Nem vagy többé, ahogy Baudrillard mondja, sem alany, sem tárgy, sem szabad, sem elidegenedett, sem egyik, sem másik: ugyanaz vagy a helyettesítéseinek eksztázisában. Ma már nemcsak hogy nem vagy otthon az égben,

de itthon sem vagy e világban; a huszadik századnak vége, borzalmas tanulságai pedig használhatatlanok. Különbösen is, kezünkben híján már a tűzgyújtás türelmének – írta egy méltán háttérbe szorult költő a múlt század hetvenes éveiben –, újra sem kezdhetnénk az egészet. Megtá-
nultuk, hogy mi az a kényelem, de fogalmunk sincs, hogy mi a szabadság. Ebből következően, néhány évtized múlva, úgy sejtem, az olvasó óhatatlanul félreérti majd a huszadik század irodalmát, ahogy mi a régebbi korokét, különösképpen az iróniára lesz majd süket, melyből, szerencsére, ezúttal csupán a jegyzet végére jutott egy kevéske, az is félkészen és mélyfagyasztva, hogy idő előtt el ne romoljon – nem a cikk, hanem a szerzője.

LÁBJEGYZET EGY IDÉZETHEZ

Ne hidd, nem igaz. Semmi nem igaz, ami történik, és amit úgy hívnak: valóság. Ne hagyd lebeszélni magadat. Ami történik, az mind véletlen, az nincs rendben, ahhoz semmi közöd, mert az lehetetlen. Nem igaz, amit látsz, nem igaz, amit te mondasz másnak, nem igaz, ami fáj, nem igaz, ami utáltat és kétségbe ejt.

Így kezdi Szép Ernő *A szív albumába* című karcolatát, és az egyszeri, bonyolultan zavart ember erre csak bölintani tud: Persze, hogy nem igaz, nem lehetne azt épp ésszel elviselni, ha igaz lenne mindaz, ami történik. Világos, semmi sem igaz abból, amit látok és hallok. Hogy is lehetne igaz? Nevetséges.

Ami igaz, az mind csak jó és szép, mert csak jót és szépet akarunk, mert csak jóért és szépért jöttünk, mert csak jó és szép, ami kell nekünk.

Az egyszeri, bonyolultan zavart ember felkel a székéből, megvakarja a kutyája fejbűbját, és odalép az ablakhoz. December van, hideg van, mínusz hét, de süt a nap. Karácsony közeleg, a szeretet ünnepe. Karácsony után választások lesznek, mindenki jót és szépet ígér. Az ember a saját fejbűbját is megvakarja. A dérlepte gypen verebek ugrándoznak, kutakodnak. Mi készül itt?

Az egyszeri, bonyolultan zavart ember felteszi melegedni a vizet, kávéfőz, törökösen. Megissza a vérnyomáscsökkentő pirulát, majd fellapozza az újságot. Nem igaz, motyogja, legyint, továbblapoz, kortyint a forró kávéból. Körülnéz, és lapoz tovább rendületlenül.

Olyan jó és olyan szép és olyan drágalátos finom minden, ami igaz, hogy itt csak belepné a por, és elsorvadna a melegtől, és széttépődne a széltől, és megfagyna a hidegtől, és összetörne a lármától.

Összetörne a lármától . . . Leteszi az újságot. Kikapcsolja a rádiót. Kikapcsolná az agyát is, de nem tudja, hogy hogyan kell. Az egyszeri, bonyolultan zavart ember az órájára pillant, még majd-lekési az autóbust. Nem kési le. Negyven perctet autóbuszozik Újvidékig. Az állomásról mindig gyalog megy a munkahelyére, az Újvidéki Rádióba. Ez tizenkilenc perc, ha siet, huszonöt, ha sétál. Most siet, hogy majd bemondja: Kedves hallgatóink, nem igaz az, amit látnak, az sem igaz, amit mi bemondunk, az igaz, amit az éjszaka álmodtak, amiről reggel ábrándoztak. Ami igaz, az mind csak jó és szép. Még akkor is, ha belepi a por, ha elsorvad a melegtől, akkor is, ha széttépi a szél, ha megfagy, ha a láрма összetöri . . . Talán.

KARÁCSONYI JEGYZET

Hódolat Karinthy Frigyes emléke előtt

Nem tudok én igazi ajándékot osztogatni / Mint a tehetősek aranytollat és cigarettatárcát – így kezdi Karinthy Frigyes a Karácsonyi karének című versét, aki költőnek is a legjobbak közé tartozik, csak ezt kevesen tudják, elsősorban a zseniális humorista, de az egyik legjobb magyar regény, az Utazás a koponyám körül szerzője is, elhomályosította a kitűnő költő hírét. A folytatásban éppen erről a háttérbe szorult emberről, önmagáról, Karinthyról, a költőről beszél: Én mindenféle szép szavakat gyűjtöttem / Adogattam olcsón, még nekem is maradt, / Gondoltam ezekből csinállok most valamit / Komponálok egy szép karácsonyi korált / Amit aztán majd együtt fogunk énekelni . . .

Bennem is mindenféle szavak halmozódtak fel az évtizedek során, kevésbé szépek már ugyan, mint voltak Karinthy idejében, megkoptak az idő óta a sok használatból, a rengeteg üres dumától, de nálam ügyesebbek és jobbkedvűek még mindig helyes kis mondatokat tudnak belőlük olykor összeeszkábálni, pontosakat, gördülékenyeket, sajnos hamisakat is sokszor, én meg, lám, csak idézgetek és dadogok ilyen ünnepi alkalmakkor is. Természetesen ezért nemcsak a szavak a hibásak,

hanem inkább én, akinek csupa az alkalomhoz nem illő dolog jut az eszébe; a karácsonyfáról is, e szent ünnep szép szimbólumáról éppen az, hogy bő másfél évtizede erre mifelénk kevesen tehettek olyan ajándékot alá, amilyent szerettek volna. Nem a pénzbeli értéke teszi ugyan becessé az ajándékot, hanem sok más minden, de mégis . . . Szegénynek lenni nem jó, mi pedig alaposan leszegényedtünk. No persze a karácsony nem a gazdagságról és szegénységről szól, hanem a szeretetről, a szeretet ünnepe ez a mai. Attól félek, hogy nem csupán anyagilag mentünk tönkre, de önzőbbek is lettünk, számítóak, ridegek, igazi szeretetre egyre kevésbé képesek. Hogy erről megbizonyosodjunk, elég egy rövid séta a városban, egy utazás a túlsúfolt autóbuszokban. Még alapvető udvariassággal sem igen találkozunk manapság, nemhogy szeretettel.

Mit tettél ártatlan szívemmel, gyalázatos kor – kérdezi egy másik karácsonyi témájú versének legelején Karinthy a *Karácsonyi elégiában*. Valóban, mit tett velünk a kor? És lehet-e a kor, az, hogy kegyetlen időket éltünk, élünk meg, kifogás bármire? És elég-e az, hogy karácsonykor átöleljük szeretteinket, vagy akár az egész világot, és kedvesen mosolygunk mindenkire? Aligha.

El az arcunkról ezt a megfagyott lárva mosolyt – írja Karinthy. – *Most ordítsunk legalább együtt egy rettenetést.*

Ne álszentek legyünk, hanem emberek, és ordítsunk legalább együtt, mondja a költő, egy rettenetést, ha énekelni már nem tudunk, nem bírunk mindazok után, amit át kellett élnünk.

Nem tudom, lehet, hogy tényleg ordítanunk kellene egy rettenetést, nem tudom, tényleg nem tudom, hogy az mennyit segítene, de valami mást tudok, valami másban biztos vagyok: Hazudott Karinthy, kedves hallgatóink, hazudott szemérmetlenül, dehogyan nem tudott ő ajándékot osztogatni, szebbet, igazabbat és – sajnos! – időszerűbbet, én sem tudok most önöknek ajándékozni, mint a *Karácsonyi karének* befejező része:

*Ez a perc még a miénk s nem féltjük a többit
Lángoló kévékkel keljen fel holnap a Nap
Hallani fogják mások tenger alól messze dalunkat
És minden karok zengjenek és mindenik oltár
És mindegyik vallás ki hisz téged egyisten a földön*

*Orgonaszóval és sófárral és trombitahangon
El illah il Allah és Löchó Daudi és Kirie Eleison
És mindegyiken túl vékonyan csilingelő karácsonyi csengő
Amivel kisfiamat hívják holnap a fenyőfa tövébe
Circumdederunt me gemitus mortis
Gloria in excelsis Deo Krisztus megszületik.*

JEGYZET A KONKOLYRÓL

Illenék pontosan idézni, de nem emlékszem, hogy hol olvastam, Kosztolányi mely jegyzetében, tárcájában, karcolatában, mivel pedig ezekből több vastkos kötetnyi van, most kikeresnem, felkutatnom nincs időm, lévén egy óra múlva jómagamnak is jegyzetet kell beolvasnom a rádióban, ezt, amit most hallgatnak, de e pillanatban még nekem sincsen fogalmam, hogy miről fog szólni. Arra sem emlékszem, hogy a költőről írja ezt, vagy az íróról általában, de ez talán nem is annyira fontos. Tehát Kosztolányi szerint, az emberiség kegyesen megbocsátja a költőnek vagy az írónak, hogy nem csapta be, mint a politikusok, s eltűri, hogy a szólamok konkolyába búzát keverjen. A szólamok konkolyába egy kis búzát keverni, ez olyan pontos és kifejező, hogy nincs kizárva: helyesen idéztem. Nem fér hozzá kétség, ez az író dolga, se több, se kevesebb. Csakhogy a dolog nem ilyen egyszerű, ki mondja meg, hogy mi a konkoly, és mi a búza egy virtuális kupacban? A kritikus? Az olvasó? Maga az író? Az idő?

Az a gyanúm, hogy Kosztolányi idejében még kevesebb volt a konkoly, gondoljunk csak bele, tévé se volt, Internet se volt, és búzát is alighanem többet tudtak belekeverni az akkori költőóriások az óriási tárolókba, mint mi a mostani halványabb tehetségek a még sokkalta nagyobb tárolókba; írói programunk mégsem lehet más, holott nem tudhatjuk, jut-e majd a mostani termésbe egyáltalán néhány búzaszem. Nem panaszkodom – szépen is festenénk, ha minden homokszemből gyöngy lenne, nem tudnánk közlekedni tőlük e planétán –, csak jelezni szeretném, hogy az író akár félóránként eshetne kétségbe, ha a visszajelzésekre várna, vagy azoktól tenné függővé következő lépését, akarom mondani, következő mondatát.

Letelt az egy óra, mennem kell a stúdióba, és még mindig nem tudom, hogy miről akartam írni. Nem is akarom tudni. Mindjárt kigyullad a vörös lámpa, és el kell kezdenem beszélni, olvasni. Itt van, már mondom is. Hallják? Már el is mondtam.

Kedves hallgatóink, mi lesz velünk?

VIRTUÁLIS JEGYZET

A lakat vonzza a tolvajt, mondja Seneca, akit aztán Montaigne idéz valahol, onnan emlékszem e szentenciára. Évekig nem is zártuk be soha az autónk, se bel-, se külföldön, házunk ajtaját is mindmáig csak éjszákára, kapuját pedig sohasem. Nem is lettünk betörés áldozatai soha. Illetve egyetlenegyszer mégis, akkor sem mi, hanem a sógorom, aki a bombázások idejére családostul kiköltözött Újvidékről mihozzánk, Temerinbe. Mint jól nevelt vendégek, átvették a házigazdák szokásait, ők sem zárták be a gépkocsijuk ajtaját. Ki is lopták belőle az autórádiót; igaz, kivételesen jó szerkentyű volt, amennyire én értek hozzá, és különben is rendkívüli állapotok uralkodtak. Úgyhogy ez az eset éppen megtenné annak a kivételnek, mely erősíti a szabályt, gondolom én. Seneca mondása tehát többé-kevésbé érvényesnek tűnik, ami a valós világot illeti. De mi van a virtuális világgal? Például az Internettel, ezzel a hatalmas kiterjedésű, és egyre növekvő, virtuális világgal, melyen nincsen lakat, melynek minden pontjához szabad hozzáférése van minden halandónak? Zárójelben tegyük hozzá, hogy azért mégsem vásárolhat mindenki számítógépet, még ilyen használt, divatjamúlt, a fejlett világban ócskavasnak számító darabot sem, olyat, amilyent én vásároltam a múlt hónapban, hogy a világhálón találja magát. És nyissunk meg hirtelen még egy zárójelet, tudniillik vannak azért az Interneten, ne feledjük el, olyan helyek is, melyekhez nincsen hozzáférésünk, ha nem fizetünk. De mindezen megszorítások ellenére, az Internet, ez a virtuális világ meglehetősen demokratikus helynek tűnik, különösképpen ebből a perspektívából, ahol nekünk élünk adatott.

És mégis mi történik? Rövid helyzetjelentés következik. Fiatalabbik fiam éppen újrainstallálja a gépét, ugyanis egy vírus használhatatlanná tette azt, jómagam a villámpostáról mondtam le addig, míg címet nem cserélek, tudniillik a virtuális postaládámat elárasztották az ostoba, nem

kért hirdetések. Munkahelyemen pillanatnyilag, az idén már sokadszor, nincsen Internet-hozzáférés, mivel a virtuális trójai falóból, a megfelelő pillanatra várva, éppen most ugrottak elő a minden rosszra beprogramozott virtuális akhájok, és kaszabolnak le mindent, mindenkit, aki az útjukban van. Végül is, könnyebben elviselem, ha a virtuális világban leszek földönfutó, mint a valóságban, de lassanként kezdem rosszul érezni magam már olyankor is, amikor a valóság elől szöknék meg éppen, az Internet kínálta virtuális szabadságban barangolva, mivel az ilyenkor tapasztalt szorongásaim egyre inkább kezdenek hasonlítani a valósághoz. Szerencse, hogy még mindig le tudom hunyni a szemem, és a képzelőerőm sem sorvadt el teljesen, pedig mintha erre menne ki e pillanatban a játék. Vagyis: mintha ma is, és a jövőben is, miként a múltunkban is volt, arra menne ki a játék, hogy az építő, teremtő, vagy pedig a romboló erők győzedelmeskednek-e majd bennünk, mégpedig egyéneként, névre szólóan, mivelhogy mindkét hajlandóság mindannyiunkban létezik.

Íme hát a történet, amelyre nem vártunk.

A múlt héten, tél van, most van az ideje, térdig érő hóra ébredtünk. Örültem is neki, meg nem is, két óra hosszát lapátoltam, tisztítottam tőle a járdát a ház előtt, a kocsibejáratot a garázsig. Aztán megjelent az utcán egy csapat gyermek, akik egyértelműen örültek neki, komoly munkával egy kétméteres, óriási hőembert építettek, a szüleik is bekapcsolódtak a mulatságba, nemcsak sárgarépaorrt kapott az újszülött óriás, de a megszokott pirosfazék-tökfödő alá valódi parókát kapott, rúszozott ajkakat, komoly, bojtos fülvédőt, sőt szép, tarka sálat is. Nem volt akármilyen látvány, mondhatom. Délután közepéig ő uralta a se rövid, se hosszú utcánkat. Akkor megjelent egy másik, az előzőnél nem kevésbé népes gyermekesereg, és hihetetlen dühvel lerombolta a büszke, fehér óriást . . .

Két nap múlva hirtelen felmelegedett a levegő, szinte tavasziasra fordult az idő. Órák alatt eltűnt az építkezésnek, alkotásnak, de a destrukciónak is minden látható maradványa, jele. Havas sár maradt csak, ragadós piszok, undorító pocsolya. Közben a téli szünidőnek is vége szakadt, hogy mindkét, a rövid történetünkben szereplő gyermekesereg meginduljon az iskolába. Ugyanabba az iskolába, ugyanazt tanulni Kopernikuszról, Darwinról, Hunyadi Jánosról, alias Szibinyanin Jankóról.

Ha ez nem egy virtuális jegyzet lenne, kedves hallgatóink, most következne a tanulság, mellyel úgysem tudnánk mit kezdeni. De egy rövid megjegyzés azért engedtessek meg mégis e jegyzet szerzőjének; a daliás hőember, bárha csak néhány óráig élt, nem a képzelet szüleménye volt – habár a képzelet teremtette –, hanem annak a legvéresebb valóságnak a része, amelyben élünk. És hogy ennek mi köze az Internethez? Éppen annyi, amennyi az elrontott álmainkhoz.

Elhangzottak az Újvidéki Rádióban

VISSZAVADÍTÁS

Laza regényféle a kutyabőrről, IV.

B. FOKY ISTVÁN

A KERTI TÖRPE HATTYÚDALA, VALAMINT A KUTYABŐR FELTÉRKÉPEZÉSÉNEK VAJÚDÁSAI

A hó váratlanul érkezett. A lezúdulását megelőző napokban az erre hivatottak még arról beszéltek, hogy idén szinte elmarad a csapadék, és száraz telet élhet meg a környék. A környék pedig komolyan vette a mondottakat, s nemigen látszott készülődni a hóeltakarításra. Bár volt olyan is az emberek között, aki már az őszt folyamán emlegetni kezdte a természetben előforduló rendellenességeket, amik bőszt telet jelentenek, de ezeket a híreszteléseket a környék lakói olyannyira lazán kezelték, hogy inkább azokra hallgattak, akik a szájuk íze szerint hallatták hangjukat.

Aztán egyik éjjelen a hó lezúdult. Reggelre kelve hasig ért embernek és állatnak egyaránt, az élet egyelőre megbénnulni látszott miatta, s ennek utána napokig mást sem csinálhattak a jámbor környékiek, mint hogy a havat túrták, s minden eszközzel meg igyekezettel próbáltak a hó fogságából kiszabadulni.

A Remete odújában meg csupán mosolygott, s miközben akáctuskóit rakosgatta máglyára, hogy elejét vegye esetleges megbetegedésének, arra gondolt vidámkodva, hogy a Kamenita-hát szenteltvíz-jege most szép hóbundát kapott ajándékba, s majdan annak leve is nagyban elősegíti a domb mélyén nyugvó évszázados tőkék tavaszi serkentését. Szinte maga előtt látta a venyigék gyors sokasodását a Kamenita-hátból

kiújulni, ahogy napról napra mindinkább erősödnek, izmosodnak, s valamely rengetegre hasonlítva teszik átjárhatatlanná a környéket, ezzel megbénítva az oda törekvők minden szándékát. Mert ha minden a maga rendje és módja szerint történik, akkor ily mód a régészfélék lemondhatnak róla, hogy ásataikat tovább műveljék, neki pedig alkalma lesz jó előre előkészíteni mindazt, amit a Kamenita-háttal és a téglagyárral tervezgetett.

Mindennek folytatásában volt kénytelen a Remete arra készülödni, hogy a városba menjék, hiszen a vagyon-visszaszámzástási szervezet megbeszélést hirdetett az új városházán. Oda kellene valahogy jutni ebben a megtáltosodott, ellehetetlenült állapotú hóvilágban, közben talán éppen innen, a Kis-Palics környékéről a legnehezebb megközelíteni a városközpontot.

– Nem gyűjtöttünk a homoki szarvasgombából idejekorán, Búbánat – morfondírozott hangosan a kutyának, hogy megossza gondolatait valakivel. – Te csak bírhasz magaddal itt a portán, nekem ma a városba kell mennem!

A Remete készülödni látszott útjára, mikor száncsengők hangját dobta fülébe a nagy némaságban némi mozgást biztató hangfoszlány. S bizony volt mit látnia, mikor kilábalt hatalmas horgászcsizmáiban a derékig érő hóba, mert a Szentkút felől felcícomázott lovak húzta hóéke érkezett, rajta vérpiros pofával Magvaszakadttal. Oda is kiáltott neki hirtelenében:

– Teringettét a nemjójának, hiszen sose jött jobbkor a kortárs!

– Hé, Jégmadár! Hahó, Jámbor! Bírhaszátok magatokkal, mert a fületek közé cikkantok! – kiáltotta bösz nekibuzdulással Magvaszakadt Janó, ahogy nagy nehezen megállásra kényszerítette lovait. Most, a mindenfehér vidéken valamiképp eltúlozott tájképi mázolmánynak tűnt a Remete szemében Janó kortárs közlekedési eszköze. Mert hogy túlzottan kicifrázták ökelmét, az a látvány enyhébb fokú közelítése lehetne csupán; s volt vásáriasság meg hetykepeytyke rátartiság is a sok díszszalag és hangműtyür felsorakoztatásában, amivel a két jószágot, valamint a hókotrót ennyire telis-tele aggatták.

– Kész madárkarácsony vagy, Janó, még jó, hogy nem leptek meg a varjak és a dankasirályok – dörmögte a Remete barátjának, de annak

máson járt az esze, szépen látszott róla, hogy valami előbbi nem megy a bögyébe, és bizony csakhamar ki is rukkolt vele:

– Azt a kórtársat meg honnan a francból vette?!

– Nem kór, hanem kor – intette le Janót a Remete, s közben amolyan villanásszerűen, akárha egyetlen fénysugár hatására is, bevilágított nála a gondolat, hogy az új városházába hókotróval utazhatna.

Ezt meg is mondta melegében Janónak.

Magvaszakadt Janó gondolkodni látszott, mintha még mindig az előbbi kortárs miatt enné a penész, aztán mint aki megrágt a utóbbiakat is, csak biccentett hozzá, ami nála ritkán fordult elő, mert embernek kellett lennie annak a talpán, akivel a szentkúti házgondnok és előénekes az életben csupán egyetlen alkalommal szót értett. Most meg hirtelenében rábólintott a Remete kérésére, mintha amaz csak arra kérte volna, hogy álljon odébb egy házzal.

– Már megnézném én is magamnak az ingyencirkuszt, amikor kezdik rojtosítani a Kerti Törpe gatyáját – mondta a Remetének, és helyet csinált neki a hókotrón.

– Milyen Kerti Törpéről beszél nekem, Janó? Már megint elengedte szélnek a fantáziáját vagy újabb fejlemények történtek, amikről nem tudok?

A Remete elhelyezte magát Janó hatalmas bundájának innenső csücskében, aztán körülbugyolálta testén a hátramaradt szabad részeket, a subagallért pedig a fejére biggyesztette.

– Úgy hallani, hogy az elnök nem engedné valamely elkobzottak végét, azokból pedig az utóbbi időben jócskán megkaparintott magának – mondta Janó, és most már a Remete is könnyen kivehette szavaiból, hogy a Kerti Törpe nevezett emberünk lenne, akinek fizimiskája adott okot a ragadványnév rácímzésére.

– Nem ismeri? Sose látta? – kérdezte Magvaszakadt.

– Csak hallomásból, merthogy odébb voltam hosszanta, s azóta bizony erre is fordult az emberekkel a világ – mondta a Remete, majd öngyújtójával meggyújtott valamilyen szivarfélét, amit Janó azonmód kubaszivarnak nevezett meg, és dicsérni kezdte utolérhetetlen illatát.

A Zentai úton véges-végig az ostorfák nem is fáknak, inkább valamely alaszakai hófiguráknak mutatkoztak, amikről valami minden pillanatban leindíthatja a görgetget, s maga alá temethet eleveneket és holtakat.

Jégmadár és Jámbor színrelépése vitt valami élénkületet a kietlen némaságba; a hó a szügyükig ért, és ahogy maguk után húzták a hókotrót, volt valami csodálatos a mozgásukban, ahogy a töméntelen hóval birkóztukban, csaknem elvesztek a tömény kilátástalanságban.

– Semmi nem mozdul, csupán mi vagyunk talpon a környéken – állapította meg Janó, de a csokoládégyárnál lassan mutatkozni kezdtek annak jelei, hogy mások is gondoltak a hóval birkózni.

– Ezek gépesítettek – mondta a Remete. – Ezeknek telik arra is, amiről a sándoriak csupán ábrándozhatnak!

– Magas lóról nagyobb az esés és a nyaktörési lehetőség is! – kiáltotta oda gépesített kollégájának a Magvaszakadt, de a másik csak mutogatott, hogy ilyen kabinba zártan kész süketnéma, se hall, se lát alapon meg nincs is mit vele meg tárgyalni.

Szóval bentebb már valamelyest tűrhetőbbek voltak az állapotok, ami az utcán történő közlekedést illeti. A rendezettebb körülmények nagyobb mozgásteret biztosítottak a halandóknak, úgyhogy errefelé nagyobb volt a mozgás, s mindenki afelé bogarászott, amerre érdekelt volt előfordulni, már ami az életszükségleti teendőket illeti.

Az új városházánál állt a sokadalom. Legvalószínűbb hasonlaltal élve, valamely vegyes⁴ felvágotthoz lehetett volna az összegyűlteket sorolni, ahogy a bejáratnál kisebb csoportokban álldogálva beszélgettek. Volt bizony jócskán közöttük olyan benyomást keltő ember, aki minden bizonnyal a kukázást hagyta ott éppen, hogy megjelenhessen a számára fontos találkozózn, de nem volt ritka a perzsabundában vagy irhabundában várakozó személy sem, valamint a két változat közötti megannyi lehetséges fokozat képviselőinek egyedei. Amolyan cirkuszi seregre hasonlított a sokadalom.

Mikor az illetékesek ajtót nyitottak, a Remetéék is jónak látták, ha kilépnek, hogy üléshelyhez juthassanak. Valahogy odafészkelődtek a Remete némely ismerősei közelébe, akikkel mindjárt szót is váltott a lehetőségekről, s annak rendje és módja szerint még le is paroláztak mindahhoz, amit így együttesen visszakapni reménylettek.

– Szakítanak ezek még rajtunk – mondta az egyik ismerős ismeretlen.

– Elmúltak az adj király katonát idők! – toldotta meg valaki.

– Azám!, csakhogy végleg beteljesült, és hiába a nagy várakozási energia fölgyülemlése, ha azok kezében a világ, akik a legkevesebbet

tették hozzá a magukéból – hallatszott oldalról, s amikor a Remete odapislantott, egykori kenyeresét vélte benne fölfedezni a színházból, aki olyantájt váltotta ki a nyúlpasszust, mint ő. Kezének öt ágát a mennyezetnek meresztette, s úgy kiáltott oda neki:

– Filozofálunk egy sort, aztán eltesszük magunkat holnapra?!

Ugyanis a kollégával mindig ezzel a gondolattal hagyták abba a melót annak idején, hogy megtárgyalták a másnapit, aztán hazakullogtak a legények.

A mondott ember rákapta szúrós tekintetét a Remetére, majd széles vigyor terült szét az ábrázatán, mint akinek hájjal kenegetik ama fizikális részeit. Oda is mordult baritonján:

– Hej, a keservit! . . . Molcerkám, erre inni kell napszálltakor, hogy így remekbeszabottan rád ismerhetek, pajtás!

– Merthogy kiknek áll ma is a világ? – kérdezett a Remete.

– Ugyanazoknak: jog és tőke, dőlj el tőle!

– Megbeszélve – mondta még a Remete, majd Magvaszakadtnak magyarázta, hogy ez a kisgömböc alkatú valaki egy olyan színésze volt a háznak, aki képes volt egy darabban öt személyt is megszemélyesíteni, hogy az izzadtsága se csordult belé.

Eladdig az egész mesebeszéd nem is volt valami érdekes a következőkben, mint a jelenlevők elvárták volna. A visszaszármaztatási bizottságból néhányan arról kántáltak, hogy nincs pardon, elég volt a mellébeszélésből, és valamire lépni kell ügyekben, amelynek megoldása úgy nyúlik, mint a pacséri rétes. Volt, aki arra is utalt, hogy itt az idő ügyeknek nemzetközisítésére s mielőbb valamely összegzését kell elvárásaiknak megfelelően, szakszerűen papírra vetniük, s vele kirukkolni az emberi jogok védelmezőinek európai asztalára.

Már ott tartott a jónép, hogy valamely fővárosi kirándulást terveznek meg jobb időjárási viszonyok idején majd, mikor nem harapja az idegeket a hideg, és az emberek is enyhültebb állapotban lesznek, mikor az elnök érkezett nagy sietve, s mindjárt szót kért, merthogy mielőbb tovább kell állnia egy házzal, várják a motorgyáriak is.

– Önök nagyon jól tudják, hogy ügyeket kellőképpen képviselem a hivatalos szerveknél, és hogy irányukban elmozdulás történik a közeljövőben – hadarta mondókáját a város első embere, közben a szószékre helyezett pohár helyett zavarában a kanocsóból ivott ökörkortyinit, hogy

erőt vehessen idegességén –, de . . . de van itt egy csomó a zsebkendőn, amit ki kell bogoznunk, mielőtt végképp nekibuzdulnánk a csinálomnak!

A Magvaszakadt erre könyéken billentette a Remetét:

– A Kerti Törpe most dobja be a törülközőt!

– Hogyhogy? – kérdezte amaz.

– Felhallatszik a hattyúdala, és amikor a hattyú énekelni kezd, akkor tudavalevő, hogy valaminek vége, és valami újdonság van kezdődőben – mondta a Magvaszakadt csendesen.

– Ezt a kántori beszédet lehozhatná a földre, hogy én is értsem!

– Minket most kikezd a Kerti, de megakadunk a torkán barátom, és teszünk róla, hogy mi lehessünk a sírásói – mondta elszántan a Magvaszakadt. – Figyelje a dalt!

– Nos, igen! Az rendben van, hogy önök egy nótát fújnak, csak hogy hamis a zene, a kíséret – bizonygatta az elnök igazát a szószékről erőlködve. – Mert vannak a városnak olyan javai, melyeket nem lehet visszavadítani, nem lehet egyszerűen visszszakítani a jelenből a múltba, emberek! Példának okáért vegyük szemügyre a Kamenita-háti esetet! Ott a lokációért már olyan ellehetetlenült állapotok uralkodnak, hogy az egyenesen égbekiáltó! Az utódló a dombot megtelepülve már ott tart, hogy a városi múzeum szakembereit elkergetve, holmi csontokért harcol, s valami templomfélélet akar visszaállítani, ami állítólag valamely ősi szállásterületnek számít!

A Remete úgy pattant fel a helyéről, mint akit éles tárggyal valagon szúrtak. A Magvaszakadt követte. Már a kijáratnál volt, mikor utolérték az elnök szavai:

– Hiába futsz, Molcer! A világból úgysem tudsz kifutni, egyszer hozzá kell szoknod, hogy most itt nem te rendezel színdarabot, hanem az élet színjátékában kell fellépned!

A Remete már kívül volt az ajtón, amikor utánajutottak az elnök szavai:

– Mi kötjük meg a nyakán a csokornyakkendőt, Kerti Törpe! . . . Hiába fáj a foga a Kamenita-hátra, azt tartósítottuk nagy erőfeszítések árán, hogy a jóisten se árthat neki!

Nagyon csendben volt a két ember visszaútjukban. A Remete egyre azon rágódott, hogy miért is gondolta a sándori javakat visszaszerezni simán, mint a vízfolyás, hiszen szépen kiviláglik, hogy a városiak nem

adják fel a harcot, s mindent megtesznek annak érdekében, ami az ásatások folytatását illeti.

– Ne epossze a bánat, ember! Mondottam volt: beénekeljük mi ökelmét hét láb mélyre, mint temetéskor szokás – mondta a Magvaszakadt, s volt valami olyan elszántság a hangjában, amitől maga a Remete is megrettent.

– Bíróságra vinni a dolgot? – kérdezte szinte magától önkéntelen, miközben fájó csuklóit tapogatta a suba alatt. – Ej, drága Magvaszakadt uram! Rámegy az életem meg a gatyám arra a dulakodásra . . .

– Nem oda Buda! A természetén még senki ki nem fogott, és ahogy azt kegyelmed kitervezte, ha a drágalátos is úgy akarja, akkor ott a Kerti Törpének nem terem babér – bizonygatta a Magvaszakadt mindazt, amit már kisezerszer megbeszéltek, miközben a szenteltvizet jég alakjában a Kamenita-hátra hordták.

Valamilyen lányalak látszott meghúzódni a Remete szálláshelyének előterében, miközben megérkeztek. A jövevény Fösöbúval játszott, s volt valami magabiztosság mindabban, amit viselkedése így hirtelenében elárulhatott.

– Vendége van! – mondta a Magvaszakadt, miközben elbúcsúztak.

– A kedvencem, a legkisebbik . . . Kerek tíz éve nem láttam, és ha jól gondolom, akkor újabb bonyodalmak elé nézek – mondta a Remete, miközben kezét fogtak, majd megindult hosszú léptekkel Rongyláb felé.

Rongylábon, amikor megpillantotta az apját, hirtelen átvillant egy emlékkép arról, hogy egy bozontos fejű férfi a magasba emeli, és megcsókolja az orrhegyét, majd hosszan lóbálja, mint aki a világból szeretné kiröppenteni. Aztán hirtelen azok a figurák sorakoztak fel emlékezetéből, amiket a Népszínházban a bosnyák adattáros mutatott neki, amikor egyik alkalommal követelőn előállt, hogy márpedig ő apja némely alakítását szeretné az előadások képeiről emlékezetébe vésni. És ahogy most, amint hosszú léptekkel feléje közeledett, hangosan ezt mondta, miközben megpróbált valamely mosolyfélét is mutatni:

– Don Quijote . . .

A Remete elhaladt a lány mellett, s miközben arra biztatta, hogy jöjjön utána, a kutyának is intett, hogy velük jöhet, hiszen ma különleges nap van.

Rongyláb és Búbánat engedelmesen követték a Remetét.

– Ülj az ágyamra, Anna – mondta a lánynak, aki nem éppen ilyennek képzelte kettejük találkozását, és miközben azon volt, hogy ezt szavakba is önti, a férfi megelőzte a cselekvésben:

– Illenék, hogy megcsókoljalak, de nem volt merszem, mert sok idő elmúltával ki tudhatja . . .

A lány szúrósan maga elé nézett. Az Anna szíven ütötte. Már nagyon régen nem mondták neki, hogy Anna, és aki mondta is, valahogy mindig szerbesen esett ki a szájukon, mintha siettek volna, hogy mielőbb túl legyenek a neve kimondásán. Ő pedig, mármint az apja, gyönyörű baritonján szinte áhítattal mondta, mint akinek sokat jelent ez a név, és ejtésekor szinte ízlelgeti a hangzókat, mint böllér a kolbásznakvalót.

– Tíz éve nem láttalak, Anna . . .

– Nem stimmel, Don! – ellenkezett a Rongyláb. – Csupán nyolc éve annak, hogy leléptél tőlünk az óceánjáróról!

– Miért a Don?! Honnan vetted ezt a badarságot?

– Quijotéban hasonlítász leginkább magadra – mondta a lány, és szép történetet kerekített a színházban tett látogatásáról, hogy emlékképeket raktározzon el magában az apjáról.

A Remete mindinkább úgy érezte, hogy Anna távolléte az életéből éveket öregítette, mert igazából legtöbb szállal hozzá kötődött, hiszen az idősebb gyerek már nagyobbacska volt, mikor ő olajra lépett, a két másik pedig Maruska általi hozott gyerek volt a házasságukban.

– Anna, kérnélek, hogy kaphassak kis időt, amíg fölnevök újra hozzád – mondta a lánynak, miközben, hogy elfoglalja magát, teljes szomorú kiszolgáltatottságát leplezendő, fölugrott, és a lány elé tette kora hajnali főztjét egy cserépfazékban.

– Ne mondd nekem azt, hogy Anna, kérlek . . . Jó lesz a Rongyláb is nekem, ahogy bárki más szólít!

– Mint nekem a Don?

– Valahogy úgy . . .

A Remete kenyeret és kanalakat hozott. Szelt a kenyérből, és szótlanul kanalazni kezdte a pacalt. Széttolta a szája környékéről a bajusz szarait, közben közelebb tolt a lányához a cserépfazekat, és úgy nézett rá, mint akinek rendeződni látszik a szénája, számára nagyon is fontos ügyekben.

Rongyláb enni kezdett. Nem tudta, hogy mit eszik, kérdezni se gondolta apjától az étel mibenlétét, csupán komoran kanalazta a hosszú gyomorcsíkokat, hozzá tördelve az egybeőrölt lisztű kenyérből. Ahogy így ettek, mintha közben nagyon sok mindent szóba hoztak volna, amiről beszélgetniük kellett volna már nagyon régen, s mondhatni egyelőre igencsak jól megvoltak egymással.

Mikor már nagyon is belefeledkeztek a nagy csöndességbe, a Rongyláb jónak vélte elmondani, hogy hirtelenében miért is került ő apjához közelebb. Az egész história egy nagyobb dolgozatnak köszönhető, ugyanis a magyartanártól olyan feladatot kaptak, hogy aki teheti és van miből, az nézzen utána a családfájának. Hát ennek köszönhető, hogy ő ma itt van és nem máshol, meg az se semmi, amikor a leckét összekötheti az életével.

– Szóval a kutyabőr után kutatsz? Hát nézzed, én kiteregetem neked az egész família történetét, aztán csak mehetsz velünk valamire, netán még az a pukkancs néném is fölkérdzkedik erre a vicinálisra . . .

– Macskovics asszonyság, ugye?

– Volt szerencséd vele?

– Csak úgy messziről, hogy meg ne égessen – mondta Rongyláb, majd letette a kanalat, és indulni látszott.

– Te, Anna! Mára állítjuk ki a madárkarácsonyi fánkat, és gondoltam, hogy érdekes lehetne a részedre egy ilyen különlegesség!

– Nekik is van karácsonyuk, mondd? Az ilyen meg mi fán terem?

– Ha holnap eljössz, részed lesz benne – mondta a Remete, és a lány után indult.

Rongyláb már az autót szegélyénél volt, amikor sarkon fordult, s visszalépve, Remete nyakába kapaszkodott. A Remete is átölelte Annát, akiből oly hirtelen robbant ki a zokogás, mintha a hordópánt elpattanásával a jófajta bor ömlene zúdultában a környezetére. És ami a legszebb volt az egész történetben, hogy ezt a gesztust is túléltek szóltanul, mint akik valamely belső hullámhosszon már régen nagyon szépen fogják egymás leadóit.

A Kamenita-háti jégmezőn Yehuda látszott jönni, vállán néhány oldal szalonnával. Amikor leereszkedett a lejtőn, a Remete még a lánya után nézett, hogy rendben távozhat-e tőle, azzal a legényes mozgású férfi elé ment, és levette a terhet vállairól.

– Kinéztem már magamnak a fánkat, Molcer úr! – mondta a Yehuda.
– Ott fenn, szinte a dombcsücskőn van egy fa, aminek akkora tuskéi vannak, mint a tenyerem!

– És? – nézett jelentőségteljesen Yehudára a Remete.

– Még csak kötözni se kell ezt az avas csipegetnivalót, hanem szép sorjába szeletenként húzhatjuk fel egy-egy nagy tüsökre, aztán annyi, karácsonyolhatnak a kedvencei!

– Szeretem az okos embereket, fiam! – mondta társának a Remete, és most már bővebben is kifejtette nézetét arról, hogy a tollasok téli etetése mennyire egy keresztényi cselekedet, s milyen jó volna, ha az emberek közül minél többen gyakorolnák.

Aztán valamilyen disznóölőt keresett, hogy a szalonna tábláit hosszában vékony csikokra hasítsa velc. Közben módfelett dicsérte Justika találékonyságát, amiért ilyen könnyedén begyűjtötte a madárkarácsony kellékét.

– Janó asszonya nélkül semmire se mennénk – állapította meg Yehuda.

– Az ám! Nem lenne az inkább a te oldalbordád, te jöttment?

– Jöttment a te oldalbordád, Molcer úr! – döfött vissza a most már félidegennek tartott sándori, és volt valami a hanghordozásából mindazoknak, akiket az élet számkivetettnek rendelt. Csupán az volt a fontos, hogy tudták jól, pillanatnyilag miről beszélnek, s ki kinek a ki- és micsodája.

A két férfi felkapaszkodott a Kamenita-hátra, és a glédicshez érkezvén, azon tanakodott, hogy miként lehetne megmászni a fát anélkül, hogy bajuk essék. Közben az alsó ágakat aggatták teli szalonnacsikkokkal és lassan az is kitudódott, hogy kinek kell megjártsania a bűnbánót.

– Rendben van, Yehuda! Az én dolgom lesz a további munka, mert én makacszkodtam, hogy márpedig ide madárkarácsonyt telepítünk! – mondta a Remete, és megkérte a társát, hogy tartson neki rablólétrát fáramászás céljára. A szalonnacsikkokat a kabátja belsejébe rejtette, majd föllépett Yehuda összekulcsolt tenyerébe, onnan a vállára kapaszkodott, és csakhamar a fa úgynevezett kétágú nyergében ücsörgött. Onnan meg már egyenes volt az út a glédics koronájáig, ahova viszont már véres tenyérral érkezett meg, mert az egyik tüske ugyancsak fölsértette a kezét. De nem gondolt vele, csak aggatta a hatalmas koronatüskékre a

madárétket, s mire az alsó ágakhoz érkezett, bizony már Yehuda is könnyen észrevehette a vércsíkokat, melyek ott kunkorodtak a Remete mindkét fölsértett karján.

– Még csak a krisztusfüggés hiányzik az egészből – dörmögte dermedten Yehuda, és már azon gondolkodott, hogy milyen módon lehetne helyrehozni a Remete sebeit.

A Remete aztán újra a fa tövében volt. Mészáros benyomását keltette, ahogy ott vérző karokkal egy utolsó pillantással végigmérte a szaloncsíkokkal házasított lepényfát, majd a megszeppenni látszó Yehudára tekintett keményen, és csak ennyit mondott:

– A só mindenre jó!

– Akkor karasó! – mondta amaz.

– Beszóm, mint a frissen vágott földi maradványait, te meg csak menj kedves barátom békével, s vidd híred amarra is, hogy a Kamenita-háton áll a madárkarácsony, és aki látni akarja, az holnap errefelé vegye útját.

Mert bizony jócskán akadtak olyanok, akik másnap, december huszonötödik napján, csupán azért fordultak meg errefelé, hogy rácsodálkozzanak a ritkán előforduló látványra, ahogy a madárnépség a maga tarkaságával jóízűen lakmározott a csemegéből, s közben olyan benyomást keltett az emberekben, hogy a lepényfa szivárványszínt ontó ékkövektől terhes.

(Folytatjuk)

ZÁRVÁNYFÉNYEK

Irodalmi forgatókönyv

DE Á K F E R E N C

SZEMÉLYEK

NAGYAPA (Fodor Lázár) (75), begaréti földműves, a családfő

FODOR MÁTÉ (40) belsőépítész

ILKA, Máté felesége (38)

DÁVID (19) Máté és Ilka fia

BEA (12) Máté és Ilka lánya

FODOR KÁROLY (45) begaréti földműves

ÉVA, Károly felesége

KISS ANNA, Nusi (20), Éva első házasságában született lánya

ZSÓFI (15), Fodor Károly és Éva lánya

LÁZÁR, Lazi (10), Fodor Károly és Éva fia

VIDOVIĆ (FODOR) Mária (38)

VIDOVIĆ Mitar (45)

MARKO (17), Mária és Mitar fia

MILAN (15), Mária és Mitar fia

TIMA (75), nyug. kőműves, ács (ezermester)

TOŠA (12), Tima unokája

KÖRTÉSI JÓSKA (50) begaréti villanszerelő

KÖRTÉSI OTTÓ (40) repülőmérnök
 NÁNDOR (16)
 CSABA (17)
 VID (18)
 MELÁNIA (15)
 KATALIN (15)
 LACI (15)
 TIVADAR (20)
 VAJDA ÉVA (18)
 MORVAI (50) lelkész
 MORVAINÉ (45) lelkésznő
 I. SEGÉDRENDŐR (55)
 II. SEGÉDRENDŐR (55)
 SZÁZADOS (30)
 FŐORVOS (50)
 LAJA BÁCSI (60)
 GÁTÓR (45)
 NYOMOZÓ
 TELKES
 és mások . . .

Újvidék, Szabadka – 2002–2003

1. Külső, alkonyat (a film kezdetén felirat is): 1999. március 24.,
 Újvidék

Alkony Újvidéken.

Felgyorsuló, szinte ideges, feszült hangulatot keltő forgalom. A forgalom ilyen jellegű lüktetését követve a város aránylag új lakónegyedébe jutunk. Egy panelház előtt teherkocsi áll, Máté és Miloš, aki igencsak italos, bútorelemeket raknak le, majd egy nagyobb darabot visznek a lépcsőház felé. Miloš a lépcsőnél megtántorodik, a terhet elereszti, az Máté jobb lábára zuhan. Máté – fájdalomában – feljajdul, a bútorelemet lassan leereszti, és kezébe kapja lábát. Miloš odabilleg hozzá, nézi.

MILOŠ Hátul nincs szemem . . . meg már alkonyodik . . .

MÁTÉ Miloš, Miloš, a fejedben, ott alkonyodik . . . *(Sziszegve, fogai közt inkább önmagának)* Talán nem tört el . . .

MILOŠ Na, ne nyafogj . . .

Máté próbálkozik, valahogy sikerül is neki, sziszeg, de hamar megfogja a bútordarabot és int Milošnak, hogy ő is emelje. Az tántorogva erőlködik, dűnnyög, káromkodik, de végre elindulnak az épületbe.

2. Külső, belső

Újvidék, ugyanakkor, Mátéék házánál

*Külvárosi (Heréskert) kertes házak körül gyermekek játszanak, labdáz-
nak. Mátéék garázsának a homlokzatára felszerelt palánknál öt tizenéves
fiú és Bea kosaraznak nagy hévvel. Ilka kiszól az ablakon a közeli társaság
felé:*

ILKA Bea! Fél nyolc! (Bea „nem hallja”, mire Ilka hangosabban, nyo-
matékosabban megismétli) BEÁTA, FÉL NYOLC!

*A lány anyja felé néz, erősen a földhöz csapja a labdát, és bevánszorog
a házba, közben dűnnyög.*

BEA . . . Mint egy taknyos gyerekekkel . . . Pontosan úgy bánsz velem . . .

ILKA Fürödni . . .

BEA (a nagy nappalin battyog keresztül, anyja átkarolja a vállát, kicsit
meg is legyinti fejecskéjét, kíséri az emeletre vezető lépcsőig) Tudom:
pisilni, „feredni”, fogat mosni . . .

ILKA (a felfelé lépkedő Bea feje fölött fölkiabál) Dávid, szállj már le
arról a telefonról!

DÁVID (a szobájában bekapcsolt számítógép monitorja előtt gyorsan
belesug a kagylóba) . . . később hívlak, most . . . szia. (Gyorsan leteszi
a kagylót és kikapcsolja a számítógépet, de a bekukucskáló Bea még
lát a képernyőn egy versrészletet, kuncog.)

BEA (csipkelődve, játszott pátosszal idézi az eltűnt vers egy sorát)
„. . . szálló hajadban . . . az éji virágok . . .” . . . tam-tata-ta-ta . . .
Blötty . . .

*Dávid feléje dob egy füzetet, a kislány nevetve menekül be a fürdőszobá-
bába. A telefon jelez, Dávid lecsap a kagylóra, de a nappaliban Ilka is
veszi a vonalat.*

DÁVID Halló?

ILKA Halló . . .

MATÉ Mi az istent csináltok azzal a telefontal . . . (Dávid gyorsan leteszi
a kagylót. Innentől felezett képen Máté és Ilka, vagy felváltva a beszélők

képének váltakozásával látjuk a jelenetet) Fél órája hívlak benneteket . . . Ilka!

ILKA Igen.

MÁTÉ A részeg Milošra már végleg nem számíhattam, és most egyedül szerelem össze ezt a megmaradt három bútorletem . . .

ILKA Jó. Késni fogsz.

MÁTÉ A kirakodásnál a jobb lábamra . . . *(Témát vált)* Hallottál valami újat?

ILKA Mi van a lábaddal?

MÁTÉ Hallottál valami újságot?

ILKA Amit mások is.

MÁTÉ Hogy . . . ?

ILKA Hogy most már többé nem csak fenyegetőznek . . .

MÁTÉ Ha valami lenne . . .

ILKA Ha lesz is, hol vagyunk mi Kosovótól . . .

MÁTÉ Igaz . . . De ott az az átok laktanya a szomszédunkban . . .

ILKA Már egy hónapja üresen . . .

MÁTÉ Szerintünk. *(Sóhajt)* Na, jó, vigyázatok magatokra . . . Puszi.

ILKA És a lábad . . . ? Máté!

A vonal megszakad, Ilka elgondolkodva megy vissza a vasalóasztalhoz, folytatja félbeszakadt munkáját. Dávid lejön a lépcsőn, arcon csókolja anyját, az elmosolyodik.

ILKA Hízelgő kandúr.

DÁVID Elugrok Rudihoz, nála maradt a szerves vegytanom . . .

ILKA Azt a szerves vegytant Mónikának hívják, és nem Rudinál van . . .

Majd reggel.

DÁVID Két perc az egész.

ILKA *(komoran)* Most ne. Jó?

DÁVID Te is beveszed ezt a maszlagot?

ILKA *(témát vált)* Mielőtt a hercegnő lefeküdne, nézd át a matek háziját.

Bea fut le a lépcsőn, ágyéka körül lepedő, haja vizes, szélesen mosolyog.

ILKA Hát, lányom, ez világrekord! Három perc se kellett hozzá, hogy megfürödj, fogat . . .

Ebben a pillanatban dokumentumfilm bejátszása az Újvidéket ért első bombabecsapódásról; rávágva: hatalmas robbanás, a villanástól a kép – Bea hirtelen beközelített arcán – „kiég”; az épület meginog; a légnymás

szétzúzza az ablaküvegeket, a szilánkok, üvegcserepek, mint éles pengék – szállnak át a szobán, vágódnak bele bútorba, falba; a csillárok olyannyira kilengnek, hogy az egymásnak csapódó burák összezúzódnak; az ablakszárnyak a redőnyökkel együtt beszakadnak a szobába.

Ilka egy pillanatig megkövülten bámul bele a semmibe, majd a réműlettől tehetetlenül álló gyerekeket gyorsan, csak mozdulatokkal, mert itt „süket” a kép – kiteszkolja az épület és a garázs közé. Ott látja meg, hogy a nyöszörgő Bea vállából egy késpenge nagyságú üvegszilánk áll ki. Gyorsan kirántja, tenyerével elszorítja a sebet, majd magához öleli a gyerekeket, leguggolnak a bejárati lépcsősor szögletébe. Ekkor jön a második becsapódás. Dokumentumfelvétel a becsapódásról, Bea beközelített arcán ismét „kiég” a kép, gyorsan rávágva a valós esemény: Ilkára és a mellette lapuló gyerekekre hullik a tető cseréptörmeléke. A légnomás a ház előtti tuját kidönti.

3. Külső

Újvidék, este, pánik

A városban általános a pánik.

Villanásnyira: az emberek fejvesztve futnak; az autók túlköelve száguldanak; asszonyok, gyermekek sírnak, sikoltoznak; a belvárosi cikázó fényekben elmosódott, rohanó alakok, arcok között egy öregember – szinte megkövülten – néz a semmibe; a hangok fémessé torzulnak, az öreg egyik kezéből lassan kicsúszik a szatyor, kifordul a tartalma, másik kezéből a bot . . .

(. . .)

5. Külső, este

Máté hazajön

Mátéék háza. Ilka a gyerekekkel a bejárati ajtó előtt ül a lépcsőn. A ház előtt egy taxi áll meg, Máté kászálódik ki belőle. A taxi gyorsan elhajt, Máté – hóna alatt egyik cipőjével – nagyon nehezen, bicegve jön a semmibe néző szeretteihez, megöleli őket, fájdalmában lehuppan ő is a lépcsőre. Ilka feleszmél, feláll, lelép a felső lépcsőfokról és letérdel Máté elé, felemeli a nadrágszárát: csúnyán megdagadt, elkékvült boka, lábfej tárul elébe.

ILKA Ezzel orvoshoz kell menni.

MÁTÉ Oda most nem lehet bejutni . . .

ILKA (óvatosan tapogatja a megdagadt lábfejet) Adja Isten, hogy ne legyen törés. De ha bicegni tudsz, akkor talán csak zúzóadás . . .

MÁTÉ *(megpillantja a kislányt, ahogy vállához szortítja a véres kendőt)*
Jóságos isten!

ILKA Egy üvegszilánk . . . Fertőtlenítettem . . . de nem hajlandó be-
menni a házba, hogy alaposabban ellássam . . . Három sebkapocs . . .
és kész . . .

BEA *(vacog, halkan felsír)* Nem megyek be . . .

MÁTÉ *(magához öleli, nagyot sóhajt)* Az isten nem ver egy kézzel: a
kocsinknak is most kellett ennyire lerobbannia . . .

*Dávid feláll, bemegy a kísértetiesen kivilágított, a robbanások, a lég-
nyomás okozta „sebesülésekkel” teli házba, az emeleti fürdőszobában
magához veszi a nagy elsősegélydobozt, útközben Bea ágyáról felveszi a
kabala kengurut, majd felnyalából néhány takarót, több kispárnát, és
indul lefelé a lépcsőn.*

VÁGÁS

*A garázsban a cölöpökre állított autóban egy erős szerelőlámpa fényénél
Ilka Bea vállán három sebkapoccsal összezárja a sebet. A kislány csak
néz a semmibe.*

MÁTÉ *(rágyújt)* Nem sikerült befejeznem.

*Közben Dávid két gumimatracot pumpál fel, azokat a (karaván)kocsi
lehajtott hátsó ülésére helyezi, betesz két kispárnát, Ilka Beát beemeli,
lefektet, majd betakarja, meg akarja csókolni, de az elfordítja a fejét.
Dávid suttyomban odaadja neki a kengurut, ujja hegyével csókot nyom
a kislány orrára. Ilka a két első ülést rendez, alváshoz.*

ILKA Persze pénzt se kaptál . . .

MÁTÉ *(a garázs falához támaszkodik, de arcán látszik, hogy a fájdalom
kínozza)* Felét ideadta . . .

ILKA Hát igen: az isten nem ver egy kézzel.

MÁTÉ Hát most sem hagysz békében . . .

ILKA Bocsáss meg . . . Csak végtelenül tehetetlen vagyok.

*Ilka bemegy a házba, a konyhában a mélyhűtőből kivieszi a jégkockás-
dobozokat, egy nejlonzacskóba rázza tartalmukat, majd néhány tiszta
konyharuhát és egy törülközőt vesz magához.*

VÁGÁS

A garázsban Ilka szakszerűen jegeli Máté megdagadt lábát, majd kínjában elneveti magát, megöleli Mátét.

ILKA Bocsáss meg. Borzasztó, hogy két érett ember, két értelmiségi a bombázás teljes poklában a pénz miatt aggódik.

MÁTÉ Mert nincs. *(Régi szöveget idéz)* Ha tíz évvel ezelőtt . . .

ILKA . . . elmentünk volna Kanadába . . .

MÁTÉ *(halvány, keserű mosollyal folytatja)* . . . már milliomosok lennénk.

DÁVID Csakhogy én nem szeretem lapátolni a havat.

Távoli robbanások, bombabecsapódások hallatszanak. Csend.

MÁTÉ *(bekukkant Beához)* És te?

BEA *(elsírja magát)* Én . . . bepisiltem . . .

6. Belső, külső, reggel

Máté, mozgósítás

Újvidék felett hajnalodik. A szirénák egymás után kezdenek üvölni, furcsa diszszonanciával jelzik a riadó végét. A család a garázsban a kocsiban plédekbe takarózva alszik. A félig nyitott garázsajtó előtt erős fékcsikorgással megáll egy katonai kombibusz. Máté felriad, ki akar szállni a lerobbant kocsiból, de a hirtelen fájdalomtól eltorzul az arca. Megnézi: a daganat még véresebb. Kívülről kiáltozás: Fodor Máté! Fodor, hol vagy? Máté megjelenik a garázsajtón, de már mellette van Ilka és Dávid is. Három katonai rendész áll előttük.

I. RENDÉSZ Fodor?

MÁTÉ Az vagyok.

I. RENDÉSZ *(kezébe nyom egy papírlapot)* Vedd a szerelést, és indulás!

MÁTÉ *(mutatja a lábát)* Előbb orvoshoz kellene mennem . . .

II. RENDÉSZ Majd Kosovóban.

MÁTÉ Hol?

III. RENDÉSZ A kiképzés szerint tűzszerész-aknász vagy.

I. RENDÉSZ Tartalékos százados.

II. RENDÉSZ . . . Ilyen az eligazítás.

I. RENDÉSZ Na, mozgás!

ILKA Nézze meg a lábát!

I. RENDÉSZ Katona vagyok, nem orvos. Háború van, ha nem tudnád!

Rövid csend, tétovázás. Máté magához öleli Ilkát, Dávidot meg az álmosan előbújó Beát.

MÁTÉ Szedjétek össze a fontosabb holmit, és irány Begarét.

ILKA Én innen sehova nem megyek!

MÁTÉ Apámnál teljesen biztonságban lesztek . . . Ott, Begaréten, a jugoszláv–román határon nincs semmiféle katonai célpont . . .

ILKA Maradunk! Ne erőltesd.

MÁTÉ Nézd ezt a kislányt! Élő rémület!

ILKA Csak stressz. Elmúlik.

MÁTÉ Érts meg: itt, a laktanya közelében kő kövön nem marad!

ILKA *(tagadólag rázza fejét)* Nézd meg! *(A házra mutat)*

MÁTÉ Értsd már meg: ez csak a kezdet!

ILKA De érted te, ÉN mit mondok? ITT van mindenünk!

I. RENDÉSZ Mozgás, mozgás!

MÁTÉ Azért még, hogy a feleséggel váltok néhány szót, nem fogjuk elveszíteni a háborút!

II. RENDÉSZ *(békülékenyen)* Csak azért mondom, mert hét óráig még három helyre kell eljutnunk . . .

VÁGÁS

Máté egyenruhába öltözve, kincstári hátizsákkal a vállán kínos körülménnyességgel beszáll a kombiba. Szomorúan int a bejárati ajtó előtt álló kedvesei felé. Bea elfordul, nem int vissza, csak féloldalról pillant apjára, vállalai vonaglanak: sír.

7. Belső, külső, reggel

Ablakok, ajtók bedeszkázása

Ilka a házban összesöpri a törmeléket, letörölgeti a port. Dávid előbb pasztükfóliával, majd – ügyetlenül, foghíjasan – bedeszkázza az ablakokat, ajtókat. Bea a bejárati ajtó előtt a lépcsőn ül, a semmibe néz. Ilka bőröndökbe, utazótáskákba csomagol. A konyhában reggelit készít: túrkörtöjást, tejet, felvágottat tesz az asztalra. Dávid eszik. Bea az ajtófélfába kapaszkodik, az anyjának nem sikerül bekényszeríteni, betuszkolni a házba.

ILKA *(leroskad a lépcsőkre Bea mellé)* Könyörületes isten! Segíts . . .

Dávid egy szendvicset rögtönöz, kiviszi hűgának, odaadja neki, mellé ül és barackot nyom a fejére, de a kislány nem reagál.

8. Külső, nappal

Buszban Begarét felé

Az agyonzsúfolt busz a sűrű forgalomban lassan kijut a városból. Az olajfinomító mellett húz el. (Fontos képi információ.) A buszban csend. Kövült arcok. A hátsó ötszemélyes ülés közepén Dávid, Ilka, Bea.

DÁVID *(halkan)* Azokat a deszkákat az ablakokról gyerekjáték letépni.

Apa jobban megcsinálta volna . . . de én . . .

ILKA Tomicék majd vigyáznak a mi házunkra is.

DÁVID Otthon maradnak?

ILKA Nincs hova menniük.

DÁVID Inkább nem is akarnak . . .

Csend. Bea mereven néz a semmibe. Ilka magához öleli, megsimítja a homlokát.

ILKA Szomjas vagy?

Bea tagadóan int. Sípól a mobiltelefon, Ilka sietve veszi elő a táskájából. A beszélgetés alatt kettős kép, vagy váltakozó kép. Dávid végig feszülten figyel a anyja szavait.

ILKA Hol vagy?

MÁTÉ Még itthon, a péterváradai katonai kórházban.

ILKA Törés?

MÁTÉ Komoly zúzódás. Begipszeltek.

ILKA *(felragyog az arca)* Istenem, akkor nem visznek sehova!

MÁTÉ Nincs gyengélkedő! Az ezredes szerint lesz itt is bőven munkám . . .

ILKA Milyen munkád?

MÁTÉ Aknák, fel nem robbant szerkentyűk . . . Ezt nem két napra tervezték . . .

ILKA De hát miért Újvidék? Hol vagyunk mi Kosovótól!

MÁTÉ A nagyobb baj az, hogy itt egy hosszabb icsipacsi lesz . . . Most be kell fejeznem, mert ha meglátják, elveszik a készüléket!

ILKA Mert azt is lehallgatják a NATO-sok? Agryém.

MÁTÉ Ez a parancs! Csók! Csók! Csók!

Ilka megkönnyebbülve sóhajt, elteszi a készüléket. Dávid várakozik, Bea néz a semmibe.

DÁVID Hol van?

ILKA Újvidéken . . .

DÁVID Otthon?

ILKA . . . A péterváradi katonakórházban. Zúzódással begipszelték a lábát.

DÁVID Leszerel?

ILKA (*komoran, hosszan hallgat*) Úgy értettem, valami újabb eligazítást kapott. Itthon.

DÁVID Tűzszerészt?

Ilka hallgat.

ILKA Nagyon félek . . .

A busz sebesen halad az ébredő, kora tavaszi síkság közepén vezető műúton.

DÁVID Nagypával beszéltél?

ILKA Tudod, hogy irtózik a telefontól. Károly bátyád jelentkezett, még mielőtt én hívtam volna őket. Te is hallottad, vagy nem?

DÁVID Vár bennünket egyáltalán . . . valaki?

ILKA Kérlek, ne kötekedj, nekem se könnyű . . .

DÁVID Csak utálok a falusi idillt.

ILKA Van már ott is normális fürdőszoba, mellékhelyiség . . .

DÁVID Mégis: meddig maradunk?

ILKA Dávid, kérlek, ne nehezítsd az életemet . . . kérlek . . .

Ilka halkan sír. A busz sebesen halad a műúton, majd lassít, amikor átmegy a tiszai hídon.

DÁVID (*bűnbánóan, gyengéden*) Nézd, mama, milyen szép a Tisza . . .

És máris Bánátban vagyunk! (*Csend*) Apa mindig így mondta, amikor kiskoromban kocsival nagypapáékhoz mentünk . . .

Ilka átöleli a két gyereket. Bea kibújik az ölelésből, átül Dávid mellé, szorosan hozzábújik. Hamarosan lehunyja a szemét, ellazul, el is alszik.

DÁVID (*megcsókolja húga fejcskékjét, majd halkan kérdi anyjától*) Mama, mi a baja . . . ?

ILKA Majd meglátjuk . . . Csak . . . türelem . . . Érted?

Dávid bólint.

(. . .)

11. Belső, nappal

Ilka és Bea szobája. További szobafoglalás

A szobában csupa régi szedett-vedett bútorok szokványos beosztásban. Bea kenguruját (a Gurut) szorosan magához öelve az ajtófélfának dől,

durcásan nézi, ahogy anyja rendezgeti a holmijukat, és berakja az ósdi szekrénybe.

ILKA (*munka közben*) Mi a bajod velem, lányom? Nyögd már ki!

BEA Otthagytad apát . . .

ILKA Mindhárman. Az ő parancsára!

BEA De te már előbb ott akartad hagyni.

Ilka keze megáll, lassan kiegyenesedik, nagyon szomorúan fordul Bea felé, könny csordul ki a szeméből. Bea ellenséges tekintete lassan „oldódik”, odamegy anyjához, előbb annak remegő, agyondolgozott kezét fogja meg, majd az ágyra roskadó asszonyt szorosán átöleli.

ILKA Drága Beátám, mi soha senkit nem hagyunk OTT!

BEA Apát se.

ILKA Soha. A dolgok másként állnak, de . . .

BEA . . . de ezt majd máskor . . . Értem.

Éva jön be egy halom ágyhuzattal. Egy pillanatra meglepődik a látványon, majd az ágyra dobja a holmit, és megöleli Ilkát és Beát.

ÉVA (*kesernyés, alkalmi humorral*) Na, csatlakozom én is a zokogó majmok törzséhez!

ILKA Köszönünk mindent . . .

ÉVA Karcsim csak később érkezik, a tavaszi szántás, tudjátok, hogy van ez. A fenét tudjátok . . . (*Nagyot nevet*)

VÁGÁS

Az ún. nappaliban. Mária tálcán hozza a kávé, leteszi a kopott asztalkára, aztán ő is megöleli Ilkát és Beát. Csend.

MÁRIA Mikor is láttuk egymást utoljára?

ILKA Pontosan tíz éve. Utolsó nyaralásunk ott, nálatok, az Adrián.

(Feszült csend, majd Ilkából felszakad) Máriám, Máriám, Máriám . . .

Bocsáss meg . . . Tudom, hogy az a pár vas, amit ide, apósom címére küldtünk nektek nagy néha . . .

Csend. Bea szinte magába issza a szavakat.

MÁRIA Volt, van itt minden. TI nem voltatok! . . . Ezt nem is neked, hanem a bátyámnak, Máténak kellene beolvasnom, de ő most . . . A jó isten legyen mellette . . .

Csend.

BEA (*keményen Mária szemébe néz*) Markónak pont olyan a szeme, mint a tiéd!

MÁRIA (*kesernyés mosollyal*) Azt mondják, az apja termetét örökölte . . . amit tőlem kapott, az talán a . . .

NAGYAPA (*a gangról menet közben*) . . . Fodor-szív . . . meg a többi . . .
(*már offban*) Nem is kevés . . .
(. . .)

14. Reggel, külső

Reggeli a filagóriában

A teljesen elhanyagolt, düledező, gazzal benőtt, de valamikor nagyon díszes, faragott oszlopokkal alátámasztott filagóriában, az ún. elülső, kertes udvar peremén – Tima irányításával – nagytakarítást végeznek, majd komoly javítási munkálatokba kezdenek: Dávid, Zsófi, Bea és Toša. A műveleteket ugrásszerűen rövid szintetizált „jelentésekben” látjuk.

TIMA Valamikor az öreg Fodor nagyon büszke volt erre a filagóriára.

Gyerkőc voltam, amikor apámmal és két inassal megcsináltuk . . .

TOŠA Most itt vagyok én is.

TIMA Itt vagy, Tošám, kicsi unokám . . . Te itt vagy mindig mellettem . . .

Dávid egy létrán felmászik a rozoga tetőre, azt igyekszik megtisztítani a száraz gallyaktól, a futónövényzet maradványaitól.

TIMA Harmincötben volt, ha jól emlékszem . . .

Korabeli emlékképek – szépiában – egy-egy pillanatra inszertként bevillannak.

DÁVID Maga ács volt, vagy mi?

BEA Kőműves, nem láttad tegnap?

TOŠA Én vagyok a kőműves, a deda az inasom!

Nevetnek.

TIMA Apám asztalos, ács és bognár volt . . . Én később a kőműves- és kovácmesterséget is hozzátanultam . . . (*A filagória bejárata feletti kopott, repedezett, megrongálódott faragott díszítőelemre mutat*) Ezt itt, például, én faragtam . . . Ezzel akartam meghódítani nagyapátok hűgának, Ilonának a szívét . . . (*Emlékképek villanásnyira: a néhai Ilona és a család a filagóriában*)

BEA (*mászik felfelé, majd hátrafordul a létrán*) Melyik Ilonának a szívét?

Ebben a pillanatban oldalra csúszik a létra, Bea hiába kapaszkodik, zuhanni kezd. Tima elkapja, és elneveti magát.

TIMA Olyan kíváncsi vagy, hogy kitöröd a nyakad.

TOŠA Csak nem érti.

TIMA *(jobb kezével magához szorítja)* Azért, mert nagyon régi mese.

Ki hinné közületek, hogy valamikor én is voltam szerelmes? He?

(Leteszi a kislányt)

NUSI *(a tornácról kiabál)* A reggeli az asztalon!

DÁVID Hát . . . nem sokat csináltunk . . .

Az artézi kúthoz mennek, kezet mosnak. Toša és Dávid virtusból derékiig lemosakszanak. A lányok szívből nevetnek. Toša lefröcsköli őket, azok sikoltozva menekülnek a tornác felé.

(. . .)

16. Külső, nappal

A palánk és a Doki

A községháza udvarában egy elhagyatott és nagyon elhanyagolt – valaha többrendeltetésű – sportpályát takarítanak, javítgatnak, hoznak rendbe a fiatalok. (Marko, Dávid, Zsófi, Bea, Laza, Nándor, Csaba és az „újak”: Laci, Vid, Katalin, Melánia, meg egy nyúlánk, szemüveges, szakállas-bajszos legény, a Doki. Egyelőre csak egy kosárpalánkot sikerül „üzemképesse” tenni.

ZSÓFI Hát, itt röplabda, kézilabda egyelőre nem nagyon lesz . . .

MARKO A kapukat majd megforrasztom . . . Adja nekem Körtési mester szerszámot . . .

KATALIN *(egy rönkön ül, és zsinórból csomózza a kosárhálót)* Na, ez kész is. Nem nagy valami . . .

DÁVID *(gyorsan puszit nyom a lány arcára)* Kösz, Katinka, ügyes vagy. *(Kiveszi kezéből a hálót, a palánkhöz támasztja a létrát, és már szereli is Katalin „művét” az abroncsra)* Mondd, Vid: hogy néz ki most az autógyár ott Kragujevacon? Láttátok?

VID Nem is azt lőtték . . .

MELÁNIA A fegyvergyárat bombázták!

DÁVID Kikapsz, te dalmata!

MARKO Kosárlabdában: soha!

DÁVID Hallod-e! Mégis, hogy jöttél te ilyen gyorsan bele a magyarba?

BEA Már mondta: van tanítónője! *(Dünyög)* Süket barom . . .

Dávid még megvizsgálja a munkáját, majd lejön, félreteszi a létrát, és a mosolygós Katalin mellé ül, kezet ráz vele:

DÁVID Le a kalappal. Katinka, te aztán . . .

KATALIN Csak Katalin.

DÁVID Jó, Katalin! Te mindennap ezt csinálod? Ez a szakmád?

Nevetnek.

NÁNDOR Doki, hol az a labda?

DOKI *(fut a községháza épületében lévő falusi rendelőbe)* Bent hagytam a rendelőben.

DÁVID Hogyhogy Doki?

CSABA Cselédkönyves. A falu szülőtte! Ő a mi első orvosunk, de magára maradt, mert a főnöke lelécelt . . .

NÁNDOR Transvaalig meg se állt.

Egyszerre mindenki a rendelő felé figyel: egy idős ember lihegve érkezik, nyit be az orvoshoz. Doki táskájával szaporán megy az imént érkezővel, közben a társaság felé dobja a labdát.

DOKI *(távozóban, mentegetőzve)* Bocss, de ez sürgős eset . . .

A labda hosszan pattog, majd egy bozótba gurul.

17. Külső, nappal

Milan monológja

Milan a filagória homlokzatára lövöldöz flóbertjével, Mária fut le a tornác lépcsőjén, keményen kiragadja a kamasz kezéből a fegyvert és messzire dobja, könnyes szemmel, feldúlt arccal néz a gyerek fölényesen grimaszkodó, pimaszkodó arcába.

MÁRIA Milan, miért? Mondd már, gyerekem, miért? Mi történik veled?

Az anyád vagyok, tudnom kell!

MILAN *(kihívó komótosággal megy az eldobott fegyver irányába)* Mit kellene tudnod? Mindent tudsz! EZ ITT – nekem – egy nagy semmi! Por, sár, szar, szürkeség, szorongás . . . HOL VAN AZ ÉN TENGEREM? HOL VAN AZ ÉN OTTHONOM? Te itt születél, neked ennyi elég! Nekem itt semmi helyem! Az én életem OTT maradt Biogradban. Meg a közeli és távolabbi környéken! Soroljam? Pakoš-tane, Filipjakov, Crvena Luka, Pašman! Murter, a Kornátok! Még véletlenül se a faterom Benkovaca, meg az a baszott hősiecs Knin meg karszt! Én nem kezdtem háborút, soha nem is érdekelt, hogy ki a horvát, ki a szerb vagy olasz . . . vagy az anyja picsája tudja micsoda! És ENGEM áldoztatok fel, elvágátok a torkomat, mint egy áldozati báránynak. Csak kapkodok a levegő után, mert itt abból

sincs elegendő! Milyen, miféle sulí? Miről gőgicsélsz te itt nekem? Ugyan! Kis, gömbölyű hülye gyerekekkel vagyok körülvéve, akik nyekeregnek! Még beszélni se tudnak. Vicceiket sem értem, ha egyáltalán képesek valami szellemességre! Minden második szavuk vagy magyar, vagy román, vagy sváb, mert nincs is saját nyelvük ezeknek a bánáti szerbeknek! És csak a baszott földről, a termésről, a hozamról, a jégverésről, a belvizekről sopánkodnak! Hát ezt akartad tudni? FULDOKLOM! ÉS TE, AZ ANYÁM – EZT KÉPTELEN VAGY MEGLÁTNI, MEGÉRTENI! Nem hallod, hogy éjszakánként bögök és a tengert hívogatom? Halat akarok enni végre, de olyat, amelyik nem bűzlik erre a szaros iszapra! Bevandát inni a selyempapír vékonyra szelt dalmát sonkára és a pagi füstölt sajtra! A klapámmal hajnalig halkán énekelni a sós ízű, levendulaillatú, lebegő, életet adó éjszakában! ÉN DALMÁT VAGYOK, ANYÁM! Itt még játszani se tudok, csak ugrálok fáról fára, meg lövöldözök . . .

MÁRIA De miért gyilkolod a sok madarat meg a szerencsétlen állatokat?

MILAN Mert azok szabadok, én meg rab vagyok! És ez a rabság megöl, hát nem érted, anyám?

Lassú, fáradt mozdulattal felveszi a fegyvert, és indul a Bega morotvája felé.

18. Belső, nappal

Húsvét előtt

Zsófi és Bea a tornácon az asztalnál tojást hímeznek. Odajön Toša is, ecsetet ragad, és ő is művészkedik. Nevetnek. Amíg Zsófi és Bea egy könyvből próbálják átvinni, lemásolni a népies mintákat a tojásra, Toša a maga képzelete szerint cifrázza, amit hamarosan észre is vesz a két lány.

ZSÓFI Ez meg mi?

TOŠA Absztrakt tojás . . .

Nevetés.

BEA Nem korai?

TOŠA *(Beára kacsint)* Ha az én nagyapám faragott egy lány szívéért, hát én festek!

BEA És . . . igaz, hogy nem akarsz visszamenni a szüleidhez Ausztriába?

TOŠA Ott minden . . . olyan szabályos . . . mesterkél . . . Mi a fenéért mennék én oda?

ZSÓFI Hát te tényleg egy buggyantott alak vagy . . .

A két lány kuncog, majd kacag. Bea Toša orrát egy gyors mozdulattal zöldre festi. Az büszkén kidülleszti a mellét, a szeme kancsalul összeugrik. Kacaj. A tornácajtóban Nagyapa áll, csendben figyeli őket, majd könnycseppet töröl ki szeme sarkából.

VÁGÁS

Nagyapa lassan lelépdel a tornác lépcsőin, észre sem veszi, hogy a filagóriából Bea és Dávid a tornác lépcsőiről szinte leosonva – Zsófi vezetésével – követik. Nagyapa igazi otthona egy valamikori cselédlak a kert peremén. Az öregot a tornácfeljáratnál három házőrzője várta szinte mozdulatlanul, aztán hűségesen követik. Házikó, kocsiszín, az udvar közepén artezi kút, jobbra csűr, alatta disznóól, balra – külön – istálló, az udvar peremén csodálatos galambdúc. A gang előtt most ébredő virágskert. Nagyapa bemegy az istállóba.

VÁGÁS

Nagyapa csendesesen, hangtalanul sírva öleli a derest, majd megpillantja az istállóajtóban – szinte megigézve – álló gyerekeket.

NAGYAPA (köhécsel, hogy palástolja zavarát, és „rendezze” a hangját)

. . . Hát . . . a Szellő (a deres) nekem régi társam. Most tízesztendő. (A fakóra mutat) A Csillag dacosabb, most ötéves, van karaktere és féltékeny. Egyszer, mert többet foglalkoztam a Szellővel, majdnem agyonrúgott. Szerencse, hogy az ülepemet találta el . . . (Elmosolyodik, int a gyerekeknek, azok közelítenek) Na, gyertek, hadd szagoljanak meg benneteket . . . Simogassátok meg a szemét, veregessétek a nyakát . . . (Bea és Dávid a Szellőhöz, Zsófi a Csillaghoz megy, féltékenk tesz, amit Nagyapa mondott) A lónál okosabb, hűségesebb állat a világon nincs! . . . A ló . . . gyerekek, még a harcok zivatarában sem lépett, gázolt soha az emberre . . . És ha egészséges, egész életét lábon tölti. A kanca is csak akkor fekszik le, ha ellik.

DÁVID De . . . Nagyapa miért nem költözött be (végig magázza) a . . . kastélyba . . . illetve a kúriába, amikor visszaadták?

NAGYAPA Mert valójában EZ lett az én otthonom. Itt csuktam le az én Reginám szemeit, innen vitték örök útjára, de továbbra is melletttem van . . . Nem a rezsim, hanem a sors rendelkezett így. Meg . . .

az a ház tele van mérhetetlenül sok bánattal és . . . tragédiával. Amit már csak én tudok és csak az enyém. Nektek még a sok régi bútor mellett is ott minden új és ez a jó . . . Nem a falak, az élet a tiétek . . .

19. Külső, nappal

Első lovaglás a Begánál

A Bega partján a csodálatos, ébredő természetben egymás mellett halad a Szellő meg a Csillag, hátukon Dáviddal, illetve Zsófiával és Beával. A két ló között Nagyapa lépdel. Arcán visszafogott, boldog mosoly. A lovak büszkén, szinte parádésan lépdelnek, kocogni is próbálnak, de Nagyapa visszafogja őket.

20. Külső, nappal

A kerti munka

Éva, Mária, Ilka a veteményeskertben kapálnak, palántáznak stb.
ÉVA Minden munkával valahogy elkéstünk . . . Kiszaladt alólunk az idő.

ILKA Bea mintha egyszerre megváltozott volna. Komolyodott . . . Vagy csak én nem figyeltem rá eddig eléggé?

MÁRIA Egyszer csak elkezdik élni a saját életüket . . . Mintha elveszítetted volna őket útközben.

ILKA De hát ez történt valamikor velünk is . . .

MÁRIA Ez. Alighogy befejeztem Becskereken a vendéglátói középsulit, csak egy nyári szezonra mentem Zadarba a Sirályba – sose felejttem el a nevét, a fene ette volna meg – segédszakácsnak, hogy lássam az Adriát és pénzt keressék, hát belém csapott a mennykő: egyszerre gondolkodtam szívvel és a forró ülepemmel . . . Ott volt a délceg pincér! A latin hősszerelmes! Hát EZ lett belőle. Minden, csak nem latin . . . Belegebedtem, hogy kiiskoláztassam, hogy bevégezze Splitben a vendéglátóipari főiskolát . . . Aztán elszaladt vele a ló . . . Én, a számár, már csak teherhordásra maradtam . . . Meg a pofonokra, rúgásokra, megalázásra . . . A latinból előjött a kietlen likai karszt! *(Csendesen sír, Ilka és Éva megölelik, nyugtatják)* És . . . ezt a karsztot már én is megszülttem . . .

ILKA Milan csak egy duzzogó kamasz, és látod, Marko egész más . . .

MÁRIA Termetre – kiköpött apja . . .

ÉVA Természetében meg rád ütött.

MÁRIA Még ő is csak gyerek . . . Sokat változik . . .

Vadászgépek raja húz el fölöttük egész alacsonyan. A három asszony tekintetével követi a fülsiketítő zajjal elvonuló „jelenséget”. Egy sebzett szarka hullik Mária lába elé, ott vergődik. Milan sunyítva pillant vissza a válla felett, ahogyan közvetlen közelükből távozik. Az asszonyok ösz-szenéznek.

ILKA Minden szavunkat hallotta.

MÁRIA De semmit se értett . . .

21. Külső, nappal

Parádés kocsin – Szerbréten

Nagyapa befogja két kényes lovát a könnyű, díszes parádés kocsiba, a hátsó ruganyos ülésen Marko, Dávid – kettőjük között szorosan Nusi, nagyapa mellett a bakon Bea és Zsófi helyezkedik el. A falun keresztül-hajtva hol jobbra, hol balra köszön (inkább bólintással), és bajsza alatt mosoly lapul, amikor látja, hogy a házak előtt nagyban meszelik – az ide menekült fiatal vendégek ügyetlen segítségével a fák törzsét, a házak homlokzatát. Csupa mozgás, készülődés a falu. Innen-onnan oda is kiáltanak Nagyapához: – Nekünk is van ám segítségünk: Miskáék két gyereke, Vid és Melánia – tegnap érkezett Kragujevacról . . .

DÁVID Már találkoztunk! Jó fejek!

– Nézd, Lázár, mekkorára nőtt az unokám! A valamikori kicsi Katalin!

DÁVID Igen: nem Katinka, Katalin!

– Látod, hat éve eszükbe nem jutottunk. Most, hogy Versecet is megszórták, ismét együtt a család!

– Mióta nem fogtad be a hintódat, Lázár komám? Hát ez aztán az esemény! Hányan jöttek össze a gyerekek közül?

NAGYAPA (jókedvvel) Nem számolom, nehogy elszámoljam . . . Aztán törhetem a fejem: több-e, vagy kevesebb?

Az út átkanyarodik a két falut elválasztó (összekötő) vásártéren, a jelzőtáblán olvassuk: Srpski Rit. Az első házaknál Nagyapa kis kézmozdulattal „befogja” a környezetet:

NAGYAPA Már itt is volnánk: Szerbrét. (A gyerekek csak néznek: falu, mint a többi) Itt még nem is jártatok . . .

DÁVID Én igen. Egyszer, régen . . . Egész kicsi voltam, valakivel ájtjötünk arra a csengettyűs pravoszláv ünnepre . . .

MARKO Ja, igen! A vrbica!

Flashbackben látjuk is a pravoszláv templom körüli vidám körmenetet a sok gyerekkel, csengettyűkkel, ajándékokkal stb. Sok kicsi csengettyű a gyerekek nyakában meg fűzfaágak . . .

NAGYAPA Barkaszentelő . . . Idén majd egybeesik Szent György napjával . . .

A hintó a falu központján halad keresztül, az emberek itt is köszönnek, az idősebbek előre kalapot emelnek az öreg Fodornak meg a parádés fogat utasainak. Egy kocsmá előtti asztalnál a már ismert pózban, kinyújtott lábbal, szétvetett kézzel ül Mítar és hasonmása, Dane. Hangoskodva politizálnak, szinte agítálnak, de amikor a kis fogat melléjük ér, elhallgatnak. Mítar feláll, üveges, részeg tekintettel követi a távozó parádés kocsit.

MITAR *(utánuk kiált)* Hát itt se lehet nyugtom? Itt is szaglászna utánam a NATO-besúgók!

A parádés kocsi egy takaros kis ház előtt áll meg. Az „utasok” lekaszálódnak.

NAGYAPA Na, én bemegyek. Itt szoktam az én Jócómnál piros betűs ünnepek előtt alaposan kiborotválni, megnyiratkozni . . . Ti meg . . . *(Minden gyerek kezébe pénzt nyom)* odébb van a cukrászda, meg két nagyobb bolt is . . .

MARKO Hát Begaréten nincs berberin?

NAGYAPA *(megsimítja a fiú fejét)* . . . Borbély van, de engem még a háborúban kezdett nyírni, borotválni Kozar Joca . . . És ez olyan dolog, hogy . . . Na, menjetek, egy óra múlva készen leszek. *(A gyerekek indulnak, de Nagypának eszébe jut valami)* Ja . . . Nusikám! *(Nusi visszalép, az öreg pénzt ad neki)* Ugorj be Nešóhoz a „bűdös-patikába”, és ha van, fizesd ki *(kezébe ad egy papirlapot)* ezeket a vegyszereket. Majd estére eljövök értük szekérrel . . . Mondd, gyerekek: nem késtünk nagyon el a szőlő fejtrágyázásával?

NUSI Azzal nem, de a metszéssel nagyon kell sietnünk.

Nusi elfut, csatlakozik a többiekhez.

22. Külső, belső, alkonyat

Zsófi és Bea Nagypánál

Zsófi és Bea viszik a kosarat, amelyben a sünn lapul.

ZSÓFI *(amikor a kazlakhoz érnek, Bea felé fordul)* Biztos, hogy nem kell?

BEA Tán csak nem ölöd meg?

ZSÓFI Én? Kaktuszt? Te bolond vagy . . . A barátom!

BEA Ne haragudj, de én nem tudnék veled bánni . . . Képzeld: Újvidéken . . .

Zsófi az egyik kazal tövében szabadon bocsátja Kaktuszt. Az soká nem mozdul, így – türelmük fogytán –, a lányok indulnak Nagyapa háza felé.

VÁGÁS

Nagyapa épp befejezi a fejést. Bea kezébe adja a sajtárt, Zsófi a gangon készíti a szűrőt, majd egy fazekat hoz a konyhából. A lányok leszűrrik a tejet. Bea a palánkról hozza a köcsögöket, a gangon lévő asztalra helyezi őket. Nagyapa megsimítja hajacskáját, a fazekat egy tüllel letakarja, majd egy vastagabb gumipánttal ráfeszíti.

NAGYAPA (Beához) Köcsögbe csak később kerül.

Bemennek Nagyapa konyhájába, majd a szobába: tökéletes rend, a falakon rengeteg fénykép. Egy nagyon réginel, szépiában készülnél, Bea hosszan áll: szinte megigézi a látvány, amelyen (a kép alatt olvasható) a temesvári Tserny Kolos-Klaus mester az anyát és hét fiúgyerekét örökítette meg. Beához Zsófi is csatlakozik.

BEA (csodálkozva nézi a képet) Hét gyerek?

NAGYAPA Apámék heten voltak testvérek.

ZSÓFI Egy kicsit . . . sokan.

NAGYAPA Nagycsalád: nagyhatalom! Ha széthullik: csak sok cserépdarab, szilánk, bánat, elesettség marad belőle külön-külön. *(A gyerekek leülnek a pamlagra, az öreg – jóllehet – ott lóg a mennyezetről a villanyra átalakított valamikori cifra petróleumlámpa, – most mécesst gyújt, mert még nincs itt az ideje a lámpagyújtásnak)* Hát most veletek, az életben még egyszer szeretnék nagyhatalom lenni. Ismét . . . erősen lenni.

A nyugati ablakon az alkony vöröses fénye világít be a szobába. Csend. A két lány így szenderedik álomba. Az öreg gypajútakaróval takarja be őket. Bea arcán mosoly jelenik meg.

23. Külső, szép alkonyat

Nusival a halastón

Halastó, lakókonténer, rajta a cégtábla is: A Szerbréti Halgazdaság Igazgatósága. Egy könnyű műanyag ladik kicsi farmotorral kisiklik a tóra.

A pompás parasztszépség, Nusi vezeti a ladikot. Az úszójárműben kissé megilletődve Marko és Dávid.

NUSI (*huncut mosollyal*) Amikor egyszer Veržejen lekéstem az utolsó esti buszt Muraszombatra, egy kedves fiatalember felajánlotta, hogy a kérékpárja vázára vesz – persze ráhelyezte a dzsekkijét – és elgurigáz velem a városba. Alig hagytuk el a Posta utat, énekelni kezdett.

Csend, halad a csónak. A legények kicsit zavarodottak.

NUSI (*teljes tüdőből, valami keserű daccal éneklí a szlovén, inkább muravidéki keveréknyelven rögtönzött obszcén dalocskát*) „Nušika tingle-tangle! / Ne boj se moje štange! (Szabad fordításban: Nusika ne tekint most jobbra-balra / csak bátran ülj fel a biciklivázamra . . .)

A ladik szeli a halastó vizét. A két legény hallgat. Nusi szélesen mosolyog, rákacsint Markóra, majd Dávidra.

DÁVID Szép belépőének egy novíciának.

Csend. A csónak hasítja a vizet.

NUSI Szóval azt már hallottátok . . . De ahogy nézlek benneteket, csak jópofa kis legénykéek vagytok. Fantje, fantje . . . (*Szlovénul: fiúk, fiúk*)

Hogy őszinte legyenek: mindketten tetszetek nekem . . . Mert van ilyen.

Nem hiszitek?

MARKO Ez nem fair . . . Amióta itt vagyok . . .

NUSI Semmi se történt. Csak bámulsz rám, előzékenykedsz . . .

DÁVID Na, ezért nem kell ennyire belegázolni az önérzet . . . önérzetünkbe. Nem vagyunk taknyos pubertáskorúak. Csak egy évvel vagyok fiatalabb nálad . . .

MARKO Jó, én három, de itt tapasztalat és erő . . . minden van.

NUSI (*bólint*) Igen. Két szüzike kandúr.

DÁVID Hogy sértegetni megtanultál, az biztos . . . (*Legyint, inkább magának mondja*) A fenének kell mindez nekem . . . Egy igazi kincset hagytam Újvidéken és most itt egy . . . Ááá . . .

NUSI (*nagyon keserűen mosolyog, majd szinte komoran beszél*) Csakhogy tudjátok: nekem már nincs több esélyem, fiúk . . . Nincs többé cicázás. Oda jutottam, hogy huszonegy évesen nemcsak a szívemmel, de az életemmel is be kell számolnom percről percre Isten és ember előtt.

Csend.

DÁVID *(keserű mosollyal főt hajt a lány előtt)* Kemény filozófia.

(Csend) Mit végeztél te ott Szlovéniában?

MARKO *(sietve válaszol Nusi helyett)* Enológus.

DÁVID *(őszintén meglepődik)* Te borász . . . vagy?

MARKO *(felháborodva)* És itt dolgozik. Ni! Itt van . . . könyvelő . . . raktáros-kisegítő . . .

NUSI Csak a harmadikig jutottam, akkor . . . *(Legyint, ismét csend)*

Egyébként is holnap nagypéntek. Nagyböjt. Halért megyünk, hogy igazi és tiszta legyen . . .

A csónak a partnál egy újabb lakókonténernél áll meg. Nusi egy kosarat ad ki két combig érő gumicsizmás halásznak, azok meg egy plasztikládában halat nyújtanak be, amit – ügyetlenül, billegve, egyensúlyukat veszítve – Marko és Dávid vesznek át és helyeznek a csónak aljába.

24. Belső, nappal

Fodor-kúria, térerő

A konyhában Mária, Éva és Ilka szorgoskodik. Éva hagymát vág, Mária halat tisztít, Ilka zöldséget vagdos.

ILKA Életem legsötétebb húsvétja . . .

ÉVA Mondtam már: fogjad azt az átkozott telefont, tárcsázz, hívjad ismét!

ILKA De hát mást se teszek . . . Lehet, hogy a mobilját is elvették . . .

Mindenesetre az enyém itt használhatatlan.

ÉVA Hát, a határsávban . . .

ILKA Ahogy jöttünk a busszal, megpróbáltam, de már Szentgyörgyön sem volt térerő . . . És – az éjjel hallottam a rádióban – otthon, Újvidéken is megkezdődtek az elhagyott lakások, házak fosztogatása . . .

Csend.

ÉVA Te vissza akarsz menni?

Csend.

ILKA Ha semmi hír nem érkezik . . . A tanítás isten tudja, meddig szünetel, de a gyerekekkel nem lesz gond, majd beszélek a fejükkel.

ÉVA Senkivel sincs itt baj . . .

MÁRIA Kivéve az én ifjoncomat . . . Megáll az eszem: kicsi-pici korában a világ legjobb gyereke volt. Csupa nevetés, jókedv, soha semmi

nyafogás vagy nyűgösködés . . . Marko is jó kisgyerek volt, de ez . . .

És . . . mi lett belőle? (*Csendesen sír*)

ILKA Lehet, hogy csak tele van keserúséggel és szeretne valahogy . . .
így kitörni belőle . . .

MÁRIA De hogy segítek rajta?

ÉVA Itt vagyunk melletted . . .

ILKA Beszélj azzal a gyerekekkel bárki is komolyan?

MÁRIA Nem lehet. Nincs párbeszéd!

ILKA Valahogy csak lehet.

MÁRIA Sehogy. Csak vádol! Gyűlöl! Az apja is csak uszítja . . . Mi lesz
velünk, istenem?

VÁGÁS

*Ilka bemegy a nappaliba, ahol a vezetékes telefon a sarokban egy
asztalnán áll. Meglepődik: a kagylót – némán – Dávid tartja a fülénél. Ő
is észreveszi anyját, megszakítja a vonalat, és sóhajtva nyújtja felé a
kagylót.*

ILKA Újvidéket hívtad?

DÁVID Hiába . . .

ILKA Mónikát?

DÁVID Előbb apát . . . Kétszer is . . .

Csend.

ILKA Senki se jelentkezik? A szomszédok sem?

DÁVID Lehet, hogy mégiscsak elvitték Kosovóba . . .

ILKA Nem így hangzott, amikor beszélgettünk . . .

Csend.

DÁVID Mama . . . menjünk mi szépen haza . . . Hát nincs szőnyegbom-
bázás!

Csend.

ILKA Majd . . . húsvét után . . . megbeszéljük . . .

DÁVID Menjünk haza, drága mama.

Az ajtóban Nagyapa.

NAGYAPA (*szinte könyörögve*) Ne hagyjatok itt . . . Ne ilyen gyor-
san . . . Egyszer majd megjön Máté is . . . Meglátjátok.

25. Külső, nappal

Körtési, a mester

Nagy falusi udvarban villanyszerelő-műhely. Kinn, a féltető alatt mosógépek, villanymotorok, porszívók stb. Marko egy mosógépet javít, mellette (fölötte) áll Körtési mester.

KÖRTÉSI Szerinted mi a baja?

MARKO *(hezitál)* Itt nem az automatában van a probléma . . .

KÖRTÉSI A programozóban?

MARKO Nem az . . .

KÖRTÉSI Negyed óra alatt rájöttél?

MARKO Baj?

KÖRTÉSI Itt, komám, valami sokkal egyszerűbb a baj . . .

MARKO Igen. Nincs villannyal ellátása . . .

Ebben a pillanatban nyílik a kapu, és két legény (Csaba és Nándor) fut be az udvarba, egyenesen a műhelybe mennek.

CSABA Jóska bácsi, megérkezett . . .

NÁNDOR . . . az öccse . . .

CSABA . . . már be is hajtott az öreg ház udvarába . . .

KÖRTÉSI *(nagyon halkán)* Ottó?

CSABA *(elragdatatással)* Istenem, milyen kocsija van!

KÖRTÉSI *(lassan odamegy a vízcsaphoz, megmossa a kezét, megy a házba, szórakozottan szól oda Markónak)* Mára kész. Mehetsz haza.

NÁNDOR *(Markóhoz)* A déli busszal jöttek még négyen . . .

MARKO Honnan?

CSABA Ez valami távoli rokonság lehet . . .

Marko a mosógépet sarkán bicegtetve a többi gép mellé állítja, összeszedi a műszereket, szerszámot, beviszi a műhelybe, bezárja.

NÁNDOR Téged meg Milant nem számítva, eddig tizennyolcan érkeztetek . . .

CSABA És a Juhászék unokája? Mi is a neve?

NÁNDOR Tibor?

CSABA Tivadar.

NÁNDOR Ja . . . és a kis Vajda, vagy Vári Évi?

CSABA Kicsi, mi? *(Beleöklöz a vállába, az kuncog)*

26. Külső, nappal

Ottó az omladozó atyai háznál

Egy omladozó, roskadozó ház udvarán pompás lakókocsi, pontosabban lakóbusz szépen kiképzett poggyászos utánfutóval. Körülötte a kíváncsiskodók kisebb csoportja. Itt van Marko, Nándor és Csaba is. Megérkezik Körtési Jóska, megilletődve, valami belső visszafogottsággal lép a kocsihoz, ahonnan ugrik, szinte repül Ottó. Összeölelkeznek.

KÖRTÉSI Kerek húsz éve, öcskös . . . Okosan tetted, hogy hazajöttél . . .

OTTÓ Hülye lennék csak úgy megdögleni hiába.

KÖRTÉSI Láttam a tévén: Pancsovát is állandóan bombázzák . . .

OTTÓ Hát az én repülőgéyáramat, az Utvát is kikezdték. Mondom én magamnak: Ottó, itt nagyon fog még működni a húsdaráló, eredj haza! Meg amilyen idióták, engem mint repülőmérnököt előbb-utóbb mozgósítanak.

KÖRTÉSI Gyere hozzánk, üres a ház. Csak Teréz, meg én . . .

OTTÓ Nem, bátyus . . . Itt maradok. Ez az enyém . . . Itt vagyok otthon.

KÖRTÉSI *(a romos házra mutat)* Rád fog dőlni . . .

OTTÓ Dehogy. Itt lakom majd . . . gyere, nézd meg!

Körtési csak kintről pillant be a „csodába”: valóban ésszerűen és módfelett ízlésesen kiképzett belső tere van a busznak. Odainti Markót.

KÖRTÉSI Nézd ezt, Marko . . .

OTTÓ *(figyeli Markót)* Rokon?

KÖRTÉSI Itt most mindenki az. Nem tudom, emlékszel-e még Fodorék Marcsijára? Vendéglátóiparít végzett Becskereken, aztán sziréné vált az Adrián . . . Na, emlékszel?

OTTÓ Ne haragudj, már Fodorékra se nagyon . . . És?

KÖRTÉSI *(legyint)* Semmi . . . ő Marcsi fia, Marko. Ügyes gyerek, nálam hahnizik . . . Kninből jöttek öt éve . . .

MARKO Előbb Biogradból Kninbe. Négy éve . . .

OTTÓ És a teid?

KÖRTÉSI Egyik Ausztráliában, a másik Új-Zélandon.

OTTÓ *(keserű mosollyal)* Hát nem mondom, itt vannak egy kőhajításnyira.

KÖRTÉSI Az este is jelentkeztek . . .

OTTÓ Az enyémet, az egyetlen, elvitte az a bolond anyja Macedóniába, Ohridba. *(Keserűen énekelni kezdi a híres macedón dalt)* Biljana platno beljase na Ohridszkite izvori . . . *(A kocsiból, egy beépített hűtőszekrényből, whiskyt és két kristály poharat hoz, tölt, isznak. Oda-szól a még mindig bámuló, vizsgálódó Markónak)* Ugorj be hozzám az ünnepek után!

Marko szélesen elmosolyodik és búcsúzóul bólint, majd indul az udvarból, aztán a többi fiatal, de néhány kíváncsiskodó idősebb is követi példáját. A két testvér a lakókocsi küszöbén ül, mosolyog egymásra, iszik.

27. Külső, nappal

Filagória, II.

A filagória az udvar peremén újjászületett. Dávid csónaklakkal keni az oszlopokat és a patinás, de az újabb szépségében megmutatkozó homlokzati faragványt. Tima és Toša a benn körbefutó padokat festik zöldes-barnára, aztán a fiúk segítségével elhelyezik közepén a nagy asztalt is. A tornác ajtajából, az ajtófélfának dőlve nézi őket szigorú tekintettel Mitar. MITAR (odakiált) Operett, ez vagytok ti! Üres cifraság! Hősies, harcos szív. Hát az sehol?

Lebiggyesztett szájjal fordít hátat, közben a cigarettavéget nagy ívben kifricskázza a virágágyások közé, majd köp egyet, és elmegy. Tima egy pillanatra megáll munkájában, hosszan néz az üres tornácajtó felé.

TIMA Ennek nagyon savanyú a szőlő . . .

DÁVID *(nem érti)* Nincs is szőlő . . . Tima bácsi, miről beszél?

TIMA Mondom én nagyapátoknak: ez még nagy kalamajkát csinál . . .

De ő már csak ilyen: szeret mindenkit. Mostanában nem is megy ki a szőlőjébe, itt akar lenni a közeletekben.

DÁVID Nem nagyon látom . . .

TIMA Pedig itt van . . . *(A kert felé, a fészerek mögé mutat, és kacsint)*

DÁVID Maguk ketten nagyon összetartoznak. De . . . mi az, hogy Tima?

Milyen név?

TIMA Timotije, Tima Babin. Szerbréti őslakos. Nagyapátokkal legénykori cimborák, ahogyan apáink is azok voltak . . . *(Unokája vállára csap)* Ő meg Toša. Todor! Jó gyerek, csak nyakig benne van a svercben . . . Egyet „kerül” és többet keres, mint amennyi az én félévi nyugdíjam.

DÁVID Miben van benne?

TOŠA Majd velem jössz, jó? Meglátod, kereshetsz is.

DÁVID Én . . . ?

Toša végigmustrálja Dávidot, vállat von: ám legyen. Megszemlélik a művet, leülnek egymással szemben a padokra. Nusi jön egy flaskával és három pohárral. Tölt, és odateszi mindhármuk elé a pohárkákat.

NUSI A mestereknek! Hogy szét ne száradjék a munkájuk.

A két legény csak nézi a poharat, aztán meg egymásra néznek. Tima int, hogy csak fogják, a maga poharát felveszi, és a két ifjú felé emeli. Mindhárman kicsit kortyolnak az italból.

DÁVID Te, Nusi, te le akarsz itatni bennünket!

NUSI *(huncutkás mosollyal)* Nušika tinge-tange . . . He?

TOŠA *(köhécsel az italtól)* Kerítésszagató . . .

DÁVID És . . . ha megvadulok tőle?

NUSI *(összeborzolja a két fiú haját, és nevetve szalad a ház felé)* Azt szabad, de mászt nem.

Tima – cinkosan – rájuk kacsint.

TOŠA *(fitymálva legyint)* Éretlen fruska.

Kacaj.

28. Külső, belső, nappal

Húsvét, templom

Ünnepi, húsvéti harangszó a ragyogó napsütésben. A templommal szemben rendőrkocsi. Két kövér, újonnan mozgósított tartalékos rendőr támaszkodik a kocsinak, és figyel a gyülekezőket. A templomkertben legalább háromszázan gyűltek össze. Ünneplőben az ünneplő sereg. A már ismert falubeliek és a „vendégek”, a sok fiatal. A hazaiak büszkén mutogatják az érkezetteket egymásnak. Beszélgetnek idősek, fiatalok, a gyerekek szaladgálnak, fogócskáznak. Itt van a Fodor család is. Éva, Zsófi és Nusi együtt Nagyapa mellett. Nagyapa büszkén mutatja felubéli társainak a nemrég érkezett Ilkát és a két gyereket. Aztán Máriát és Markót is. A harangszónak vége. Éva az utcát kémleli.

ILKA Biztos megjön . . .

ÉVA Kértem, hogy ne menjen ezen a szent napon egész oda ki, a Nagykaszálóba . . .

MÁRIA Húsvét miatt a munka a határban nem áll le . . . egészen . . .

ÉVA Azok a munkások szerbrétiek, és általában ők is tiszteletben tartják a mi nagy ünnepeinket, és mezei munkát nem végeznek, de ma . . .

NAGYAPA Majdcsak megérkezik, de mi van Mátéval, szegénnyel?

Milyen az ő húsvétja? Reggel megint bombázták Újvidéket is . . .

ILKA Honnan tudja?

NAGYAPA Tudom.

Ismét megkondulnak a harangok, a gyülekezet bevonul a templomba. Károly lihegve sodródik be apja mellé.

VÁGÁS

A gyülekezet énekel, a lelkész az Úr Asztala megett.

ÉNEK: a LXXVII. zsoltár 3. verse:

Szemeimet nyitva tartod, Aludni éjjel sem hagyod, Erőmből úgy elfogyék,

Hogy egy szót sem szólhaték. Gondolám a régi időt, És forgatám szemem előtt Az elmúlt esztendőket, Hányám és vetém őket . . .

(Közben hol a gyülekezet jellegzetes arcéleit, hol Nagyapát, Károlyt, Dávidot, Zsófit, Beát, Ilkát, hol Markót és Nusit, majd Máriát és Évát látjuk.)

VÁGÁS

Részletek az igehirdetésből (Csak annyit felhasználni, amennyit a film dramaturgiai mércéje végül megenged!)

LELKÉSZ *(a szószékről)* Mert mindnyájan kővel dobált emberek vagyunk. A kő lehet egy sértés, rágalom, gyanúsítás, megbélyegzés, mellőzés. Naponta repülnek felénk ilyen kövek, és naponta mi is dobálunk másokat ilyenekkel. Tesszük ezt szándékunk ellenére, vagy határozott céllal, előre jól meggondolva azt. A kő az kő marad, még akkor is, ha csak megfogalmazódik bennünk, és ki nem vetett teherként hordjuk lelkünkben, ahonnan, naponta szaporodva, előbb-utóbb nem hagy helyet már semmi jónak, értelmesnek, nem hagy helyet a szeretetnek, pedig a lélek arra teremtett.

. . . És most, talán épp ebben a pillanatban, a világ nagy leszámolása egyikében, amikor kijelölt országunkban rettentő, mindent zúzó és törő, bizony végtelenül gyilkos bombák – kövekként hullanak, vajon benne van-e mindebben valamelyest az általunk eldobott, vagy csak szándékként lapuló, el nem dobott kőre, annak „fegyverkészletére” való válasz?

A megtorlás? Ki kinek válaszol felettünk, helyettünk? Mi az, amit elmulasztottunk, vagy meg nem akadályoztunk évtizedeken át?

Mi ugyan tudjuk, hogy nem érdemes a követ visszadobni, mert a mértéket talán nem is tudjuk megtartani. Jusson eszünkbe ma, itt, ezen a szent napon, bűneink megváltójának, Jézusunk feltámadása emlékének örömteli pillanatiban az Úr szava: „Enyém a bosszúállás, én megfizetek.”

Forduljunk hát mélyen vissza magunkba, és lelkünk maradék erejével takarítsuk azt a fényre és szeretetre adott szentélyt a kacattól, balaszttól, hogy szereteteinkért, akik közül többen ott vannak valahol a célkeresztben, őszintén tudjunk imádkozni az élő Istenhez, hogy legyen hely szeretetre azok iránt is, akik a bombázások pokla elől ide, e békés helyre menekültek, és akiknek az ősi otthonok ismét megőrző hajlékká váltak. Mert az Úr hagy, megad ilyen békés hajlékokat a legnagyobb szerencsétlenségek idején . . .

(Az ígehirdetés tartama alatt ismét látjuk a Fodor család tagjainak arcát, reagálást.)

VÁGÁS

A 42. zsoltár „kíséri” a felvételt, ahogy a gyülekezet kivonul a templom előtt álló Kossuth-szoborhoz (helyszín: Magyaríttebe!), ahol egy fiatalember és egy lány koszorút helyez el a szobortalapzatnál.

Az egyik segédrendőr odaballag a lelkészhez, kissé félrevonja, igazi bánásági beszéde elárulja, hogy helybéli:

SEGÉDRENDŐR Tiszteletes úr, hogy ne legyen belőle baj . . . nekünk sincs rá szükségünk: a magyar himnusz előtt legalább egy strófát énekeljenek el a jugoszlávból is . . .

A lelkész bólint, a rendőr visszaballag a kocsihoz. Felhangzik: Hej Sloveni, još ste živi . . . Majd: Isten áldd meg a magyart, jó kedvvel, bőséggel . . . Közben Marko összevonja a szemöldökét, könyökével megböki Dávidot, és állával a szobor felé int.

MARKO Lövés van a mellén . . . Kossuthnak . . .

Dávid kicsit közelebb férközik: valóban „szíven lötték” a szobrot. Nagyapa odahajol a két fűhöz:

NAGYAPA *(egész halkan)* Az első világháborúból hazatérő katonák valamelyike lőtte át . . .

MARKO Eddig nem is láttam. Mi volt a hibája . . . Kossuthnak?

NAGYAPA Csak magyar volt, hát vesztes is . . . Most pedig irány: át, a túloldalra.

Mindenki meglepődik, nézik Nagyapa kezében a koszorút. Ahogy megindul az úton át, a művelődési ház előtt felállított, egyszerű termésköből készült emlékműhöz, fiatalok, idősek követik. Az emlékművön alig olvashatóan 21 név áll, és hogy 1945. április 29-e és május 6-a között estek el. Nagyapa elhelyezi a koszorút és halkan, de érthetően csak ennyit mond:

NAGYAPA 1945. április 10-én tereltek össze, hurcoltak el bennünket . . . Pont 26-an voltunk . . . Amikor végre odaérkeztünk Horvátországba, Čazmára, kezünkbe nyomták a fegyvert, és durr neki! Bele a harcok közepébe. Hatan ott, de a legtöbbjük Zágráb felszabadításánál estek el. És nem huszonegyen, hanem huszonketten. Cséki Pali haláláról csak később értesültünk, nincs itt a neve. Ez csúnya mulasztás . . . Na, ne csak Kossuth atyánknak legyen húsvét, hanem az én cimboráimnak is, mert mindnyájan becsületes református keresztyének voltak, és senki se kérdezte tőlük, milyen hazáért halnak meg . . . Hát ilyenért.

Nusi lép mellé, és a lelkészlak felé mutat.

NUSI Morvai tiszteletesnél, az udvarban, van egy kis találkozó a fiatalok számára.

NAGYAPA Akkor – indulás . . .

VÁGÁS

A lelkészlak szépen gondozott kertjében padokon, székeken olyan 30–35 fiatal, közöttük a már ismert Nándor és Csaba, persze a Fodor család ifjai is.

MORVAI Szeretettel üdvözöllek benneteket ezen a szép napon, és egyben arra kérem a falubeli fiatalokat, hogy ezekben a nehéz napokban legyenek támaszukra az otthonukból ide, hozzánk menekült társaiknak. A nagyszülők, rokonok, ismerősök biztos segítenek nekik, de fiatalnak fiatal a társa . . . Sajnos, a helyi közösség elnökét meg a többi tanácsnokot is – szinte mindahányat – mozgósították, de azt hiszem, nem lesz semmi akadálya annak, hogy itt, a szemközt lévő községháza udvarán, az elhanyagolt sportpályákat, hogy úgy mondjam: elfoglaljátok . . . Ezt így beszéltük meg a presbiterekkel

meg a szülők egy részével. Van itt, aki csak töri, vagy egyáltalán nem beszél a magyart, ebben is kellene azok segítségével, akik . . . Szóval: isten hozott benneteket, kedves fiatal vendégeink, jóllehet nem is vagytok vendégek, hisz hazajöttetek gyökereitekhez! Most pedig egy kis üdítő, édesség . . .

Morvainé irányításával Zsófi és Nusi meg még két süldő lány tálcákon hozzák, kínálják, felszolgálják az üdítőt, süteményt.

MORVAINÉ Egy kis énekkart próbáltunk összehozni, de eddig nem nagy eredménnyel: kevés a fiatal . . . Mit gondoltok: most talán sikerülne? No de fontos, hogy együtt vagytok, vagyunk, a többit majd meglátjuk.

(. . .)

29. Külső, belső, nappal

Húsvéti ebéd, Mitar és „ikonjai”

A pompás, felújított filagóriában a nagy asztalnál csendben fogyasztja ünnepi ebédét a család. Itt van – ünneplőbe öltözve – Tima és Toša is. Mitar helye üres. Marko homlokán, bal szeme felett és szája jobb szélén véraláfutás. Milan evés közben néha odapillant, és halkan röhög. Az udvaron megjelenik Mitar, kicsit dülöngélve kapaszkodik fel a filagória két lépcsőfokán. Jobb és bal kezében egy-egy nagy, bekeretezett kép. Köszönés nélkül az asztal közepére, egymásnak támasztva felállítja Milošević, illetve Šešelj csetnik vajda képét. A házbeliek dermedten nézik, ő meg visszavigyorog.

MITAR Nekik is itt a helyük ezen a ti szent ünnepeken, szerb földön, nem?

Csend. Nagyapa feláll, odamegy a képekhez, leveszi őket az asztalról, és az ámuló Mitar kezébe adja, majd az udvarház bejárata felé mutat.
NAGYAPA Vidd a szobádba, ott kiállíthatod őket. Itt nem.

Mitar nyúl az övébe dugott pisztolyáért, amikor egyszerre ugranak rá, teperi le nagy nehezen az asztalnál ülők apraja-nagyja. Csak Bea fut ki, fut a kertbe, fut a Bega partján, és ismét lelassul, majd szállnak feléje a gyilkos üvegszilánkok, végül „kiég” a kép.

(. . .)

(Folytatjuk)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A VALÓSZERŰTLENSÉG SZABADSÁGÁRÓL

Herceg János esztétikai nézetei Ég és föld című regénye tükrében

BENCE ERIKA

Az *Ég és föld* (1959) mai értelmezésének lehetőségeit művészregény-aspektusai határozzák meg. A mai (újra)olvasó figyelmének középpontjában a regény metaforikus szövegvilága, s e metaforikus háló mögött kibontakozó művészi világkép, művészetesztétikai meggyőződés áll, s nem az ötvenes-hatvanas évek fordulópontjának szellemi tendenciáira, irodalmi-nemzedéki vitáira reflektáló jelentése. A kulcsregény-jelleget fő szempontként érvényesítő értelmezési modellek a mű létrejöttének történeti kontextusával együtt időszertülnedtek el. Megértése szempontjából ma mellékesnek látszanak és sokszor értelmezhetetlenek azok a vonatkozások és utalások, amelyek keletkezésének pillanatában a konkrétum, a felismerhetőség, a célzatosság és a nyilatkozat erejével hatottak. Így a mai olvasó előtt jobbra ismeretlenek a mű negyedik fejezetében bemutatott művészeti tanács tagjainak valószerű mintái és a köztük folyó vita konkrét eseményeket felelevenítő részletei helyett is inkább az elvontabb tartalmak megfejtésére koncentrálnak. „Az illúziót kell elérni, s az illúzió több mint a valóság, ha csakugyan művész az ember, és hitet tud kelteni”¹ – mondja Gerard válaszként az igazgató művészi igényességet célzó kérdésére, miáltal nemcsak a modern ember életérzésének egyik lényegi momentumára, a látszat és a valóság elválaszthatatlan együtthatóként való megélésére, de művészetének fikción alapuló hatásmechanizmusára is utal. Az esztétikailag öntörvényű világ létrehozásának igényét, a „valószerűtlenség szabadságá”²-nak fontosságát a művészi hitelesség elérésében, Gerard már korábban, a cirkusznak az intézményesített művészlét határait jelentő világán kívül, Amália fogadójában, tehát az okos anyagszerűség közegeiben is kifejtette, egész lényével és magatartásával reprezentálta: „Azt akarta mondani, hogy majd a művészetével fogja megmutatni a mindennapi élet valóságának, a

nehézkedés törvényeinek relativitását, de nem folytatta.”³ Ugyane meggyőződésen alapulnak érvei, amelyeket Satanelli vádjával – „csalta eleget a világot” – állít szembe: „S védekezett volna, hogy ő nem csalta soha a világot, de a játék volt a kenyere, művészetével a valóság és az illúziók között tornászott, de mindig komolyan hitt abban, amit éppen csinált.”⁴

A művészlét aspektusai, a műalkotás és a mű létrehozásában alkalmazott teremtő eljárások képezik azokat a kulcsfogalmakat, amelyekhez a regény metaforikus kiképzésű vagy konkrét kijelentés formájában elhangzó művészetelméleti utalásai kapcsolódnak. Ezek a tartalmak egy határozottan körvonalazódó művészi világkép, egy olyan esztétikai rendszer hatására utalnak az *Ég és föld* létrejöttében, amelynek adekvát kifejezésformáját Herceg a művészregény műfajában találta meg. Attribútumait kettősségek és antagonizmusok rendszerében láthatjuk: az élet és az álom, a valóság és az illúzió, a múlt és a jelen, a tény és a metafora szemszögéből, illetve eszközei által. A mű ellenpontokra épülő világát maga a szerkezet is tükrözi. Az első hét fejezet (Gerard rémálmáig) a szó szerint értelmezhető illúzió (a cirkusz) közegében mutatja be a művész személyiségét, míg a második részben realitások között (művészetidegen közegben, Amália fogadójában) bontakoznak ki előttünk a művészlét összetevői, leginkább a korlátai. Az első rész ezért gazdag elméleti utalásokban, művészetesztétikai vonatkozásokban, míg a második inkább a történésekben felbukkanó és az étellel reprezentált alkotásvágy, alkotómunka érvényét hangsúlyozza. A regény tágabb-eltávolabb értelemben meghatározható központi történetanyagát és metaforikus kifejezéstartalmait – azt a kísérletet, melynek során Gerard ki szeretne lépni a művészet világából, hogy a kevésbé bonyolult polgári értékrend normái szerint éljen, miközben folytonosan arra kényszerül, hogy világlátása és művészetfelfogása kritériumait újrafogalmazza – egy vékony kerettörténet – a meg nem értett, öreg artista cirkuszból való távozásának majd visszatérésének története tartja össze.

Gerard-t már a regény első jeleneteiben a kívülállás, a kivonulás pozíciójában láthatjuk. A bohóc, aki az alkotómunka fontos kritériumának tartja az igényességet, a műalkotás elengedhetetlen ismérvének a megformáltságot, természetyszerűleg idegenkedik annak olcsó vagy csak látványelemekre szorított formáitól. Ezért esik nehezebbre teljesítenie az igazgató kívánságát, miszerint „csapjon egy kis zajt”, ezzel hívja fel a figyelmet a cirkusz iránt. „Mindig úgy érezte ilyenkor, mintha önmagának hazudna, mintha az egész csakugyan nem volna egyéb közönséges csalásnál, ócska komédiánál, amihez lárma kell, csinnadratta, ostoba és megalázó bohóckodás, ahogyan a nép, a közönség, a beavatatlan látja a művészetet, s csak ilyennek hajlandó elfogadni a cirkuszt.”⁵ A cirkusz művészvilágának felszínessége, az igazi beleérezést, alkotói erőt helyettesítő mechanikus formák (pl. Ria esetében, aki a tréninget tartja a

művészeti tevékenység alappilléreinek), a lelki üresség és hitványság megnyilvánulásai (pl. Frau Mici közhelyszerű véleménye a művészi igazságról, vagy Betty Ramanda kétes igényű tervei a jövőről) azok a jelenségek, amelyeket megunva és a velük való konfrontációt kerülendő tér be Gerard a faluba, mintegy felidézve – szülőföldjéről lévén szó – gyermekkorra emlékeit. Ekkor szembesül először azzal a művészetidegen közeggel is, amelybe később a felügyelő helyezi, s amilyen körülmények között majd egészen más perspektívából szemléli és kísérel meg újratemteni saját művészi létezésének alapjait és koordinátáit. A csepürágás mint degradált művészeteszmé még két szituációban (a Riával folytatott vitában és a művészeti tanács tárgyalása során) kerül szembe hangsúlyozott formában a Gerard által képviselt esztétikailag teljes világot létrehozó műalkotás eszményével. Ria a haszonelvűséggel állítja szembe, míg a művészeti tanácsban a (modernség fogalmával takart) látványelemeken alapuló harsányság kerül összeütközésbe a bohóc esztétikai öntörvényűséget célzó művészetszemléletével. („De te máris unod a trüppöt, ezt az egész cirkuszt, mivel mindig többet akartál, mint amennyit tehetséged és a körülmények megengedtek neked. S tulajdonképpen mit akarsz? Hogy valóban művészet legyen, ami itt, a cirkuszban folyik és ne ócska csepürágás, arra nézve neked adott megbízást az igazgató. Te irányíthatod a trüppöt”⁶ – veti Gerard szemére Ria, míg: „– Van benne szaltó?” – kérdezi a kutyaaidomító mutatónyárról az ifjú légtornászt, minthogy meggyőződése szerint: „Lélegzetakasztó izgalom kell a népnek, hiába.”⁷) Sajátos módon épp e művészileg hiteltelen világban nyernek kifejezést a bohóc művészi önmeghatározásának főbb momentumai. „Megöregedtem és megváltozott a világ. Nem vagyok asztalos már, mint fiatal koromban. Szegény bohóc vagyok egy szájalmas vidéki cirkuszban”⁸ – mondja az élete és művészete fordulópontjához, kiteljesedéséhez érkezett művész (negyvenöt éves), akinek természetszerű személyiségjege a kétely, a kishitűség is: „Mert volt úgy, hogy merőben értelmetlennek és céltalannak találta mindazt, amit csinál, s úgy érezte, hogy az elmúlt húsz év minden álmatlan éjszakája, s minden éber álma, ami művészetét időnként tündöklő fénybe, majd a szenvedés komor színeibe vonta, hazugság és önámítás volt csupán.”⁹ Ugyanebben a beszédhelyzetben hangzanak el a művész műre vonatkozó legfontosabb esztétikai elvei, amelyek a valóságot önelvű esztétikai teljességbe, egyetemességbe transzponáló alkotásfolyamatról szólnak. „A művész sohasem tűnődik oktanul az elmúlt életen. Mindazt, amit látott, amit átélt vagy elképzelt, bele kell vinnie a produkciójába. A fűrészek sikolyát a távoli műhelyekből, a szélben álló jegenyék nyögését, százezer asztalos és vasas énekét szerte a világon, első szerelmese rebbenő sóhaját egy vidéki garnizálló piszkos szobájában, a forradalmak égisz zengő harci zaját s a hajnali harmatot szülőföldje mezőiről.”¹⁰ Az alkotásnak ezeket a kritériumait jelöli meg a regény

mesélője is Gerard alkotói szemléletét összegezve: „. . . mindig megindította a jámbor lelkek riadalma a világmindenség titokzatossága előtt, amikor egy kidőlt jegenyében, egy elgázolt kutyában vagy egy megüvegesedett emberi szemben véget ért az élet. S művészetében is tulajdonképpen mindig a megindultságnak ezt az érzését szerette volna kifejezni . . .”¹¹

A bohócjelmezben formát nyert elvont művészportré ősi irodalmi toposz (a mindenkori művész alteregója), a vándor, a bolond, az élvhajhász jelentik legközelebbi rokonait. Gerard jelleme magában foglalja a másságnak mindezeket a formáit. Artistaként az otthontalanság és gyökereitől elszakadt ember számkivetettségének minden keservét átéli. Magasabbrendű esztétikai értéket előtérbe helyező meggyőződése miatt közvetlen környezete és a művészetben olcsó mulatságot kereső közönség is egyaránt megveti, bolondnak tartja. Vándorként, utazóként társkapcsolatai is inkább felszínes mintsem maradandó értékeken alapulnak. Kívülállását öregedésének folyamata erősíti, s bár hasztalan bizonygatja maga és mások előtt is, miszerint „a művészetben különben sem számítanak az évek”¹², szükségyszerűen szorul még a cirkuszban, a művészlét provinciális talaján is perifériára. „De akkor legalább most gondolj okos és hasznos dolgokra, gondolj arra a napra, amikor sántán és csúzosan kirúgnak a cirkuszból”¹³ – figyelmezteti Ria.

Gerard az a fajta művész, akinek élete és művészete nem határolódik el egymástól, a kettő mindenestül összefügg, mi több, Gerard számára az élet maga a műalkotás, a mű maga az élet, frekventált műfaja pedig az emlékezés. „Mert Gerard-nak volt egy veleszületett hajlama: visszaidézni a múltat. Nemcsak a maga megélt idejét és emlékeit, de másokét is, akik vele emberi vagy érzelmi közelségbe kerültek. A szemét sem kellett lehunynia, mint más embernek, hogy a képzelet szárnyán ringatóddék, ahogyan a tünődést s az emlékezést közepes költők nevezik.”¹⁴ Előképét Márai Sándor művészregényeinek (*Vendégláték Bolzanóban, Szindbád hazamegy*) hőseiben, Giacomo Casanovában vagy Szindbád-Krúdy alakjában ismerhetjük fel, akiknek élete ugyancsak maga a teljesség (a mű), műfajuk pedig a kaland és a rá való emlékezés. Akár elődeinek, Gerard-nak is, önnön életével kell kiteljesítenie, megírnia a nagy művet, természetes létállapota ezért az örökös ünnepre való készülődés felfokozott hangulata egy olyan közegben, ahol „minden kívül esik az ő életszintjén”¹⁵, egy józan és okos világban, ahol sohasem hiszik el neki, hogy Gerard és nem József, hogy nem határozhatók meg pontosan ismerve annak, az ember „mikor mond igazat és mikor hazudik” (vagyis: hol van az álom és a való határa), „melyik a fekete és melyik a fehér”¹⁶ (azaz: hol húzódik a reális és az irreális közötti választóvonal), s hogy „egy nagy üvegharang alatt aprókat csengettyűzik a világ. Csak jó fül kell hozzá, hogy meghallja az ember”.¹⁷ Az emlékezés keretén belül a művészi kifejezésformák változatos

sora jön létre Gerard életében: hangulatkép (téli délután száncsengővel és egy régi dallal), impresszionista tájleírás (nyári napfény borította vagy őszi eső áztatta falusi látkép), szürrealista álmkép (egy folytonosan felé tartó, vele sorsközösséget vállaló, minden földi hívságon felül álló kislányról), látomás (saját szörnyű halálának és temetésének víziója), karcolat a hétköznapok szépségéről, művészetelméleti eszme-futtatás, esszé a fikcióról, a valóságról és a kettőt szintetizáló eljárásokról, ars poetica és óda a műalkotáshoz. Mindezeknek a formáknak nem léteznek kézzelfogható, anyagszerű megnyilatkozásai a bohóc életében, hiszen ezzel az élet és művészet szimbiózisán, teljességigényű együttállításán alapuló hite válna kétségessé. Az anyagszerűségnek e megjelenési formái csak egy hétköznapi, gyakorlati értékeket kiteljesítő létezés keretei között valósulhatnak meg. „Ki kellett volna tartanom a gyalupad mellett”, mondja egy alkalommal, „akkor legalább maradt volna valami utánam”.¹⁸ A műalkotással mint látható produkcióval a cirkuszi előadás során szembesülünk: Gerard életműve (életével képviselt alkotása) egy allegorikus jelenetbe sűrítetten nyer kifejezésformát, ahol a zene torz hangjával éri el („mint ahogyan az igazi fájdalmat is az artikulátlan kiáltás fejezi ki”¹⁹), hogy „játékában egyformán ott legyen az emberi megalázottság s a félelem, de benne legyen a vidám hősiesség is”²⁰, bohóchoz illő torz fejhangon elhangzó „ohóó”-kiáltás fejezi ki a „valóra vált remény melegségé”-t²¹, s az öregedő archoz nem illő fiatalos sóvárgás a kontrasztot, míg biedermeieri hangulatú epilógus hirdeti a múlt idő felett győzedelmeskedő szerelem örökérvényűségét. Sajátos metamorfózis megy itt végbe: a metafora, az elvont jelentéstartalom nyer konkretizált, képi formát, míg később, amikor a bohóc a faluba, Amália mellé kerül, az átváltozás fordított irányú lesz: a realitások szűk körében kell felfedeznie a metaforikus gondolkodás lehetőségeit, a hétköznapi és haszonelvűség világában kell megtalálnia a csoda, az ünnep, a létezés emelkedettségének formáit. Satanellivel, a gondolatolvasó felügyelővel a valóság szocrealista ábrázolásmódjáról s az aktivista világszemléleten alapuló jövőképről vitatkozik, szembeállítva vele saját valóság és illúziók szintézisét létrehozó művészlétének értékeit, kiemelve a fikciónak a csupasz realitásokkal szembeni hitelét. A falusi tisztelendő katekizmuson alapuló hitével szembe saját alkotásba, a művészet világot megváltoztató erejébe vetett hitét állítja, kiváltva ezzel a pap ellenszenvét. Broniszláv tekintetében örömmel fedezi fel az álmodozásra hajlamos rokon lélek jelét, míg az emberek számára a mindennapok csodáit, az esztétikailag teljes élet kritériumait fedi fel, egy olyan világ koordinátáit rajzolva meg előttük, ahol a képzeletnek nem szab határt semmilyen tilalom és lánc, az asztalos női idomokat álmodhat bele a szekrénykészítés munkájába, a kovácsok és a lakatosok harsány munkadalából pedig „tűzleányok kelnek életre”.²² „De ő egy emberöltőn át arra figyelt, milyen

nótákat dalol a tüzes vas fájalmában a kovács üllőjén, és azt is látta, hogy a felhők elátkozott leányok, akik virágot szednek az égen, ha kisüt a nap, vagy kiterítik rengeteg szoknyájukat a világ fölé, ha elered az eső, s mindez művészetének erejét szolgálta. Ezzel győzte le a valóság unalmát s a lesekedő iszonyt az emberben, hogy egyszer minden véget ér²³ – összegezi a bohóc művészetének lényegét és hatásának mibenlétét a regény mindentudó elbeszélője. Saját létezése keretein belül – bár kétségbeesetten igyekszik megfelelni Amália és a felügyelő gyakorlatias elképzeléseinek – Gerard mindinkább a szintézis felé halad: a szülőföld jelentette hagyományokból európai szellemiséget alkot, a kézzelfogható világban a valóságon túlit fedezi fel, s az étellel alkotott mű horizontjában összeforr „ég és föld” határa. Magatartásával természetesen váltja ki az egyház és a központ ellenszenvét, s a műveletlen, szűk látókörű közönség teljes értetlensége fogadja. „Az emberek nem tudtak követni, a reális erők lehúzták őket, s amikor varázslatom véget ért rajtuk, minden maradt a régiben. Egyszerűen képtelenek voltak bejárni a távolságot ég és föld között . . .”²⁴ – mondja Gerard a realitások világába tett kirándulása, vendégszereplése (mint ahogy Giacomo Casanova is csak egy vendégjáték erejéig van jelen Bolzanóban) végén, ahol kísérlete, hogy a műként való létezés alapjait megvesse, teljes kudarcba fullad: a realitások világában történő fellépése során művészetének hatásrendszerét tárta fel közönsége előtt, így a történet végén jelképesen is és a valóságban is lemeztelenítve áll előttünk: mintegy megszabadulva-megszabadítva a valóság kötöttségeitől léphet vissza az elvont művészi létezés természetes feltételei közé, a cirkuszbá.

A regény címe, „ég és föld”, a mű központi metaforája, mely a létrejöttében működő művészetesztétikai felfogás lényegi momentumait jelöli, s egy olyan határozott művészi világgép hatását sejteti, mely a mű és az élet együtt hatásán, egyidejűségén, s ellentéteket feloldó szintetikus törekvéseken alapul. Az *Ég és föld* ilyen értelemben Herceg János művészi hitvallása: egy virtuális elméleti szintézis alapvetése.

JEGYZETEK

¹ Herceg János: *Ég és föld*. Forum, Novi Sad, 1959, 37. p.

² I. m., 13.

³ I. m., 13–14.

⁴ I. m., 68.

⁵ I. m., 6.

⁶ I. m., 17.

⁷ I. m., 35.

⁸ I. m., 20.

⁹ I. m., 10.

- 10 I. m., 22.
- 11 I. m., 37.
- 12 I. m., 25.
- 13 I. m., 17.
- 14 I. m., 27.
- 15 Márai Sándor: *Vendégjáték Bolzanóban*. Akadémiai–Helikon, Budapest, 1991, 76. p.
- 16 Herceg János, i. m., 13. p.
- 17 I. m., 101.
- 18 I. m., 10.
- 19 I. m., 54.
- 20 I. m., 50.
- 21 I. m., 57.
- 22 I. m., 212.
- 23 I. m., 146.
- 24 I. m., 200.

IRONIKUS KOR

Végel László: *Parainézis*
Forum, 2003

Több, a regény szövegvilágában együtt ható praetextusra épül Végel László *Parainézis* című regénye, amely mind címében, mind alcímében egyértelműsíti, a direkt közlés szintjén nyomatékosítja ezeket az összefüggéseket. A cím az *Intelmek* nyomán keletkezett, a magyar irodalomban több évszázados hagyományra (pl. Kölcsey műve) visszatekintő episztoláris műfajra reflektál, míg az alcím (*Nevelődési regény*) a mottóként kiemelt Wilhelm Meister-idézzel („*Félelmetes dolog örökké keresni, de sokkal félelmetesebb találni valamit, és elhagyására kényszerülni.*”) együtt utal egy XIX. századi regénytípus karakterjegyeinek érvényesülésére a regényszövegben. Olvasati szinten (amennyiben a művet a befogadói tudatban folytonosan megtörtént eseményként fogjuk fel) tovább rétegződnek ezek az értelmezési lehetőségek: a regény egyik szereplőjének, Nádas Juditnak sorstörténete (egyrészt névasszociációs szinten, másrészt élettörténetének karakterisztikái révén is) bibliai archetextust, az ószövetségi Judit-történetet hívja életre. A vajdasági kisebbségi irodalmi reprezentáció ugyancsak kínál szöveggöwiségre alapozó olvasási stratégiákat: Herceg János *Ég és föld* (1959) című parabolaregényére mutat a maga irodalmi kulcsszereplőivel és -motívumaival, ábrázolt kortörténeti jelenségeinek és felismerhető toponímiáinak a Végel-regényben is megidézett, megjelenő vonatkozásaival.

Olvasásunk/értelmezésünk primer szintjén a regény főszereplőjét – a II. világháborút megelőzően mozgalmi aktivista, majd titkos megbízatásokat teljesítő ellenálló, végül pártfunkcionárius – Damján Pálban ismerjük fel. Élettörténetének lényege az eszményekből való kiábrándultságot követő hitetlenség, s a nihil állapotát megélő hős számvetése önmagával, elsősorban múltjával és jelenével, s a reájuk épülő/építhető (az ifjabb nemzedékek sorsát megkérdőjelező) jövőképpel. Az emlékiratait (a hatalmi struktúra szempontjából önleplező – és vádirattá minősíthető – vallomását) író forradalmár múltját a Judit-történet árnyékolja be. Kettejük (Damján és Nádas Judit) viszonya ugyanis messzemenően túlmutat egy, a szeretem-gyűlölöm kettősségét kiteljesítő szimpla szerelmi histórián: a kommunista ideológia egyént és közösséget egyaránt dehumanizáló jellegét leplezi le; annak tragikus gyakorlati érvényesülését mutatja be. Nádas Judit a tettekre kész, az új típusú, a történelem sodrában szerepet vállaló nő ideálját testesíti meg (a bibliai Judit-történettel ezen a ponton is érintkezik sorsa: a népe sorsáért tenni képes, áldozatot vállaló nő jelképe), ugyanakkor a – konspiratív feladatoktól a „non grata”-személyek likvidálásáig (mint a bibliai archetípus!) – felhasználható démoni/hetéra (alászállott formában: monstrum) nőalak megjelenítője is: anarchista, pártterrorista, kém és kéjnök, akinek gyilkosságok sora fűződik nevéhez. Ugyanakkor életben hagyja (a főhős későbbi értelmezése szerint: „életre ítéli”) a – saját elvtársai által „árulás” (más célok, pl. a szerelmi érzés előnyben részesítése a mozgalmi eszmével szemben) okán – ugyancsak halálra szánt Damját. Ő viszont a háborút követően nem tesz a kollaborációval vádolt nő mellett tanúvallomást, s ezzel a vérpadra küldi. Későbbi életére e tette, s a nyomában érzett lelkiismeret-furdalás nyom súlyos bélyeget, amelyen nem segít az sem, hogy örökbe fogadta Judit árván maradt gyermekét, a regényben szintúgy lényegi jelentéseket érvényesítő Gábrielt (a név mint szövegháttér-jelentés itt is értékelhető!). A személyiségét szétziláló lelkiismereti terhet tovább súlyosbítja, hogy – bár közvetett módon – köze van Gábrriel apjának, az istenhívó Ferencnek (ugyancsak nem elhanyagolható névszimbolika!) halálához is. A férfi az éveken át tartó, de a háború végén kulminálódó szerelmi és eszmei – a vallásos idealista és az ateista vitáját jelentő – konfliktusnak véget vetve, feláldozza magát az ifjúkommunistákért. Hősi halált hal (merényletet követ el egy német hadoszlop ellen) olyan eszme nevében, amelyben nemcsak nem hisz, de amelyet meg is tagad, ugyanakkor (a szerelemben és a halálban) „megtalálja a maga istenét”. Judit és a későbbi korosztályok (pl. a titkon felülről irányított és manipulált Oázis Klub tagságának) értelmezése szerint – féltékenységből és gyávaságból (maga helyett) – beszélt rá Ferencet a merényletre. Önletrajza e történelemek feldolgozásának/tisztán látásának és láttatásának, mindenekelőtt Judit személyének megértési kísérlete. Múltjának

– mely természetszerűleg esik egybe a párttörténettel – (ön)elemző értékelése két dologra világít rá: az egyik, miszerint az egykori forradalmár mindenkori tetteit, eszméibe vetett hiténél is erősebben befolyásolta Judithhoz fűződő megmagyarázhatatlan – a szerelem és a gyűlölet, de ezzel együtt a félelem vonásait is egyesítő – szenvedélye. A másik lényegi magyarázata cselekedeteinek (és végtelen kiábrándulásának előidézője is) az a felismerésfolyamat, melynek során megérti, az idea, amiért harcolt, áldozott és életeket áldozott fel, a kommunisták hatalmi harcának sok-sok vérrel bemocskolt eszköze volt csupán, minek következtében értéktelen, érvényét veszítette. Helyzete e szempontból előnytelenebb a regényben ugyancsak megnyilatkozó polgár (a regényben Toplák Csaba édesapja személyesíti meg) helyzeténél, aki úgy véli, a II. világháborút követően „kibukott” a történelemből. A kommunizmus eszméjének degradálódása az érte folytatott harc semmisségét jelenti: arra ébreszti rá Damjánt, hogy a gyilkosságokon alapuló mozgalom, ellenállás és partizánharc nem lehet történelmi kvalitású esemény, tehát amiben részt vett, nem történelem, csak kisserű és eszközökben nem válogató hatalmi cselszövés. A régi hatalmi garnitúra ezért igyekszik megsemmisíteni az erre utaló jeleket, így a Nádas-aktákat, s ugyancsak (pl. Damján önéletírását) szeretné felhasználni ellene/ellenük – a fegyveres harc helyett a korrupció mechanizmusára támaszkodó – újabb – a háború utáni második – hatalomra törő nemzedék (regénybeli kulcsfigurái Szabó Károly és Barna Nándor). A vesztese e folyamatoknak a kiábrándult/kiábrándított – ezért eltékozolt – harmadik nemzedék, amelynek jövőjét szennyezte be és tette működésképtelenné az elődök múltja, míg önös céljaik érdekében használják fel őket és tékozzolják el erőiket a történet aktuális jelen idejében ténykedő hatalmi manipulánsok. Az utóbbiak (mindenekelőtt Barna Nándor) ördögi terve szerint véghezvitt leleplezési nagyjelenet is a Judit-történetre épül: lényege, miszerint Damján Pál szerelméért elárulta a pártot, tette eltussolása érdekében pedig később kiszolgáltatta egykori szerelmét. A cselszövés sátániságát fokozza, hogy a színpadra adaptált Judit-történet főszerepét, Damján Pál személyét, annak – a történet provokativitásáért lelkesedő, de valóságalapjáról mit sem sejtő – nevelt fiával, Damján Gábrillel játszatják el. A Judit-történet harmadik értelmezését – még a botránnyá fajult (színi)előadás előtt – Damján Gábriel veti papírra. A hatalmiak által futtatott Bajor Zoltán (később a térségi „hivatalos” kisebbségi író) vádló cikkére fogalmazott (de soha meg nem jelentetett) válasza értelmében, „*a mai Judit . . . tanácstalan a zsarnok előtt*”, mert „*a zsarnok névtelen és láthatatlan*”, ma „*Juditra nincs szükség. Őt áldozták fel.*” (139) Judit „mai” története egyúttal a „mai Wilhelm Meister” jelenségét is értelmezi: ugyancsak „*tanácstalanul áll tapasztalatai előtt*” (139). A regénytörténet aktuális idejében a Goethe-hős „megidézettsége” a fiatalok életlehetőségeit és világértését el-

lehetetlenítő/megkérdőjelező „ironikus kor”, (akár a *Tragédia* prágai színeire mutató jelentésében) szürke, eszménytelen, az ármány és a cselszövés mechanizmusa működtette világ beköszöntét jelzi. Erről beszél a városi párttitkár, Szabó Károly („*A mai Wilhelm Meistereknél résen kell lenniük. (. . .) Miféle új forradalomról fecsegnek a barátai? Kiszámíthatatlan következményekkel járó új misztikus vallást hajszolnak, ez a mai körülmények között féktelen rendbontáshoz vezet. Ezért veti alá fegyelmezett értelmének a mai Wilhelm Meister a személyiségéből természetszerűen kisugárzó elégedetlenséget.*” [93]), ezt olvassák „kacagva” a lázadók, róla beszél a *Szeminárium* című ifjúsági lap szerkesztősége ellen pamfletet író Bajor Zoltán („. . . *Alkonyi fényben ragyogó ironikus korban élünk, beköszöntött a művészi korszak. [. . .] A hűség: egyedülálló tisztességes forradalom; az ironia nem rombolás, hanem a szellem szabad játéka. Lássuk be, a szellemet megfosztottuk a szabad játéktól. Csak az önmagában és a külvilágban arányos rendet teremtő mai Wilhelm Meister hódíthatja vissza*” [121]), s ez, *Játsszunk Shakespeare-t Goethe javaslata szerint, avagy a bosszúállók kísértése* a címe az Oázis Klubban tartott előadásnak. A regény *Epilógus. Kiválóan megszervezett centrifugális erő* című utolsó fejezete a korszak látélete, ’68 (önironikus) értelmezése. A szétforgácsolt erejű, kezdeményezésképtelen fiataltság tünetése felülről manipulált jelenség volt, s nem szolgált egyéb célt, mint a barnanándorok hatalomra jutását.

A regény a három nemzedék (a kompromittálódott és eszményvesztett kommunisták [Damján Pál], a számító karrieristák és poltronjaik [Barna Nándor, Szabó Károly, Bajor Zoltán etc.], valamint a befolyásolható, gyáva, cselekvésképtelen vagy nihilista fiatalok [Damján Gábor, Toplák Csaba etc.]) „nevelődésének” regénye is. Ebben a kontextusban viszont a regény központi szereplője a korszak, a kommunista társadalmi rend s legfontosabb jellemzői: a hazugság és az erőszak. Szimbóluma a – regényben reális jelentéseiben és jelképi értelemben is megjelenített elmeegógyintézet, a zárt osztály, amely világirodalmi összefüggéseket (pl. *Száll a kakukk fészkére*), magyar (Konrád György: *A cinkos*) és kisebbségi magyar irodalmi analógiát (Grendel Lajos: *Einstein harangjai*) felvet. Ebben a világban semmi sem az, aminek látszik, s főleg nem az, aminek feltűntetik. Az elmeegógyintézetbeli zárt osztály – noha őrei is vannak és engedély kell megtekintéséhez – nem létezik, helyeigében a züllött személyzet tárolja csempészárúját (a csempészet, a „seft”, mint a szocializmus „irányadó” gazdasági tevékenysége!). Gábrrieléken kívül ezt mindenki tudja, mégis úgy tesznek, mintha létezne. Vagyis a szavak és a jelentéseik közötti közmegegyezés viszony bomlott fel: léteznek szavak/szókapcsolatok (mint a zárt osztály), amelyek csak a beavatottak számára értelmezhetők. A szavakkal való ironikus játék kora ez, miként Szabó, a városi párttitkár mondja a konspiráns Bajor Zoltánnak. A zártosztály-jelentést végül Barna Nándor

oldja fel, kiterjesztve értelmét a rendszer egészére. „Te őrült, hisz nem látod, hogy már ott vagy!” – kiabál a kényszerzubbonytól rettegő Somogyi Lídiára, aki a szocializmus tipikus terméke: dilettáns, de a hatalom által futtatott, majd ejtett művész. Történik mindez Damján Gábrielék botrányba fulladt, kommunistaellenessé fajult előadóstjén, amelyet valójában nem is az eszméivel meghasonlott Damján Pál félreállítás (lelepleződése ugyanis magánérdekű esemény marad), hanem a párttitkár megbuktatása (hiszen ő engedélyezte az előadást) céljából szerveztek. A fiatalember ugyanis szembesíti a jelenlevőket az előadás reájuk vonatkozó valóság tartalmával: „*Miért tapsoltok? Miért énekeltek? Rólatok van szó!*” (161) Hogy a szavaknak és jelentéseiknek (s főképp az értéknek) milyen ironikus, az aktuális viszonyoktól függő, öncélúvá degradált felhasználásáról van szó, mutatja, miszerint az ironikus korról szóló inkriminált dalra („*Tekints rám, ironikus korocskám, / nincs célunk csak dialektikánk, / kommunizmusunk az ornamentumunk. / De győzni fogunk és diadalmaskodunk, / hitetlenül is hasznót húzunk*”), amely botrányt okoz az előadóesten, s amely évekkel később egy hivatalos fogadáson újfent provokatív szándékkal hangzik el, Barna Nándor már csak érdektelenül legyint: „*Hagyjátok. A múlt szórakoztató, a félbeszakadt történeteket időnként újból el kell játszsanunk*.” (176)

A meghasonlott *kommunista* Damján Pál és az *ironikus kor* mellett egy harmadik kulcsmotívuma („főszereplője”) is létezik a regénynek: a *parainézis* – amint íródik, amint „írja önmagát”. A hatvanas–hetvenes évek térségi kor- és körtörténetébe (a parodisztikus mivoltában megnyilatkozó nevelődési regénybe) ötvöződik, s mintegy előttünk formálódik Damján Pál önéletrajza, a *virtuális parainézis*, amelynek ugyan egyetlen sora sem olvasható a regényben, a műfaj tényleges karakterisztikáit ismerjük fel mind valóság alapjában (Damján tragikus tapasztalatokat reánk hagyományozó sors történetében), mind létrejöttének körülményeiben (a „fiúhoz” intézett intelem szándékában). Ferenc parainézisként értelmezett (és szövegszerűen ismertetett) búcsúlevele *mögött* jön tehát létre a – mi befogadói szemszögünkben lényegi intelem, az igazi parainézis.

A regényre – a korszak vulgaritását kifejező – realizisztikus stílus jellemző, amelybe „alászállott” nyelvi formák (pl. csempész argó), a politika manipulatív – hazugságokra és demagógiára épülő – abszurd retorikája, a kiszolgálók csoportjának frázis-, valamint a „tiszta művészet”-be menekülő fiatalok elvont/steril nyelve épül.

Végel László *Parainézis*ének teoretikus előzménye az író *Peremvidéki élet* (2000) című esszéregényében jelölhető meg. Mint nemzedéki kulcsregény, Herceg János említett, a vajdasági magyar irodalomban mindaddig folytatás nélküli művészregényére mutat. Időrendi szempontból annak folytatása lehet.

Apró István *Regénybrikett* (1993) című műve viszont a – Végel-regény kronológiájához képest – a folytatólagos hetvenes–nyolcvanas éveket s a következő nemzedék kudarctörténetét megjelenítő alkotás. Végel regényével a kommunista társadalmi rend jugoszláviai „lefutását” megjelenítő „regénysor” egészült ki.

SZEPTEMBER VÉGÉN

Norvégiai levelek

ISIDORA SEKULIĆ

A hajón összeismerkedtünk, és hamarosan összebarátkoztunk két finnel. Egyszerre figyeltünk fel egymásra a nyelv okán. A nyelv miatt, amelyet mindkét oldalon átszíneznak a tiszta nyitott magánhangzók a kantilénákban, a mi nyelvünkben – a befejezett háborúk után – az ilyesfajta énekekben a nemzeti örömtől, az ő nyelvükben – úgy tűnik – a nemzeti szomorúságtól.

Eszünkbe jutott a budapesti egyetemi évekből egy finn kulturális expedíció, amely a néprajzi kutatás céljából jött létre. Voltak valaha a finnugorok, így maradt valami közös a magyaroknál és a finneknél a nyelvtani szerkezetekben. De nem igazán sok a hasonlóság. Most mi erről meggyőződhattünk. Egész észak beszéli az angolt, és mi a finnekkal, mint az osztrákok csoportjával, beszélgethettünk fesztelenül és őszintén. Melyik nyelv válik végül kötelező nemzetközi nyelvvé? Nekünk úgy tűnik, az, amelyen a tengerészek és a tengeren járók beszélnek. Mikor valamely kikötőbe befut messziről egy hajó, az ember legszívesebben megölelné annak utasait, legyenek azok amerikaiak, angolok, kínaiak vagy malájok.

A finneknek két gyökerük van, az egyik a mongol, ezért nyilvánvaló a magyar eredet, a másik a svéd törzs. Ennek megfelelően kétféle kifejezésmóddal is bírnak, amelyek erősen különböznek a magyartól (leszámítva, hogy a finn nyelvben is a toldalékokat a szavak végéhez fűzik), de szavaik hangzása összehasonlíthatatlanul szebb mint a svéd, amely viszont a fülnek összehasonlíthatatlanul kellemesebb, mint a norvég és a dán.

A finn nyelvben – egészen úgy, mint a mienkben – semmiképpen nem találni eltorzított és elkenődött félhangzókat, se nazális magánhangzókat, se sziszegő mássalhangzókat. (Természetesen minden nyelv zenei, és vannak nyelvek, melyek éppen az elrontott jésített hangzástól szépek és erőteljesek

poétikailag.) Nagy meglepetésünkre észrevettük, hogy minden finn szót le tudunk írni a mi ábécénkkel, és minden finn szót, éppen mint az olasz szavakat (talán a nyelvjárási hangok egyes árnyalatait kivéve), rögtön könnyedén ki tudunk ejteni. Csak az írásban ipszilonnal jelölt hang – amely általában ritka a nyelvükben – hasonlít a német ü-re, különben minden kristálytisza.

Cirill betűkre átírtunk egy kis népdalt, és mikor felolvastuk a finneknek, ők – valószínűleg udvariasságból is, de az álmétkodástól is – helyeseltek, hogy egészen pontos. Nem lehet, hogy ne írjuk le ezt a dalt ide is, annál inkább, mert érdekes és jellegzetesen az ezer tő országára emlékeztető a tartalma is.

*Miste lastu lajnehila?
Pilske pjeni alon pele?
Iksiksensa ilan susa
Viran vete veltamasa?*

*Toultu lastu lajnehila,
Pilske pjeni alon pele,
Pohjan lasten lajtumilta.
Sinitunturin tivilta.*

*Sjele kulta hongan kasi,
Vejsi, vejsi sulho venhon:
Kohta vjeri viran vete,
Nejte nuorta nuotaman!*

Szabad fordításban a dal így hangzik: Honnan a hullámokon a zúzvara, honnan a víz hátán a „runa” (régí írás), mely utazik a hullámok árján, a hallgatag est csendes fuvallatában? – Honnan kerül a hullámokra zúzvara, honnan kerülnek a „runák” a vizek hátára, méghozzá az észak gyermekeinek jégországból, a szederjes mohával borított kunyhóból. – A vőlegény kidöntötte a karcsú borókát, a vőlegény felépfítette a könnyű csónakot, hogy az hamarosan a víz árján táncoljon, és hazavezesse kedvesével a menyasszonyt kedvese otthonába.

A finnek ezután a politikára terelték a beszélgetést. Emlegették az orosz kémhálózat legutóbbi svéd leleplezését, amelyben kompromittálódott még a svéd királyi ház egyik orosz származású tagja is. Bánatosan bólogattak a mi új ismerőseink, és különösen az utóbbi időben nehéz a kipróbált orosz alattvalóknak.

– Oroszország nemcsak a svéd, de a norvég határon is rendelkezik egy külön földsávval és rengeteg hadianyaggal, és talán eljön a nap, mikor semmi

segítségét nem jelentenek majd a norvégoknak a nagy stratégiai fontosságú fjordjaik, mert a hadihajók éppen a fjordokon tudnak úgyszólván a szárazföld közepéig felúszni. Lesz még egy nagy norvég háború! A norvégoknak és a svédeknek egyszer meg kell még küzdeniük az elsőbbségért, ahogy a svéd–orosz erőviszonyok sincsenek elrendezve.

Szerencsétlen finnek! Még magukra veszik a svédek gondját, még bíznak egykor uraikban és testvéreikben. De milyen sorsuk is volt, míg a svédek alattvalóik voltak! Idegen érdekekért ontották vérüket, és hajtottak végre hőstetteket, és mint minden szerencsétlen kis nép, akaratlanul ellenségeivé váltak saját nevüknek és fajtájuknak. 1808-ban a nagy orosz–svéd háborúban a finnek oroszlánként harcoltak a svédek oldalán, és mikor a svédek Finnországot Oroszországnak adták, akkor végképp elhagyták, elrúgták maguktól a finneket, de ők még egyszer, egészen egyedül keveredtek új küzdelembe az oroszok ellen, de az oroszok vérbe fojtották őket, és végleg elvették a szabadságukat.

– Hagyjátok a svédeket! Nem vagytok többé velük, és ők sem veletek! Bocsássátok meg, hogy így beszélünk! Ti nehéz, valójában kilátástalan helyzetben vagytok. De egyelőre nem felszabadító és háborús, hanem megegyezésre törekvő és körültekintő politikát kell folytatnotok. Magatok mondtátok a beszélgetés során: hogy a svédek politikai elképzeléseibe nem tartozik bele komolyan a finnek felszabadítása. Magatok említettétek kicsit előbb, hogy Oroszországnak esze ágában sincs a svédekkel harcolni. És ezenkívül mire számíthatnátok a legjobb esetben is? A korábbi időkben svédek voltak az elnyomóitok, tudjuk ezt mind, éppúgy, ahogy most az oroszok, tudjuk ezt is mind.

– Igen, igen, tudjátok ezt, ahogy mi is! Bármikor kellett az életet áldozni, a finn csapat ment elől. A lützeni csata (1632) vad tüzeiben, amely kioltotta magának a hős svéd királynak, Gusztáv Adolfnak is az életét, a finn ezredek elestek az utolsó emberig. S még mennyiszor ezután. De mikor a hasznot meg a dicsőséget kellett élvezni, akkor a mi vérző testeink és a mi kilyuggatott zászlóink felett éppen csak elsiklott a svéd glória és dicsőség árnyéka . . . De mi valaha egyek voltunk, osztoztunk jóban-rosszban, rokonok, fivérek vagyunk, mintha a sorsuk még ma is a mienk lenne.

– Ó, sors! Mindenütt így van ez az elnyomott nemzetekkel, azokkal az erőtlén kis népekkel, akiket a zsarnokok akasztófára vonnak, aztán még a fejükre is taposnak. Tekintsetek végig a világon, és láthatjátok, hány oldalról sarkantyúznak a zsarnokok egész népeket, és megszámlálhatjátok, hányszor masíroztak dicsőségesen a leigázott népek a nagy csatákon és óriási ütközeteken át, nem hagyva semmi nyomot a történelemben saját nevükről! Menjetek el az Osztrák–Magyar Monarchiába, és kérdezzétek meg a szerb határőrvidéki

lakosságot. Hallani fogjátok, hogy nem kíméltek bennünket se a franciák, se a poroszok, se az olaszok elleni háborúban. Hallani fogjátok, hogy a szigetlakóink és a likaiak csodákat csináltak Magentánál és Solferinónál, de a történelemben ezt úgy jegyezték fel, mint ennek és ennek a császári osztrák regimentnek a dicsőségét. Említsétek meg Angliában az angol–búr háború „fekete hetét”, figyeljétek meg, hány skót anya fog felsikoltani erre a névre, de a történelem tulajdonítja ezt a győzelmet is – vagy inkább „dicsőséges vereséget” – a győzedelmes brit hadseregnek. Ismeritek-e a norvég költő, Edward Storm balladáját, a Sinclairt, amely egyúttal szörnyűséges szatíra a ti, a mi és még mások sorsáról. Norvég parasztok hullanak el a skót fegyverektől, de a nemes skót ezredest, Sinclairt és az ő katonáit is a norvég parasztok egy hegyszikorán kövekkel agyonütik. A háború a svédek és az angolok között folyt!

A Sinclair egy ballada, egy komoly történelmi költemény, amelyben valóban folyik vér, és azoknak a fejére száll, akik miatt kifolyt. De a mi költőnknek, Runebergnek kellett a mi szerencsétlenségünkről igazi szatírárt írnia. A szatíra nem vér, az csak olyan nehéz szederjes verejték, amely a haldoklók homlokán gyöngyözik. Mikor mi az oroszok előtt elkezdtünk hátrálni, mikor az öreg svéd tábornoktól, Klingsportól minduntalan azt a parancsot kaptuk, hogy vonuljunk vissza, mikor a mi legdélcegebb vitézeink fejet hajtottak, mikor a mi ellenségeink mind egy fejjel fölénk magasodtak, és mi – mint a gyerekek – összekulcsolt kézzel álltunk a svéd trón előtt segítségért könyörögve – akkor IV. Gusztáv Adolf volt a király – sokféle Gusztáv Adolf volt a svéd történelemben – ez a király, így áll Runeberg versében, összehívatta a marsalljait és az adjutánsait, mondta nekik, hogy Klingspor nem igazolta a kapott bizalmat, mondta nekik, hogy a finn csapatok hátrálnak, ahelyett, hogy előremennének, és mondta nekik, eltökélte magát, hogy egy jeles cselekedetet fog végrehajtani. Felölti a dicső XII. Károly csizmáját és kesztyűjét, felkötö magára ennek az oroszokat legyőző nagy hősnak, a narvai győzőnek a kardját. S mikor felöltözött, hatalmas léptekkel kétszer végigsétált a termen, akkor figyelmeztette a főembereit, hogy tanúi voltak e cselekedet megtételének, és kiadta a parancsot, hogy erről a fontos eseményről és napról tudósítsák a finn katonákat. Természetesen tudvalevő, hogy szegény IV. Gusztáv Adolf nem volt teljesen épelméjű uralkodó, de a svéd trón körül voltak mások is, akik módot találhattak volna arra, hogy nekünk segítsenek, hogy segítsenek a derék Druva tábornok „lőporral befröcskölt vén ördögeinek”, és hogy a dicsőséges Porasalmi után ne kelljen megérnünk a szégyenletes Oravist . . . S hogy a szerencsétlenség teljes legyen, mi ebben a háborúban is árulók voltunk. Sveaborg erődje, az oroszokkal szembeni utolsó büszke ellenállás, a svéd nép fiának árulása által esett el.

Örök szégyene ez a svédeknek, és nekünk is. Örök szégyenfolt ez a svédeknek és nekünk is. Mi hosszú ideig éltünk együtt a svédekkel . . .

– Ez csak annak szégyellnivaló, aki ezt a szégyenletes tettet elkövette, a népnek ez nem szégyen, hanem szerencsétlenség. S balszerencse van minden nép történelmében, ezeket túléljük, és általuk a derék nemzetek meg is edződnek. Napóleon veresége kinek a veresége: az övé vagy a franciáké? Victor Hugo szavai szerint tragédia volt, mikor az angolok a hatalmukba kerítették a sást, és Ausztria elrabolta a sasfiókot! . . . Szép költői szavak. Csak szerintünk legalábbis, a „sas” bünt követett el, mikor lenyeste a forradalom szárnyát, és megkötözte őt. Megkötözték, az egyensúly örök törvénye szerint, végül őt is . . . Kellenek azok a kimagasló férfiak, akik a népek karrierjéből csinálnak személyes karriert, de kicsit meg is kell róluk feledkezni. Pecsételjétek le ti is Adlercreutz, Debeln és Sven Duva ősi sírját. Ők már elnyerték biztos és állandó helyüket a történelemben. Az, ami soha nem szilárd, mert nem hal meg, a nép, a nemzet aggodalma és feladata. Mind voltunk és leszünk árulók, Goleš hegye nekünk szerbeknek a harc és a nép elárulásának kifejezése és szimbóluma. Nagyon rég volt ez a Goleš-hegy, de lesz még bizonyára más is. De nekünk a becsület, a harciasság, az áldozatkészség a lényeg. Ahogy az igazán mély és eredeti gondolkodó, Eckhart mester beszélhet a szent lélek véréről, úgy beszélhetünk mi is, ti is a nép véréről. A vér keserű dolog, de belőle élünk. Fújjátok tehát a harci trombitát, ha kell. Ébredjétek, ahogy a vízimadaraitok, akik a villámok fényénél szeretik a hullámokra vetni magukat, hogy erejüket próbára tegyék. Kezdjétek újra, mert birtokotokban van ama pillanat, amelyre egy nép felteheti egész eddigi életét. Harcoljatok addig, ameddig ki nem csikarjátok a szabadságot. Vagy ti is, mi is elporladunk, mint egy rakás száraz összetört ágacska . . .

Hosszan hallgattunk. Nem könnyű a kis népeknek se Finnországban, se Norvégiában, se Szerbiában. A Hardanger-fjord egyik állomásánál kikísértük ismerőseinket a hajóról.

Mielőtt a másik nevezetes fjordhoz, a Songe-fjordhoz utaztunk volna, úgy adódott, visszatérhetünk egy kicsit megpihenni Bergenbe. Ez idő alatt Runeberg Stal zászlós elbeszéléseit olvastuk, csodáltuk a sokat szenvedett finn nép hősiességét, és éreztük, ez a két finn egy új ajtót nyitott meg a szívünkben. Runeberg finn volt, azonban svédé vált és svédül írt, mi pedig olvastuk az ő nagyon egyszerűen, katonásan megírt verseit, itt-ott eredetiben is ízeletgettük.

Úgy döntöttünk, átszéljük az egész Songe-fjordot, hogy teljes képet kapjunk a norvég természet nevezetességéről, amelyet fjordnak, vagy szélesebb körben fjordnak neveznek.

Általánosságban elmondható – ezt már mi is többször mondtuk – a fjord egy hosszú, többé-kevésbé széles víz köves völgytorkolatban. Ám bonyolult lenne meghatározni, miben rejlik e két elem norvég kompozíciójának szokatlansága. A fjord száz vagy kétszáz kilométer hosszán, néha kétszáz kilométernél is mélyebben belenyúlik a szárazföld belsejébe, és teljesen úgy kanyarog, mint egy folyó. Sok helyen azonban óriási szélességével a tenger benyomását kelti, másutt szorosan ölelik körül a sziklák, amitől tó hatása lesz, és végül a hegyek koszorúí egészen közel kerülhetnek egymáshoz, és a fjord két, többé-kevésbé párhuzamos partot kap, amitől megint folyónak látszik. Fényképeken tévesen a fjord általában a folyó benyomását kelti.

A fjord azonban minden alakjában megmarad tengernek, dagálya is van, apálya is, és ennek megfelelően a tenger minden békessége, szeszélyessége és játékosága fellelhető benne. De mivel szokatlan hosszúságában a végtelen nyílt tengertől egészen a szárazföld szívéig kiterjed, az ember útközben szembe találja magát a tengeri és kontinentális éghajlat minden fokozatával, és ezzel kapcsolatosan a természeti jelenségek, az életmód, a legellentétebb időjárási viszonyok minden jellegzetes és bizarr sajátosságával.

Végül az egyik legfontosabb körülmény, amely a fjord fenségét, sőt a víz bizonyos megnemesedett hozzáférhetetlenségét is magyarázza, azoknak a szikláknak a formájában rejtezik, melyek a fjordot kísérik. Ezek a hegyek szinte mind nagyon magasak, de nemcsak annyira, ahogy azt Montenegróban a meredek sziklafal, a meredek hely kifejezés alatt értjük, a teljes és félelmetes függőlegesség váratlanul előbbukkanó meredekségei ezek. A fjord tehát leggyakrabban part nélküli víz, és mondhatjuk, ebben rejlik a fjordról kialakult kép titokzatossága és a víz körüli élet gyakran furcsa különcsége.

Igaz ugyan, vannak helyek, amelyek éppen a fjordnál fekszenek, tehát a víz szélén, a parton, de ez olyan ritkaság, hogy órákat utazhat az ember, és nem lát annyi partot sem, amelyen egy lépést tehetne szárazon. Tényleg félelmetesek ezek a kőfalak, egyenesek, mint a gyertyák, sőt ugyanolyan egyenesen folytatódnak a víz alatt is, és – állítják a földrajztudósok – gyakran annyira nyúlnak le a mélységbe a víz alá, amennyire a víz fölé magasodnak. Ha valaki csónakkal közlekedik a fjordon, és a csónak szorosan odasodródik a sziklához, akkor izonyatos érzés kézzel megragadni a kőfalat, amelyen lábbal sehol nem lehetne megállni, és a gyors vízen át szemlélni a szikla fekete nyúlványát a fjord mélységében. Sehol sem olvastuk: min állnak akkor valójában ezek a kőfalak, és hol úsznak valójában, a levegőben, vagy a víz alatt.

Ebből tehát következik, hogy a fjord vize nem árad ki, azaz nem önt ki abban az értelemben, ahogy azt a folyók teszik a partjaik, a tengerek a szigeteik, a zátonyaik és a fövényeik mentén. A fjord félelmetes kiterjedtségében egy foglyul ejtett víz, egy az égig és a fenekéig befalazott víz. Szép időben ez okozza

a fjord impozáns, földöntúli békességét és e hatalmas, csodálatosan színjátzó, látszólagosan teljes mozdulatlanságát. Ez az oka a földöntúli csöndnek is, ahogy a fjord lakói mondják: nappal a házak körül csak a talaj susog nekünk, estefelé csak az alkonyat. Ahogy a montenegróiak mondanák: elmúlt a nesz, s meg se rezzent. Ám amikor szelesre vagy éppen viharosra fordul az idő! Rettenetesen zúg és csapkod szerteszét a felbőszült víz, amely felágaskodik a merőleges sziklafal mentén, hogy rögtön azután nagy robajjal zúzza össze önmagát. Iszonyatosan üvöltenek, sívítanak a szelek, amelyeknek ezekben a hegyszorosokban nincs helyük hol szétfújódniuk és kinyújtózkodniuk. Alkalmunk volt magán a Songe-fjordon megfigyelni egy nedves káoszt kicsinyített kiadásban. A víz, a női természet megmaradt a gyengébb félnek. Miközben nyugodtan és szilárdan állnak a mozdulatlanságba megmeredve bőrtönének férfi természetű kőfalai. Időnként a víz, a kő és a levegő harca emlékeztetett bennünket az egykori barbár norvég földművelők harcára, akiket párosával keményen összekötözték a derekuk körül egy övvel, és így megbilincselve addig fojtogatták és sebeztek egymást késsel, míg a harcosok egyike vagy mindketten elgyengültek, vagy a lelküket ki nem lehelték. Egy balladában (a költő és népdalgyűjtő My, Moe által lejegyzett balladában, a Fanitullenben) leírják ezt a harcot, amely – mondják – még ma is napirenden van, ha a norvég paraszt, aki elég ritkán és elég keveset iszik, lerészegedik, és hallja a hegedűn a Fanitullen (Fan = ördög) dallamát. Vagy, ahogy a balladában allegorikusan ábrázolják, vagy a nép hiszi – mikor az ördög a pincében felpattan egy boroshordóra, és megszólaltatja a kifordított hegedűt, akkor fenn összeverekednek a parasztok. A nők – járja a szóbeszéd – ünnepek, multságok alkalmával minden esetre felkészülve, magukkal hozzák a férjük halotti ingét is. Minket személyesen ezen szóbeli és írásos szövegek mellett legjobban a hegedű érdekelt. Igen, a hegedű, az a hangszer, amelyet az Istennek meg a Sátánnak, még az ördög lázadása előtt, együtt kellett elképzelnie és kigondolnia. De csak az ember játszhat rajta, csak az emberi fül hallhatja a hegedű szavát.

Valóban van valami az ördög hegedűjének erőszakosan ingerkedő természetéből a fjord kibékíthetetlen elemeinek harcában is. A legyőzhetetlen kőöv összeszorítja a vizet és a szelet, és nincs semmi, amit elpusztíthatnának, nincs semmi, amiben az erejüket elfecserélhetnék, így csak egymást bősíthetik fel, csak egymásra támadhatnak: a szél, amelynek nincs hova szertefoszlania és szétfújódnia, fuldokol a súlyos, vastag víztömegben, a víz pedig a dühös szél csapásai alatt morzsolódik fel újra és újra a sziklán és önmagán.

Ahhoz azonban, hogy valami mélyebb fogalmat kaphassunk vagy adhassunk valakinek a fjordról, szükséges az ő békés és békétlen állapotán felül hozzáképzelnie az északi fény csodálatos és páratlan megvilágítását, amely egyszerre váltja ki belőlünk a varázslatosság és a borzongás érzését, egy mindenfélekép-

pen rendkívül felajzó hatást. Dosztojevszkij írta, hogy Péterváron a fehér éjszakák szokatlan izgalomba hozták az embereket. Igazat szólva, mi ketten itt nem tudtuk, miben is rejlik valójában ez az északi fény. Vajon ezek annak a napnak a nyomai, amely soha nem nyugodhat le egészen? Vajon ezek annak a dolognak a leheletei, amelyek soha nem aludhatnak el teljesen? Vajon ezek szétolvadt, szétmállott szivárványok? Vajon ezek valamely másik világ csodái? Angyalok zászlói és körmenetei? Látja az ember a ködön át, látja az ember a sötétségen át, a vizet elöntik a fémes csillogó árnyalatok, amelyek így csodásan állnak össze a melegebből és a hidegebből, és az ég felveszi a gyümölcsök meg a virágok színét. A levegő teljesen áttetszővé válik az emberi szem számára. Megbabonázza a látóérzékünket: minden jelenséget, minden dolgot sokkal elragadóbb színekben, formákban, valami csodálatos lebegő mozgásban lát az ember. Mondhatni, felkavaró az ilyen látás és az ilyen nézés. Az ember majdnem fél: talán ezen az új fényen keresztül egyszer csak azt fogja megpillantani, hogyan kering a föld, vagy merről repül a halál. Az angol költő, Shelley írja, hogy az álom és a halál a sötét éjszaka gyermekei. Északon, mikor a hosszú nappalok vagy a fehér éjszakák hónapjai beköszöntenek, bizony az álom is, a halál is világhosságnál zajlik. Gyötrelmes ez. Az északi fény nemcsak világít az embernek, de látja is az embert, nézi is, mint valami természetfeletti szem. Az emberi tekintet is szenvedélyesen belemered, és csak nézi. A látásunk különálló életre kel bennünk, és ez kízóan hat ránk. Az ember gyönyörködik, fél, és kínlódik. Vajon ezek a szín pompás színek az égen a légkör csalóka látszatai vagy ezek valamiféle valóságosak – mi, emberek hihetetlenül szeretjük és értékeljük a „valódi” szót –, vagyis valami kézzelfogható tényszerűségek. A köznapi ember, különösen a délről érkezett, aki ezt az északi fényt nem éri fel ésszel, az alatta és előtte valami fényűző, valami hiábavaló ünnepélyességet érez. Mi ez? Talán kevéssel ezután a világ új teremtése veszi kezdetét. Talán mi, emberek fogunk tőle megújulni . . .

Most még vagyunk, ahol voltunk és amilyenek voltunk, folytatjuk az írást a térdünkön, a nézést a régi látószervünkkel. És ezért feljegyezzük a megfigyelésünket: hogy a fjord vizébe nem dobálnak se ételmaradékot, se régi rongyokat, nincsenek hidak, nincsenek a fjord mentén hordók és ládák, és nincsenek emberi szitkok se. Legalábbis nincsenek azokból, amelytől Shakespeare szavaival élve, tele lesz az ember szája. Csendesen úsznak a hajók, a csónakok a tiszta vízen, elmenőben összemosolyognak, üdvözlik egymást, és ahogy eltávolodnak, olyanok, mint a vízimadarak, akik minden pillanatban felrebbenhetnek a levegőbe.

A Songe-fjordban annyi szépség van, hogy az ember hamarosan majdnem elájul a fáradtságtól, akarva, hogy a szemével minél jobban befogadja, és a lelkébe még jobban belevesse azt. Balholm városánál például a sziklák egyszer

csak eltávolodnak, és a fjord kiszélesedik, mint egy óriási tengeri öböl. Az egyik sziklaszakaszon kivételesen van egy kicsiny alapzat, rajta néhány kunyhó és imitt-amott egy facsatorna, amelyen keresztül közvetlenül leereszkedhetnek a csónakok a vízre, mert a tengerpart éles kövekkel van tele. Vagy például a hajónk előtt, valójában hajócska, hirtelen ott termett három magas szikla, és úgy verték vissza nekünk a szél erős csapását, hogy a víz átcsapott még a hajó fedélzete fölé is, és a hajó ott egy helyben megállt. De csak egy pillanatig. Azután megrázkódott, mint mikor a madár azt akarja, hogy a nedves szárnya megszáradjon, és egyencsen odarepült azokra a sziklákra. Az egyik hegyet teljesen kormos fenyőerdő borította, a másikat feléig apró nyírfák, majd felétől haragos kúp, szinte émelyítően fényes, mintha megsikálták volna, a harmadik hamuszürke, feldúlt, összebarázdált, a csúcsa beszórva hóval, amely túlcsordult a szélén, akár a tajték. Gyönyörűség! Kevés ehhez két szem, egy emlékezet és egy szerény toll.

Az egyik pillanatban úgy tűnt nekünk, hogy a fjordnak vége, és a hajócska nincs sehol. De egyszerre csak elkanyarodott, besiklott két nagy orrú hegygerinc közé, akár a gyík, és úszott tovább a szűk csatornában. Csodálatos árnyékban, csendben, szépségben találtuk magunkat, amely szerencsére minden földi világ és minden idő szépsége. Íme, mint Oslóban és mint Bergenben, hullanak a nyírfák levelei, gyorsan, mintha levelenként most rögtön kellene meghalnia az egész erdőnek. Valahonnan fenyőillat, télillat száll. Egy kis tavon, a fjord folyóágának vizében a nap imbolygó gyertyácskákat gyújt, a szél, a szellő pedig habot fodrozva kioltja ezeket a fényeket. Békésen egyszerűen, szomorúan majd vidáman, vidáman majd szomorúan. Az embernek egyszerre csak eszébe jut Csehov.

Ahogy már lenni szokott a természet és az ember számos alkotásával, a fő fjordhoz képest sokkal több szépség fordul elő a sziklába és a völgyekbe beható mellékágakba, amelyből a Songe-fjordnál hat nagy és számtalan kicsi található. Az egyik legszebb a szűk Aurdals-fjord, szinte teljesen ember nem lakta vidék, kopár fennsíkokkal és hólepte rétekekkel, ahol a víz minden pillanatban vagy zuhog lefelé a kövön, vagy felszökik a sziklafalra, majdnem a fjord feléig érve. Minduntalan gurulnak le a hónyalábok, hó- és kőlabdák dallamos morajlás közepette, szabályosan, szinte egy szonett szavai ritmusában. A fjord pedig hallgat, kék vagy zöld, mint egy kőbe belehelyezett zafir- vagy smaragd-kristály. Vagy az Aurdals-fjord, amelynek a partján fekszik az Aardal falucska, mint egy kicsiny híd a fjord és az Aardalsvand-tó között. Ez a tó olyan szeszélyesen hullámzik, mintha csak azért hajtaná körbe-körbe a hullámokat, hogy keressék a kijáratot a sziklafalból. Kőlavina hullik itt gyakran – mondták nekünk –, ezért a tó egész partján nincs is állandó emberi lakás, leszámítva

azt a néhány halászoknak, turistáknak vagy házaló kereskedőknek összeeskábált kunyhót. Ezen a tavon folyik keresztül az Utla folyó, amely jellegzetesen gleccseres hegyi folyó, egyenesen Jotunheimenben ered, keresztülverekedi magát – mint mondják – a legszörnyűsegebb fenyőerdőkön is. Tehát a fenyőerdő is lehet legszörnyűsegebb! Az Utla folyó talán bármely más folyónál jobban megmutatja egy másik csodás norvég víznek, a hegyi folyónak az alakját és a természetét, amelyeknek bár van partjuk, de nincs folyómedrük.

A folyó fenekét általában odahordott, összetört kőtömbök, összezúzott éles és tompa kövek alkotják, amelyek mozgásban vannak, akár a víz, amely befurakszik a kövek közé, vagy átszűrődik köztük, vagy nagy ugrásokkal zuhan rajtuk lefelé. És ki tudná a víz, a terep és a légáramlatok valamennyi hatása közül melyik szeszélyességétől függ, hogyan is alakul ezen víz folyása. Ahogy szű lárvája átrágja magát a fán, utat eszik magának, úgy nyeli és vájja ez a víz is a völgyet, a hegyoldalt, az akadályt, és soha nem tudni, merre fog kanyarogni, hol fog felbukkanni, miért fog eltűnni. Egyszerre csak más irányt vesz, új módot talál, ahogy a kövek alá bújik, vagy átbucskázik rajtuk. Hirtelen csak azt veszi észre az ember, hogy egész csomó kőtömb bukkan fel magasan a víz fölött, amelytől az itt és ebben a pillanatban elszökik a mélységbe, majd elfolyik a másik irányba. A kőről elpárolog a víz, és az egy pillanatra teljesen száraz lesz. Mondhatjuk: eltűnt a folyó. De egyszerre csak a víztömeg elhagyja a régebbi útját, visszatér és szétárad a száraz köveken. Az Utlát, a hegyi folyót óriási egészséges fák kísérik. Császárokként állnak sorfalat, fejükre élő koronát helyeztek, amely évről évre gazdagabb és nagyobb. A természet ezekre a fákra ruházta minden hatalmát és akaratát. Ezen az erdőn át portyáznak a tekervényes bűvópatakok, itt ömlik az a számtalan vízesés is, amely mind a fő hegyi szakadékaiba torkollik, hogy vizét a zúgó Utla vigye tovább.

Vízesések, vízesések. De minden nagyobb vízesés mellett áll egy fűrészmalom vagy egy fűrésztelep, vagy áll egy nagy paraszti góré, raktára a nyers fáknak. Az emberek rétegenként összerakják és sorbaállítják az áttekinthetetlen mennyiségű fatörzseket, deszkákat és egész farönköket, majd várják, vastag hó essen, hogy terítsen puha takarót az árkok és szakadékok aljára, amelyet éles kövek és akadályok töltenek meg. Aztán mikor már bőven esett a hó, akkor ezen a különösen kanyargó csatornákon leeresztik a kivágott fatörzseket a hegyről. A csatorna három-négy méterrel a víztükör felett végződik, a fatörzsek tehát a levegőn át repülnek a vízbe, nagy csobbanással belepuffanva benne alámerülnek, majd kiugranak, aztán ismét bele a vízbe, hogy befogadja őket a vízesés, amelyre számít, és amelyik tollacskákként kapják el, lerántják őket az Utla mélységes torkába, és elhajóznak velük békésebb vizekre, ahol tavasszal társaikkal együtt – mint egy különös zsilip – fenntartják az állandó vízállást, hogy a szállítás a különböző irányokba könnyebben és gyorsabban

menjen. „Természetesen – mondták nekünk – az Utla nem éppen mindig hajlik a parancsra, tehát nem a legbiztosabb láncszeme a mi primitív iparunknak.” Hallottuk a „primitív” szót, és gondoltuk magunkban: mikor a természet ilyen féktelen, minden embernek is kell e környezetben primitívnek lennie. S mintha a gondolatainkban olvasna valaki, aki ezt mondta: „De ha esetleg a hó nem elég vastag és puha, és a farónk saját súlyával és erejével zuhanva csapódik a köves aljzathoz, hja, rettenetes csattanás hallatszik, és a törzs szétszóródik a vízben apró forgácsként – az ördögnek adhatjuk el aztán a vastag farónköt, mint vékony léceket.”

– Vajon nem lehetne lemenni ebbe a szakadékba, és megszabályozni a vizet annyira-amennyire, és hatalmas faragott kövekkel bélelni a csatornát?

A falusiak nevettek rajtunk:

– Le lehet ereszkedni, de csak akkor, amikor a víz befagyott, és az erős fagy megdermeszti, gúzsba köti a vízesés erejét. De akkor nincs víz! És nálunk ez a motor, habár primitív, de defekt nélküli!

Más helyen és más időben alkalmunk volt megtekinteni, hogyan néz ki Norvégiában, amikor a hideg felülkerekedik a víz folyásán. Némely évben nálunk is előfordul valami hasonló. Befagy a Duna Zimonytól Borcăig: kocsi- és gyalogút vezet a vízen át! Igen, de egyhüvelyknyire a jég alatt a folyó folyékony, és mozgásban van.

Azonban északon befagy a vízesés! A jégfonalaktól, amelyek olyan vékonyak, hogy hímezni lehetne velük, és amelyeket a szél hintáztat, akár egy a pókfonalat, az óriási jégkötelekig és hatalmas jégcsapokig, amelyek függnek, mint szörnyetegek, és meg tudnának ölni a súlyukkal egyszerre ezer életet is!

És lent a megmerevedett hullámok, az ugrásban, az ömlésben, a szökellésben megfagyott víz. A fákon, ha a víz fölött lennének, függnének fantasztikus jégharangok vagy koszorúk és csipkék, igen, ezek a megfagyott ágak olyan formájúak lennének, ahogy a víz egy adott pillanatban rájuk ömlve felkúszott rájuk, hogy aztán lecsepegjen. A jéggé vált vízben a part szélén is jéggé fagy minden, amit a víz egy pillanat alatt magával hozott, vagy amit körülfolyt. Tuskók, egész rönkök, hatalmas kövek, madáríróka szárnya, „egész kecske, »egy egész északi nyúl« teljes egészében, amelyet a szél hozhatott magával ide valahonnan és dobta a szakadékba, a nyúl fehér puha bundája – folytatódik tovább a mesében – tiszta és selymes marad az olvadásig, csak szegény nyulat nem lehet többé felélesztetni, fejét a szél csapásai összezúzták”. Hallottuk több alkalommal is, a szél csapásai olyan erősek lehetnek, hogy egyszerűen megfojtják az állatokat a legelőn vagy az erdőben. Találkozni erdőszerte vadon élő rénszarvasok tetemeivel: a szemükön felismerhető, hogy az erős szél egy pillanat alatt fojtotta meg őket. Van egy norvég népmese egy ilyen megfojtott rénszarvasról, és van mese a bűnös emberről, akit arra ítélték, megjegesdve

megfagyjon egy jégablakban, hogy a halála után az emberek elborzadjanak a látványától. Mennyire korlátok közé szorított is az emberi képzelet! Kalifornia szép földjén a halottakat kozmetikailag kicsinosítják, hogy az emberek még utoljára úgy lássák őket, mintha élnének. Norvégiában a halottakat átlátszó jégpáncélba állítják, Grönlandon pedig puha meleg szörmebundába varrják bele.

Borzalmas elgondolni: milyen az a pillanat, mikor a töméntelen forrásvíz egyszerre megdermed, mikor minden szín egy szempillantás alatt eltűnik, hirtelen megnémul a morajlás és a robaj, amely kilométerekre elhallatszott. És milyen lesz az a pillanat, amikor egyszerre kinyújtózkodik, kiad és elkezd folyni mindez a jégbe fagyott víztömeg, mikor ismét felszökik és felbőg a víz energiája. Micsoda metamorfózis ez, micsoda feltámadás!

A különféle elmélázgatásainkból gyakran felriasztottak bennünket a rénszarvasok, a vadon élők és a megszelídítettek. A vadon élők sem bántják az embert, nem esznek emberhúst. „Pedig gyakran véres a patájuk” – mondták nekünk, és meg is magyarázták: a patájuk szokatlanul éles, ámbar csak mohával és fűvel táplálkoznak. Patájuk ütésével megölik a lemingeket (ezek apró, északon élő, finom bundájú állatok), feltépiuk gyomrukat, és kieszik onnan az összes füvet, a halott állatot pedig, minthogy tőlük undorodnak, szarvukkal szétdobálják és beledobálják a folyóba. Hogy lehet egy fű ilyen ritka és értékes! Kioltani egy életet azért, mert talán a gyomrában fű van!

Az egyik helyen, ahol az Utna folyó örvényébe belezuhan néhány vízesés, áll nagyon magasan, a sziklafal lejtőjén egy parányi faépítmény. A vízesés és a szakadék között egy híd ível át – ki csinálta és hogyan! Félelmetes volt felnézni: vajon gyakran eszébe jut-e ezeknek az embereknek, milyen lenne az egész világtól elvágva, ha a víz vagy szél a hidat elsodorná? Készítenének-e az emberek egy újabb hidat. Vajon ki? Az, aki túlélne a szerencsétlenséget. Valamivel távolabb az Utna folyó szakadékába ömlik bele a Mörkedöla folyó vize, ez az egyik legnevezetesebb norvég vízesés, igaz ugyan, hogy nem az ereje és a vízmennyisége, hanem a hihetetlen, 260 km-es mélysége miatt. Egy szabályos vízszintes, éles kikopott peremen át zuhog alá a víz egy lépcsőben a mélységbe. A vízesés egyúttal egy ritka szökőkút is. Ugyanis a völgykatlan alján a hirtelen és erősen összenyomott levegő saját erejével a víz egy részét visszaemeli olyan magasba, ahonnan az leesett, sőt még magasabba is, mert jóval a sziklafal felett is látszanak a felhő- és a ködceppeszkék.

Mint az Alpokban a Mont Blanc-t vagy a Jungfraut, Norvégiában sok helyen folyton látni a Jotunheimet. Egy alkalommal megtekintettük azt a részét, amelyet Horungernek neveznek – sziklás hegyeknek és gleccsereknek egész koszorúja ez, csúcsai néhol olyan vékonyak és meredek, hogy a hó nem tud rajtuk hosszan megtapadni. Ezek a „fekete tornyok” . . . Hosszan álltunk és néztük őket, amíg a szemünk el nem fáradt. Az éjjel lesett minket is, a hegyet

is, de mégis néznie kellett. Az ég csodás volt: valahogy olyannak tűnt, mint egy magas égbe vájt kupola, amelyből függnek alá a lenyugvó vagy már le is nyugodott nap rézsugarai. Ezt Norvégiában soha nem tudni. Így tapasztaltuk mi is. Hol megy le, mikor megy le, merre gördül le a nap, meleg vagy hideg – nem tudni. A legmagasabb hegycsúcsokon vajon még éget, vagy már kialudt az alkony vöröse? Különb minden oldalról egyszerűen elvakít a jég fehérsége. Fázékony szívvel és nagyon kifáradt szemmel még valahogy tanulmányozni tudtuk a nappalok és éjszakák fehérségének egybefolyását . . . Valahonnan rénszarvasok patáinak zaja hallatszik. Ah, a hallás messze finomabb érzékszerv a látásnál! Ritmusos ügetés, majd galopp, majd ismét ügetés a csendben, ah, ez az üdvösség! Ha még a hegedű is szólna . . .

PUSZTAI Ilona fordítása

Isidora Sekulić műve, amelynek egy fejezetét most közöljük, először 1914-ben, másodszor 1951-ben jelent meg.

ESTERHÁZY PÉTER HARMÓNIAJA ÉS DISZHARMÓNIAJA (II.)

S A V A B A B I C

12.

Nem könnyű eljutni odáig, hogy az ember igazán élvezni tudja Esterházy Péter prózai műveit. Hát még hogy fordítsa is ezt a szilaj, loboncos író, aki nem szereti a szintaxis szokásos szabályait; örökösen játszania kell, és meg akar szökni az „illelmes” és steril mondattól, a bélpoklos stílus átkától. A kiemelkedő alkotókra vonatkozó ismereteket többféleképpen meg lehet sze-rezni, de lényeges, hogyan juthatunk el nagy regényeihez. Ennek egyik útja az irodalmi publicisztika. Noha Esterházynek eddig már két könyve is megjelent nálunk (*Kis magyar pornográfia, Egy nő*), mintha még mindig nem került volna bele a kultúránkba, ezért még mindig gondos előkészítésre van szükség, s a fáradság csak akkor térül meg, ha a könyvei visszhangra, hűségese olvasókra találnak nálunk. Talán éppen most jött el ennek a pillanata. Érdemes meg-próbálni.

Talán előbb a publicisztika kellene, a közvetlenebb megnyilvánulás, azok a szövegek, amelyekben szintén benne van az alkotó Esterházy, de nem takarják el annyira a hősei: ő maga áll a porondon. Aztán ennek az alkotónak a kapcsolata a regény formájában megnyilvánuló fikcióval.

Meg kell próbálkozni. A fordítással is, és a megismertetéssel is, olyan sorrendben, amely megfelel a mi kultúránknak. Esterházy Péter publicisztikai esszészövegeiben világosabban jut kifejezésre a poétikája, ezért megvan az az értékük, hogy utat nyithatnak a nagy művek felé. Fel kell hívnunk a figyelmet két határozott álláspontjára, amelyek közé egész irodalmi munkássága beil-leszthető, és ezeket a nézeteit éppen a publicisztikában fejtette ki.

„Élet és irodalom közül mindig az irodalmat választom, mert azt hiszem, ez az életem. A világ tényei nem az irodalom tényei. De a világ igazsága-i az irodalom igazsága-i” (*Az elefántcsonttoronyból*, 78. oldal).

„De nincs magyar Tízparancsolat” (*Egy kékharisnya följegyzéseiből*, 242. oldal).

13.

Az elmúlt évtizedben megjelent nálunk Esterházy Péter néhány publicisztikai szövege. Magyar lapokból és folyóiratokból fordítottam őket úgy, ahogy olvasás közben rájuk találtam, majd a megjelent könyveiből is válogattam, abban reménykedve, hogy ennek a szokatlan és jelentős írónak előkészítem a fészket nálunk, és erre éppen az ilyen szövegek a legalkalmasabbak. Utána pedig, gondoltam, következhetne a prózája, regényei sora. Ezzel a céllal jelent meg tehát ezeknek a publicisztikai írásoknak egy része a mi lapjainkban és folyóiratainkban, amíg megvolt a közlés lehetősége, amíg az évtized során lassan meg nem szűntek ezek a folyóiratok.

Irodalmi publicisztikája, habár megközelíthetőbb, mégis magán viseli Esterházy minden írói sajátosságát. Némileg kevésbé bonyolult, de minden szövegben ráismerhetünk az íróra.

Az 1988 és 1996 között megjelent öt publicisztikai könyvből olyan irodalmi szövegeket válogattam ki, amelyek hozzánk közelebb állhatnak, és nem igényelnek kiegészítő magyarázatokat; ennek a könyvnek, amelynek évekig tartott a fordítása, akárcsak az olvasás közbeni összegyűjtése, az eredeti címek, vagy a címoldali illusztrációk alapján a *Halacska*, *hatyú*, *elefánt*, *országú* címet adtam, az alcímben pedig, úgy hiszem, az íróhoz közeli *Irodalmi zoopublicisztika* megjelölés állt.

14.

Úgy gondoltam, jó lenne, ha egy beszélgetés által közvetlenül maga Esterházy Péter mutatkozna be a közönségünknek, és így lépne az új területre, a mi kultúránkba. Ezért felkértem egy beszélgetésre. Publicisztikai írásainak kötete után Esterházy regényei lettek volna soron, a *Hrabal könyve*, a *Hahn-Hahn grófnő pillantása* és a legújabb, éppen elkészült regénye.

15.

Miután beléptem a tágas, és mégis meghitt óbudai házba, tétovázok, hová is menjünk, hová ülünk le, s a házigazdám nem győz csodálkozni, mivel úgy tűnik neki, mintha már korábban is jártam volna nála. És máris úgy beszél,

mintha csak tegnap váltunk volna el. Valójában telefonon beszéltünk egymással az előző napokban, amikor megbeszéltük a találkozót. Mivel a befejezés előtt álló regényről érdeklődtem, Esterházy még meg is ígérte, hogy mire eljövök, a regényt már átgépelik, és megkapom tőle a kézirat egyik példányát. Ám nem úgy alakult a dolog. Tudta, hogy a regény elején még javítania kell, mielőtt átgépelésre adja, de amikor nekilátott, nem tudott leállni, mert az egyik beavatkozás további módosításokat követelt, úgyhogy nem tervezett munkával még egyszer át kellett néznie az egészet, ami még néhány napot igényelt. A regény átgépelését csak most fejezték be, de át kell még néznie, hogy nincsenek-e apróbb hibák benne. A kéziratot még senki sem olvasta, tulajdonképpen senki sem tudja, milyen a regény . . .

Abbahagyja a történetet, félrerak valamilyen ágakat az asztalról, hogy jobban láthassuk egymást, és borral kínál; behűtött balatoni rajnai rizlinget választok. És folytatjuk a beszélgetést, amelyet valójában nem is szakítottunk félbe. Esterházy könnyed, beszédes, egészen jókedvű, mint aki elégedett . . .

16.

Térjünk rá az irodalmi publicisztikára. Mióta foglalkozol vele? Ebből a szempontból csak a kilencvenes évek váltak kedvezővé számodra, a korábbiak nem?

A korábbiak nem, hiszen amint te is tudod, illetve természetesen nem tudod, azaz nem biztos, hogy tudod, a cenzúra másrmilyen volt az egyik országban, mint a másokban.

Hát igen, de nem nagyon.

Szóval, másképpen kellett viselkedni Prágában, másképpen Berlinben, és másképpen – Belgrádban. Itt nálunk már a nyolcvanas években lehetett bizonyos fajta publicisztikát írni, de mindig fennállt annak a veszélye, hogy az ember eljut egy pontig, ahonnan nincs tovább. Ez az írás minden fajtájára vonatkozott, így volt a regénnyel is. De a regénynél legitim eljárás volt, hogy ezt átgondold még az elején, és olyan pontról indítsd a mesélést, hogy amit ki akarsz fejezni, végig el is mondhasd. Van ebben sok korlátozás, a saját tehetség korlátozása, gyávaság stb., de van némi politikai korlátozás is. Tehát ha a kétszázötvenedik oldalon elkerülhetetlenül a Ruszki, haza! kifejezéshez jutottam volna el, akkor azt a regényt nem lehetett megírni. És akkor az ember az ilyen művet vagy a fiókjának írja, vagy pedig kicsit tovább megy, hogy találjon egy olyan pontot, ahol az ilyen mondatot hazugság nélkül ki tudja hagyni. Fontos, hogy hazugság nélkül lehessen kihagyni. Ez nem jó szituáció, de ilyen a helyzet, és hozzá kell tenni, hogy az ilyen politikai korlátozás még legkevésbé a regényt érintette. Tehát minél jelentősebb a tehetség korlátozása és a meghunyászkodás, az élethez való viszonyulás szempontjából ez annál

kevésbé érdekes. Ám a publicisztikánál ez nem így van, és én ezt nem akartam. Szóval, nem akartam olyan helyzetbe kerülni, hogy írjak, írjak, írjak, s végül eljussak egy olyan ponthoz, ahonnan gyáván visszakoznál kelljen. Ezt nem akartam, és ezért nem is bocsátkoztam bele, nem írtam. Nyolcvanhétben, nyolcvannyolcban kezdtem bele, és akkor kiderült, hogy van hajlamom és képességem is hozzá. Tehát hogy megírjak két, három, négy ilyen oldalt, tulajdonképpen úgy, ahogy az ember az életet kommentálja. Az értelmiségi olyan, hogy állandóan gondolkodik, mindig kifejez valamit. De kilencvenben meg is volt a nagy kihívás, az akkori tabula rasa, ugye? Nos hát, gondolkodjunk el arról, milyennek is kellene lennie ennek a világnak, amelybe belekerülünk. Ez hihetetlenül naiv elképzelés volt. Rövidesen kiderült, hogy ez nevetséges, de mindenesetre volt két olyan év, amikor rendkívül . . . amikor őszintén lehetett dolgozni, és így maradt később is, hogy ellenőrizni lehet a dolgokat. Hozzá kell fűznöm, hogy az idő múlásával mind kétségtelenebbé vált, hogy szerintem tíz év alatt megváltozott, rendkívül megváltozott az értelmiségiek szerepe, a helyük és a helyzetük is. Most már két éve az *Élet és Irodalom*ba írok, de csak könyvekről. Mert úgy érzem, hogy mindennek nincs olyan nagy jelentősége, fontossága, és nem érdekes. Ki ez, miért kommentál, minnek. Az ilyen cikk csak arról szólna, hogy az ember önmagának, a barátainak, esetleg az olvasóknak bizonygatná, hogy milyen bátor is ő. Szóval, pokolba küldeni a kormányt, hogy megmutassam, milyen bátor vagyok, holott ehhez nem is kell bátorság, mert ez a mi rendszerünk többé-kevésbé normális demokrácia. Hogy itt pokolba kívánd a kormányt, mellesleg szerintem minden kormányt mindig is pokolba kell küldeni, ahhoz most nem kell különösebb merészség. Vannak, akik kifogásolják, amiért nem írok többé publicisztikát, mert azok meglehetősen éles kis cikkek voltak, de nem írok.

Tapasztaltam ezt, amikor sorjában olvastam a könyveidet. A korábbiakból sok írást választottam ki, a későbbiekből viszont mind kevesebbet, mert visszatértél az írókhoz és a könyvekhez, nem maradtál meg az univerzális dolgoznál. Ezt pontosan ki lehet mutatni a könyveidből.

Igen, szerintem is így van.

De megvan a párhuzam, a kettős életmű, egyfelől a prózáé, a regényeid, másfelől a publicisztikád. Két sáv, amelyek egymás mellett húzódnak. Az egyik is elegendő lenne egy írónak, te viszont mindkettővel foglalkozol. A kíváncsi olvasó hajlamos ezek összekapcsolására. A regényből nem lehet megtudni, mert az író nem fejezi ki, de a publicisztikában közvetlenebbül megnyilvánulnak a nézetek, hiszen a kifejezés közvetlenebb mind az esszéidben, mind a publicisztikai írása-idban – nem tudom pontosan, hogy mindig esszéről van-e szó – közvetlen vagy. A regényben meghúzódsz az irodalmi hős mögött, aki lehetsz te magad is, de nem

kötelezően; nekem viszont úgy tűnik, hogy az olvasó szereti, ha a regény mellett egy az egyben megtalálja a közvetlen megnyilvánulást is, a fedetlen író.

Igen, igen. Ezeknek az írásoknak a hangneme normális polgári tónus. Tehát a citoyen hangneme, amely többé-kevésbé kifejezi azt, amit gondolsz. Nincs semmi, amit el szeretnék érni, tehát nem vesztegettem meg önmagam, ezért többé-kevésbé függetlenül mondom el azt, amit kifejezek. Nem olyan értelemben függetlenül, hogy erről vagy arról nem úgy vélekedem, mint ahogy a hozzám közel álló párt, de mivel személyesen nem állok közel a pártokhoz, nem fordítok figyelmet az álláspontjaikra. De valóban így történt, a publicisztikám párhuzamosan jött létre, szóval, mint mondtam neked, reggel leültem írni, délután négyig-ötig befejeztem a munkát, és azután írtam ezeket a kis szövegeket. Számomra ez szórakoztató volt. Lám, most fejeztem be a 880 oldalas könyvem, és ennek írása közben is voltak, akik aggódtak, hogy felaprózom magam, mert közben egymás után jelentek meg a publicisztikai köteteim, és hiába magyaráztam nekik, hogy én ezt csak az elvégzett napi penzumom után csinálom, nem nagyon hitték el.

(Az interjúból)

17.

Megegyezés a kiadóval, hogy Esterházy bekerüljön a mi kultúránkba is: legelőször egy publicisztikai kötet, majd a regények, a *Hrabal könyve* és a legújabb, az éppen megjelenés előtt álló *Harmonia caelestis*. A kiadó szerződést akar kötni az író osztrák ügynökével. Tehát le kell fordítani, és be kell vezetni a jelentős író, aki, noha már két műve megjelent nálunk, még mindig ismeretlen itt.

18.

Miután először olvastam a *Hrabal könyve* című regényét (fölgyeztem az évet: 1992), annak mélysége és az olvasói élvezet azt súgták nekem, hogy ez az a mű, amelyet le kell fordítani, talán éppen azoknak a műveknek az egyike, amelyekkel Esterháznak be kell kerülnie a mi kultúránkba. Amikor azonban néhány év múltán nekifogtam a fordításnak, kevésbé élveztem, mint az első olvasáskor. Nem csoda, hiszen a fordítónak minden aprósággal befeláldozni kell, és nem élvezheti olyan kötetlenül a regényt, mint az olvasó. Nemcsak arról van szó, hogy nehéz a szöveg (amelyik szöveg nem nehéz, azt nem is érdemes lefordítani, hiszen a műnek valószínűleg mélysége sincs, könnyen elfelejtik), hanem a mélységről is, és még valamiről.

Más dolog, ha gyönyörködsz a féktelen író szokelléseiben, asszociációiban, bravúros megoldásaiban, és megint más, amikor ezeket az ugrásokat és villanásokat racionálisan kell értelmezni, majd egy másik kultúrába átültetni. Az író romboló, gyakran szándékosan halad a megszokott széllal szemben, látzólag hulladékforgácsokat hagy maga után, kerüli a szépen szólást. Mintha nem törődne a szabályossággal, elege lenne belőle: körülöttünk minden összezavarodott, hát csak a nyelv és a mondat legyen szabályos, tiszta és csiszolt?! Stilisztikai abszurdum.

Az írónak joga van ehhez, a saját szakállára dolgozik. Hát a fordító? A megszokott nyelvtől való minden eltérés, a szándékos darabosság, csiszolatlanág, sőt szabálytalanság – az új olvasók ellenkezését váltja ki. Joggal. Ők nem tudják, mi volt az eredetinek a célja. A fordító viszont minél hívebb akar maradni az íróhoz, az eredeti műhöz. A meg nem értés lehetséges. Am kaland nélkül nincs alkotás sem.

Esterházy azon ritka európai írók egyike, aki bátorkodott bevenni a regényébe Istent. Rokonszenvesen, sőt merészen. Az első olvasásból például megmaradt az emlékezetemben a zseniális Bach felülmúlhatatlan dicsérete: őt az Isten kárpótlásul, teremtette, amiért neki magának nincs hallása. Az újabb olvasáskor, a fordítás alkalmával még az ilyen bravúros megoldás is gyanút kelt: vajon csak egyszerű bravúrról van szó?

És így sorakoznak a kételyek. Ezeket csupán az új olvasó szüntetheti meg.

19.

MDB: Láttam a fotókat Magáról meg Hrabalról.

EP: Igen.

MDB: Tovább nem akarja mesélni?

EP: De, persze . . . Finoman szólva eléggé drámai találkozás volt.

MDB: Drámai?

EP: Hát kicsit sok „fönt” meg „lent” volt benne. Ahogy meglátott minket, rögtön gyűlölni kezdett . . . Illetve, várjon csak . . . úgy kezdődött, hogy készen lettem a regénnyel, és gondoltam, hogy ha már bő egy évet kis túlzással Prágával foglalkoztam, legalább utólag megnézem . . . Ez valahogy kitudódott, mert fölhívott Szigeti Dunaszerdahelyről, hogy ők (ő meg Krapka Tibor, aki azokat a jó fotókat csinálta Hrabalról) . . . szóval, hogy hallják ezt, és összehoznák a találkozást, és hogy ellenemre volna-e ez, meg az, hogy ők is jönnek. Egyáltalán nem volt ellenemre, noha nem volt elszánt elhatározásom találkozni Hraballal, csak úgy melleleg, hogy majd betévedek *pont abba* a kocsmába, és megiszunk egy-két sört. Később érkeztek meg, mint gondoltuk, s Hrabal már nem volt abban a kocsmában, melyben a személyi titkárszerűség szerint (akivel Szigetiék

telefonon beszéltek) lennie kellett volna. De hogy másnap Kerskóban . . . Másnap kimegyünk – s tudja, nekem ez csak egy szó meg egy mondatrész, mert olvastam valamit róluk, hogy Kerskó meg Hájenka vendéglő, és beírtam a regényembe, s akkor kiderül, hogy ezek tényleg vannak . . . Hrabal azonban nincs. És ennek lassacskán örültem is, én nem akartam tőle semmi különöst, kicsit üldögdélni mellette, ahogy mondtam. Végül is, ahhoz képest, amit ő nekem egy év munkája által jelentett, ahhoz képest az a hús-vér ember nem is sok vizet zavart . . . Meg egy kicsit idegesített is már a szervezés „irodalomtörténeti” buzgalma vagy koordinátái, vagy hogy . . . Vissza, délutáni belváros. És akkor látjuk, hogy éppen az Arany Tigrisbe tart. Nagyon gyors lépésekkel, már-már iszkol, mint egy állatka, otthonosan és ijedten egyszerre. Mi utána. Rövid, őszintétlen várakozás, Hrabal egyedül ül egy asztalnál. Odaléptek hozzá (mi hátul, szerényen, fontosságunk tudatában), két-három hónapja nem találkozhattak már, és ugye szinte munkatársi viszonyban voltak, de Hrabal első szava mégsem valamiféle köszönés volt, vagy valami köszönés értékű morgás, hanem egy torz vad kiáltás: „Ide nem lehet leülni! Ez foglalt, ez az asztal!” . . . Erre én kapásból kifordultam a kocsmából. Minek. Zavarja őt minden, én nem fogom külön. Meg meg is sértődtem. A többiek is lassan kotródtak, és mintha az öreg még utánukkiáltott volna, hogy őt után a Medvékben van . . . Öt-re a Medvékbe. Vagy Két Medvék. Fél óra múlva jön. Leül. Ül. Mi is. Tudja, kevés ilyen kínos negyedórát éltem át életemben. Nagyon rosszul éreztem magam. De hát ez bagatell tétel volt az ő rosszul-érzéséhez képest. Szinte sugárzott belőle a fájdalom, dőlt belőle . . . Egyáltalán nem fogta vissza magát, fel-felnyögött hangosan, vagy sóhajtott, miközben széttárta a karját, akár egy hatalmas madár . . . De nem is volna szabad erről beszélni. És persze a gyűlölet sem nekem szólt személyesen, csak én voltam ott, rám lehetett önteni. Mert egyébként csupán ő maga van, mindig csak ő maga, és láthatóan ebből elege volt. Olykor oldalról rápislogtam. Hagyjuk, nem akarom tovább mondani.

MDB: Már késő.

EP: . . . Hogy . . . Szóval minden pillanatban azt gondoltam, fölállok. Erre aztán igazán nincs szüksége egyikünknek sem. Amikor Szigeti meg akarta mutatni a novellám cseh fordítását, illetve az elejét, az Akarja látni arany Budapestet?, úgy vágta szinte vissza hozzá, mint a szart. „Nincs nálam a szemüvegem”, rikácsolta . . . Nagy csöndek megint. Én néha zsúrfiúsan társaságot leisztolok, hogy minő véletlen, hogy pont ama Madame Birnbaum, ki Los Angeles-i illetőségű, én alig két héttel később ugyanazon asztalnál vacsoráltam, és . . . Rettenetes . . . Közben azért két korsóval megittunk. Benne már előzőleg is volt („hozott sör”), s Prágában tényleg jól lehet sörözni . . . nem is az, hogy nem rúg be az ember, mert hát berúg, de hogy mindez természetes . . . nem fér hozzánk ott, akkor, Prágában, sörkor, nem fér hozzánk

kétség . . . Kotorászott a táskájában, egy újságkivágást mutatott amazoknak, azután egy Kerouac-kötetet. Valahogy a fordításról esett szó. Mondtam valamit a Kafka-mondatról (hogy a fenyegetés a mondat szerkezetben van – ezért reménytelen a fordítás). Akkor először rendesen rám nézett. S attól kezdve valahogy minden mondatom olyan volt, Kerouacról, Schieleről, Bécsről, ami rendben volt, mert vagy állítást tartalmazott az ő számára, vagy pont olyan volt, amit már ismert, már gondolt rá, és pont erre. Szóval, hogy ismerősszerűségek volnánk. És sörök . . . Amikor mondtam neki, hogy egy évig ott volt a fotója az asztalomon, már barátságosan hümmögött . . . Aha, és hogy én most Bécsbe megyek-c. Mert ezt meg ezt néztem meg. És menjek el a Havelkába. Annak még van atmoszférája. Egyáltalán Bécsnek van atmoszférája. És, hogy Susannát is üdvözli. És, hogy ismerem-e a Graf Bobby-vicceket . . . de ezt már Maga jobban tudja, arról a vacsoráról . . . Akkor gondoltam, megmutatom neki azt a három oldalt a regényből, ami csehül van. Egy párbeszéd a Kafka–Milena-levelekből vett cseh zárványokból; mert Milena ugye csehül írt, és amikor Kafka hivatkozott valami kifejezésre, akkor persze a csehét írta. És én ezeket vettem sorba. Elég izgalmas volt, hiszen én se tudtam az íráskor, mi lesz a vége . . . Ja, azt elfelejtettem mondani, hogy a párbeszéd az Úristen és Hrabal között folyik . . . most mondjam, hogy valamelyiküknek meg akartam mutatni? . . . Persze hogy ott volt a szemüvege . . . Ahogy elkezdte olvasni, elég nagy csönd tört Prágára, a legordenárébb dicsérő szavak hagyták el az ajkát. Amikor a végére ért, a fejemre tette a kezét. Körülbelül két centire volt az arca az arcomtól, és ez már így is maradt egész este, csak amikor a söröket ittuk, akkor nem, összesen úgy hetet, nyolcat . . . Ez történt. Kicsit sok volt, de hát így jó. „Nem vagyok depressziós, csak öreg, mozdulatlan. Maga most kimozdított, de majd elmegy. *Gehen Sie schon!*” Vége volt ott nagyon az estének.

MDB: Csak hallgattam, mint egy mesét, hogy sok akadály és megpróbáltatás után az álruhás királyfit hogy ismeri fel végül is az öreg király, aki elfelejtett nevetni, mert olyan egyedül volt . . .

(Esterházy-kalauz. Marianna D. Birnbaum beszélget Esterházy Péterrel. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1991)

20.

Hrabal könyve című regényének utolsó oldalain hozta létre Esterházy az Úristen és Hrabal közötti párbeszédet. A különlegessége az, hogy ez a két vitathatatlan teremtő – az egyik az égé és földé, minden látható és láthatatlané, a másik pedig saját irodalmi világáé – cseh nyelven, Hrabal nyelvén beszélget.

És ez érthető is, hiszen az Isten minden nyelvet ismer. A bravúr a kuriozitásban van: az összes cseh szót, kifejezést és mondatot Esterházy Kafkának a Milenához írt leveleiből vette át, méghozzá maradéktalanul (!). Kafka németül írt a barátnőjének, és csak néha használta a nő anyanyelvét. Ezt a levelekben szétszórta, egyébként jelentéktelen kevéske anyagot használta fel Esterházy az Isten és Hrabal közötti összefüggő – de még mennyire egységes! – párbeszéd megszerkesztésére. Itt lehet a legjobban látni, mit jelent, amikor a szerző idegen szöveget használ fel irodalmi céllal. Sokkal egyszerűbb lett volna, ha Esterházy maga megírja a párbeszédet. Ő azonban végbevitte ezt a bonyolult játékot, és nehezebb módon valószínűsította meg ugyanazt, a saját nagy elégedettségére, de az olvasó öröme is, akinek erre fel kell figyelnie. Az eljárás megérdemli az elemzést: hogyan lesz az egyik műből átvett „anyagból” rendkívüli alkotás, egészen más, váratlan tartalommal.

21.

Egy igen ismert magyar író, akinek a műveit világszerte olvassák, nem tétozott, hogy kifejezze mélységes tiszteletét egy másik nagy író, a cseh Bogumil Hrabal iránt. De nem csupán értékítélettel, valamilyen kijelentéssel, esszével vagy tanulmánnyal, hanem – regénnyel! Egy sikeres regényíró a saját világát keresztelte a másik regényíró világával, nem mondva le önmagáról, és nem utánozva az általa nagyra tartott alkotót. Új alkotói remekmű – Esterházy Péter műve, a *Hrabal könyve*.

A különös regény keretében Esterházy felismerhető író maradt, de Hrabal után nyomozva, aki nem valamilyen fikció, hanem általunk is ismert író, nehéz feladatot állított fel magának: Hrabal megközelítését, Hrabalnak a regényírói céllal történő felhasználását. A regény főhősei Hrabal mellett egy író és a felesége (hogy ezek mennyire Esterházy és a felesége – az külön kérdés!), akiket rendkívül foglalkoztatja a regényíró Hrabal személyisége, majd Hrabal teljesen meg is hódítja az író feleségét. Ezek a viszonyok azonban lehetőséget adnak a szerzőnek arra, hogy széttöredezett részecskéként beleépítse a regénybe nem kevesebb mint három család, két nép, két nyelv és két ország történelmét. A terjedelmét tekintve nem nagy regénybe besűrítí szinte az egész huszadi századot, és azt a nagy térséget, amelyet közép-európainak nevezhetünk. A történelmi és társadalmi eseményekkel, művészeti parafrázisokkal kapcsolatos számtalan asszociációt és ugrást talán nem mindig fogja megérteni az olvasó, ám a meseszöveg akkor is megbízható és vonzó marad a számára.

Valahol ezeknek a vonalaknak a keresztetződésében rejlik Esterházy Péter író megfoghatatlan személyisége: bőségesen lehet vitatkozni róla, ezt vagy azt

a vonását, számos ellentmondását kiemelni; némelyeknek egyáltalán nem tetszhet mint író. Ám Esterházy Péter alkotói személyisége sugároz, és arra ösztönzi az olvasót, hogy valamiképpen megismerje a forrást, ahonnan mindez előtör. Akár az életet, őt is hiábavalóan próbálják meghatározni, azaz a definíciók elhibáztak, és semmire sem vezetnek. Mindennek ellenére az a legjobb, ha olvassuk Esterházy Péter műveit.

22.

Esterházy Péter (Budapest, 1950. április 14.). Horoszkópja szerint ez az egyén saját potenciáljainak legnagyobb részét az érzelmei által sugározza, gyakran drámai módon fejezve ki magát. Az emocionális erőhöz erős akarat járul, az egyéni értékek pedig a méltóság princípiumain alapszanak, ami társalgási módján is meglátszik. Ugyanakkor eszméinek kifejezésében arra törekszik, hogy alaposan átgondoltak legyenek, s ebből pontos megfogalmazás következik. Általában véve, lelkének mély rétegeiben jelen van a rend és a jól szervezettség igénylése, habár az érzelmek ereje zavaró és ingerlő tényező is lehet ezeknek a potenciáloknak a megnyilvánulásában.

Hatalmas befogadóképessége van mások megértésére és a velük való együtt-érzésre; ily módon képes arra, hogy az általános társadalmi folyamatokat a különféle emberekkel való társasági érintkezés során értse meg, erős humanitárius érzést fejlesztve ki, ám a teljes objektivitás eléréséhez gyakran el kell távolodnia a saját közvetlen érzelmi részvételétől. A magányos időszakok e személy számára eszközt jelentenek, amelyhez gyakran folyamodik, hogy elfogulatlanul áttekinthesse a személyes érdekű kérdéseket.

A személyes kreativitás kapacitásai elsősorban a szépség, a harmónia és a kiegyensúlyozottság megteremtésének elveihez kötődnek, azaz mindannak a megvalósításához, ami az ilyen célok eléréséhez vezet, mind személyes, mind szociális téren. A haladó, szabadelvű, és ezért szokatlan gondolkodásmódra való törekvése sikeressé teszi mindannak a kutatásában és tanulmányozásában, ami nem mindennapi az eredendő kultúrájában; ide tartoznak az idegen kultúrák, illetve azok a tényezők, amelyek látszólag más milyenné teszik őket: a nyelvek, a filozófiák, a vallások és minden egyéb kérdés, amely az emberi gondolkodás globális jellegű szerkezetének a megértéséhez vezet. Igazi vezetői rátermettsége van, ha az újabb emberi csoportokhoz és szervezetekhez való csatlakozásról van szó; azonban, annak ellenére, hogy képes dominálni, a kapcsolatait csak arra használja fel, hogy újabb eszméket, tanításokat és filozófiákat szívjon magába. Ezáltal kíván támogatást szerezni különös egyéni filozófiájához, amelyet elnagyoltan úgy lehetne meghatározni, mint az erőteljes utópizmusnak és a részben rejtett, de mélyen bevésődött miszticizmusnak a

keverékét. A környezete mentális hullámhosszain való hallgatózással bizonyítékot akar szerezni arra, hogy az ő ideális világa materiális síkon is visszatükröződik, s ez a magyarázata annak is, hogy a materialista filozófiákat az idealistákkal összehasonlítva tanulmányozza; ugyanakkor hajlamos arra, hogy mindig materialista kifejezéseket használjon, amikor közös nézőpontot keres a kölcsönös mentális kapcsolatokban, mégsem titkolva, hogy a materialista megnyilvánulásokat lehetővé tevő szellem megismerése után kutat.

A személyiség különös szerkezete okozatilag olyan tevékenységekhez vezet, amelyek nem mindennapiak az egyszerű környezet szempontjából. Sokan erősen érzelmi, de rendkívül nyugtalan természetű személyt látnak benne; az érzelmi drámaiság és a másik nemmel szembeni szinte durva viszonyulás igen gyakran zavarba ejtő. A gorombaság ellenére a szerelemhez való viszonyulása magasan idealisztikus, misztikus vizekre evez, ám a szív kérdéseiben olyannyira exkluzívan intim, hogy általában megfoghatatlan mások számára. A házasság, a szerelem és a család hagyományos fogalmához provokatívan és gúnyorosan viszonyul.

A háztartást is szokatlanul vezeti, az otthonát baráti találkozók és csoportos összejövetelek színterének tekinti. Számos különös beszélgetésre, valamint értelmi és okkult jellegű tevékenységre kerül ott sor. Az egész élete során jelen levő misztikus és univerzális törekvések elvezetik annak felismeréséhez, hogy az ember a szellemi fejlődés által válik erősebbé a szerelemben és a bölcsességben, megszilárdítva az Akaratát, hogy ezt az üzenetet mindenkinek átadja.

(Marina Talović és Željko Arsenijević, a Jugoszláviai Asztrológiai Szövetség társelnökei)

23.

Megérkezett Esterházy képviselőjének az ajánlata, de a kiadó eláll a publicisztikai írások kötetétől, és csak a *Hrabal könyve* című regényre vonatkozó szerződést fogadja el. Nem érdekli a publicisztika, nem lehet eladni, csak a regényeket keresik. A kérdésekre, hogy mi lesz a kész fordítások kéziratával, egyszerűen azt mondja: találsz te majd másik kiadót. Kártérítés nincs. Mint ahogyan szerződést sem kötnek a fordítóval.

24.

Mondd, hogy vagy? Min dolgozol? Miben szakítottalak félbe? Vannak írók, akik nem szívesen beszélnek az alkotásaikról, arról, amin éppen dolgoznak. Ez nem babona, komolyan, hanem . . .

Húsz . . . huszonvalahány? Huszonöt éve már, hogy semmiképpen sem tudnám, vagy alig tudnám neked azt válaszolni, hogy egyáltalán nem szakítottál félbe. Most azért nem szakítottál félbe, mert tegnap véglegesen befejeztem a regényt, és ma nem csinálok semmit sem. De még holnap sem fogok semmit sem csinálni, sőt holnapután sem, és csak utána ülök majd újra az íróasztalomhoz.

Mégis, milyen a szokásod: szeretsz, vagy nem szeretsz beszélni arról, amin éppen dolgozol? Ez egyfajta hiedelem, ami nem babona.

Igen. Azt hiszem, nem szeretek, mert nem tudok beszélni róla. De nyilvánvaló, hogy azért nem tudok, mert nem is kívánok. Nem szeretek arról beszélni, hogy min dolgozom, mert általában nem is tudnám megmondani, mit csinálok, hiszen csak a munka során derül ki pontosan, hogy mi is az, amin dolgozom. És ebben van a nehézség is. Szóval, ez egyfajta irodalmi értelmezés, az írás maga pedig mint valami kutatás. Ez nem szükségszerűen van így, hiszen vannak írók, akik úgy gondolják . . . akik másképpen gondolkodnak. Ők pontosan meg tudják mondani, min dolgoznak, és azt is meg tudják mondani, miről szól majd a könyvük. Sajnos, én nem tudom. Ha valaki megkérdezi, miről szól majd a könyvem, alig van, talán nincs is olyan könyvem, amelyről meg tudnám mondani, hogy miről szól. Igaz, ennek megvan a hátránya is . . . Az emberek ugyanis ezt szeretik . . . ha szépen el tudod nekik mesélni. Megírtam vagy húsz könyvet, de szerintem, talán ha kettőről el lehet mondani, hogy miről szól. Meghalt az anya, például. Nem, valóban nehéz.

Van azonban az íróknak egy másik típusa is, amelyik azért nem beszél minderről, mert ha elmondja, az már neki elég, akkor meg sem fogja írni . . .

A magyar irodalomban létezik ilyen kávéházi típus, szóval, amelyik nagyszerűen tud erről mesélni. De ez is egy rendkívül érdekes szakmai kérdés: bizonyos szövegek addig jók, amíg mesélik őket, de . . . itt van például, amit mi most csinálunk. Azaz én most beszélgetek veled, s ez egészen más természetű dolog, mint amikor papírra kerül. A regénynél, és szerintem ez az egyik legnehezebb valami, mindennek a papíron kell lennie. Szóval, ha én most mondom egy mondatot, akkor mutogathatok közben, legyinthetek, mosolyoghatok . . .

És közben borozgatunk . . .

Még isszuk a bort is, és mindez nagyon jó, ám a papíron mindennek egészen másmilyennek kell lennie. És a regénynél is így van, mindennek ott kell lennie a papíron. Vannak, akik ragyogóan tudnak beszélni, és ez ki is elégíti őket, ezzel be is végződik a dolog. Én azonban nem tudok jól beszélni.

(Az interjúból)

KARTAG Nándor fordítása

(Folytatjuk)

IRODALMI MÚZEUM

B. SZABÓ GYÖRGY (1920–1963) MAGÁNLEVELEZÉSÉBŐL (III.)

G. 1959. ápr. 21.
(kedd)

Kedves Éva!

Megkaptam a levelét, már nagyon vártam, kissé aggódtam is, mert már előfordult, hogy néhány levelem elveszett a postán. A hallgatás túl hosszú volt – szeretném, ha a jövőben nem gyakorolná. Jó?

Ami az időmet illeti – majdnem civil életet élek. Állandó időzavarban vagyok itt is, a különbség csak annyi, hogy a dolgaim halasztgatása nem jár együtt lelkiismeretfurdalással. És ez jó. Ha elkészülök a dolgaimmal – elkészülök, majd egyszer elkészülök. Remek keleti filozófia, nagyon szeretném magammal vinni a civil életbe is, nagy hasznát venném. Ezért ne gondoljon az időmmel, a levélírás nem teher számomra, a levél olvasás – különösen a levelei – ritka élvezet. Sajnálom, hogy „technikai” okok miatt nem sikerült befejeznie a munkáját, a horgolását – ez a tavaszi időjárás nem kedvez a „téli sport”-nak, hisz annyi egyéb élvezetet kínál. Most már, remélem, nem konferenciáznak annyit, és több szabadideje van.

Itt is kitavaszkodott. Ablakom előtt, a domboldalon, csupa virágzó gyümölcsfa! Gyönyörű fű, ezerféle bokor, cserje. Sokat rajzolok, minden héten kétszer-háromszor kijárok az erdőbe – kissé még hűvös van a fenyvesekben, de a napon barátságos, üdítő, pihentető.

Ez a táj nagyon érdekes, szép, vonzó, még az alföldi ember számára is. Sokáig nem tudtam vele mit kezdeni. Sokszor giccses, ízléstelen osztrák képeslapnak tűnt, ma már megláttam, felfedeztem a táj tragikus, rejtett vonásait

is, a szlovén táj és ember fantasztikumokkal, borzongásokkal és kísértetekkel teli világát; a józanság mögé rejtett álmokat, a pedantériával palástolt káoszt, a megbízhatóság mögé dugott kalandvagyat. Furcsa világ, de érdekes, izgató, kissé hideg, kissé barátságatlan: itt a lidércek is szöges hegymászó cipőben közlekednek.

Azt hiszem, a képeimen, rajzaimon sok mindent kiolvashat: igaz, hogy elsősorban magamat adom azokban – egyetlen valamirevaló tájkép csak elvétve akad, inkább vázlat az is – de nem független ettől a világtól, amely már több mint egy esztendeje körülvesz. Az erdőbe való kirándulásaim és vázlataim is – inkább anyag- és adatgyűjtés: a legtöbb itteni képem jellegzetesen műterem-munka. Mindez sokkal érdekesebb, ha a képeket is maga előtt látja az ember: remélem, hogy július vége felé erre is sikerül időt szakítania. (A három szál szegfű várni fogja!)

1959. ápr. 23.
(csütörtök)

Két nap múlva folytathatom – egy-két sürgős elintézni való elvette az időmet a levélíráshoz. Holnap postára teszem, remélem, hogy még a héten kézhez kapja.

Hol is hagytam abba? A szegfűnél! Szeretném, ha a látogatás nem lenne csak ígélet. Jó? Említette, hogy Németországba szeretne eljutni az idén nyáron! Érdekelne, hogy megmaradt-e terve mellett, gondol-e erre az útra, készül-e rá, vagy csak terv maradt. És mik a nyári tervei? Szerencsére ez az iskolaév is a vége felé jár, érdemes rajta most már gondolkodni.

A „Szentimentális utazás” zentai adatai érdekelték, soha nem láttam Zentát tavasszal – ha egyszer valóban erős lesz, nagyon szeretném hallani a mesét, amely annyira kedvét vette Zentától, s hogy miért és kiért kellene elmennie Zentára.

Itt a tavasz nagyon szép, friss, zöld, rengeteg a virágzó gyümölcsfa, az erdő is kizöldelt már, a hegyek csúcsát még hó borítja ilyenkor – nagyon szép látvány a tavasz ezen a vidéken. Virágzó fákat rajzoltam és rajzolok, ha kísértálok levegőzni. Nagyon szép, érdekes téma, még nem oldottam meg, de izgató. A tavasz nyugalanságot hoz: az ember újra felfedezi önmagát, azt, hogy teste is van, azt is, hogy a fiatalság már elviharzott felette. Nem hiszem, hogy bizonyos életkor után az ember már immunissá lesz ezzel a szeszélyes, kerge, bolond évszakkal szemben. A dolog nyitja abban van, hogy az ember már ebben a korban fegyelmeltebb, higgadtabb, nyugodtabb és merészen szembe mer nézni önmagával.

Hogy hűtlen akart lenni? Talán első percben furcsa volt elolvasni ezt a mondatát, elolvasni az „idegcsillapítás”-nak szánt szerelmet, de aztán meg-

nyugodtam, hisz ez a dolgok természetes rendje: egy napon úgyszólván hűtlenné lesz. Az eszmények ideig-óráig tartanak, a távolság megszépít, felgyújtja a képzeletet, ködfelhőbe burkol, ezután jön az idő és mindent elrendez, a helyére tesz, betemet. Nem ismerem egyébként, akkor került a Főiskolára, amikor én már eljöttem. Leírásából rokonszenvesnek látom, kissé lelkes tanárembernek, ami én nem vagyok, nem is voltam.

Lám, már ott vagyok álmában is: milyen kár, hogy nem szokott sűrűbben velem álmodni: gyorsabban érkeznének a levelei, mert ez a szünet kissé túl hosszú volt. No de igazán nem haragszom, tudom, hogy kell néha a szünet, a lehülés, kell a változás.

Kérdésre a következőket írhatom: igen, teljesen jól vagyok már, persze szedem továbbra is a gyógyszereket, mert kb. két évig állandóan nyelni kell az orvosságot ilyen megbetegedés esetén. Most már lassan tizenöt hónapja csinálom, még egy rövid ideig folytatni kell, hogy meglegyen a „szolgálati időm” – így tehát valamikor szeptember közepe táján szeretnék végleg elbúcsúzni emigrációm színhelyétől, és hazatérni. Még decemberben hazamehettem volna véglegesen, de szándékosan nem tettem: itt nyugodtabb az ember, kevésbé nyaggatják, nincs forgalomban, pihenhet, dolgozhat, úgy, ahogy kedve tartja. Ez a magányos élet – itt a szoba négy fala között – sok mindenre megtanított, sok mindenre ráébresztett; a töprengésre, a gondolkodásra és az alkotásra is ez a hely nagyon megfelelt nekem. Számomra a két év nem elveszett idő: más lettem – de nem idegen önmagam számára. De talán más számára sem.

Örülök, hogy ilyen szorgalmas és jó olvasó lett, külön pedig annak is, hogy a kiválasztott könyvek tetszettek. Ha a modern művészetről akar olvasni, majd útbaigazítom. Akad néhány érdekes könyv, kezdetnek jó lesz.

Kívánom, hogy jól pihenjen és kellemesen érezze magát május első napjaiban!

És ne haragudjon, hogy a válasz nem volt nagyon gyors. Nem szándékosan történt, szeretném, ha nem rólam venne példát, és gyorsabban írna. Jó?

Sokszor és barátsággal

B. Szabó György

*

(Képes levelezőlap Škofja Lokából)

A rossz levélírónak is kijár az üdvözlő-kártya innen, Szlovénia egyik leg-régibb és lehangulatatosabb városából.

B. Sz. Gy.

(A postabélyegzőn: 15. V. 59.)

*

(Képes levelezőlap Ljubljánából)
1959. jun 10.
(szerda)

Levelét megkaptam, levél megy. Addig is, megnyugtatóként, egy ilyen lappal köszönöm meg a figyelmét, az ajándékot, a szép és őszinte sorokat.

Sokszor és barátsággal üdvözlö

B. Szabó György

*

G. 1959. jun. 15.
(csütörtök)

Kedves Éva!

Nagyon kérem, hogy ne haragudjon az elmaradt találkozás miatt. Kerestem telefonon három-négy ízben is, de mindig eredménytelenül. Először egy csi-csergő női hang jelentkezett és jó noviszádi magyarsággal annyit mondott: „Megnézem itt-e van!” (Magamban csendesen káromkodtam egyet és megállapítottam, hogy valóban haza érkeztem.) Kétszer-háromszor egy mély hordóhang fogadott és olyan hivatalos rövidséggel adta tudtomra, hogy nincs jelen, hogy hiába kísérleteztem valamilyen üzenet átadásával – már letette a kagylót. Aztán ez a forgalom nálam otthon, az ötnapos szünet, amikor senkit se tud az ember megtalálni, még a telefontulajdonosokat sem . . . Sajnálom nagyon, hogy nem láthattam, egy kicsit vártam a jelentkezését, hisz tudta, hogy otthon vagyok. Néhány rajzot is magammal hoztam, érdekes lett volna látnia, hogy mit művelek itt. Talán látta az új évi Magyar Szóban megjelent gólniki önarcképem ős vázlatát – sajnos, nagyon gyengén sikerült a klisé – ezek az újabb dolgaim nem jönnek ki rendesen, sok érzékeny, finoman megmunkált felületem van – a sokszorosításban mindez fekete lesz, piszkos szürke lekvár az újságpapíron.

Pont ma egy hete indultam el Noviszádról, autóval a zimonyi repülőtérig, Zágrábig repülő, Zágráb–Ljubljana–Golnik – autóbusz. Este 3/4 9 kor érkeztem meg: várt a szobám (ragyogó tisztaság), friss ágy; egy erős feketével ünnepeltem meg „hazatérésemet”. Most már újra megszoktam itt, a napokban sokat rajzoltam – egy érdekes finom fejet (női modell – zágrábi diáklány) fekete pulóverben – egzisztencialista, modern szépség, bizarr frizurával. Még

nem tudom, hogy mit hozok ki belőle, lehet, hogy valami érdekeset. (A modell ma már hazautazott, tehát „szabadon” alakíthatok, kombinálhatok!)

Várom a levelét és a megnyugtató hírt, hogy nem haragszik.

Barátsággal üdvözlí

B. Szabó György

*

G. 1959. jun. 17.

(szerda)

Kedves Éva!

Remélem, hogy a ljubljanoi „kártyámat” megkapta. Köszönöm a türelmét. Szeretném hinni, hogy levelem még Noviszádon éri, talán éppen az évvégi ceremonia pillanataiban; örülnék, ha egy kis felfrissülést is jelentene azokban a sivár és szomorú percekben.

Az ajándékot köszönöm, nagyon jól esett figyelme, kedvessége. Igérem, hogy egy sajátkezü kézimunkával viszonzom majd (Sajnos az csak egy rajz lesz!) – lehet, hogy hamarosan, és talán ezzel is elviselhetőbbé igyekszem tenni majd zentai „nyaralását”, ami T. és a hasonszőrű mufurcok és kultúrszadisták között nem nagy élvezet. Egy darab erdőt, fenyőillatot, csendet és magányt küldök majd – magamat.

„De térjünk a tárgyra” – idézem [. . .] Évát – és bizony kereken kimondom, hogy ez az egész T.-féle szóáradat azon a csendes noviszádi délelőttön – és főleg az utána következő meditáció arról, hogy az ember „sokatigérő zseni”-ként indult szülőfalujából és nem lett belőle semmi – egy nagyon félresikerült beszélgetés és ez nagyon siralmas meditáció volt. Az a bajszos, hetyke, pök-hendi, pimasz és primitív tanszamár, aki hetven év előtti tanáreszményként szereti látni önmagát, de sajnos nem veszi észre, hogy azokhoz képest is egy kulturátlan barom, egy vidéki szellem, egy hallás nélküli pasas – úgy látszik, hogy mostanában úgy éli ki „férfiúságát” (ha ugyan volt ilyen) és úgy szeretné látni dilettáns tanári életművének fiaskóit, hogy „szeretett tanítványait” az utcán terrorizálja, arról fecseg, hogy többet remélt, nagy ígéretet vélt egykor látni bennük – és csalódott. Pedig lényegében, ez egészen világos, egy magával meghasonlott ember éli ki itt a maga komplexumait (ki tudja milyen szexual-pathologiai kóreset adatait tudná egybegyűjteni egy értelmes ideggyógyász és pszichoanalitikus!). Nem vigasztalásként írom, de mindezt világosan látom, „megérzem” az embereket, és szeretném megmondani, hogy itt egy pillanatra se higgyen valamilyen „tehetséges tanítvány” és gondterhelt, aggódó tanár

viszonyában. Másrészt, az is világos, hogy ez az ember az illemtan elemi szabályaival sincs tisztában, hogy egy férfihisztória, aki erőszakos, kíméletlen, zsarnok, könnyeket és szenvedést akar okozni másnak, számítással, körmönfont okoskodással, lelki „dresszurával” stb. stb. De ennyi elég is lesz. Azt hiszem, hogy most már világosabban látja „szeretett” tanárát.

A másik dolog: „nem sokra vittem”, „közepes előadó vagyok”, „lett belőlem egy nagy semmi” – stb. gondolatok. Akárki mondta is ki az „igazságot” (ha mindjárt egy ilyen problematikus T. is) – az igazság – igazság marad.

Erről egy pár szót. Nem a részvét íratja velem ezeket a sorokat, nem vigasz lesz – hogy „megvigasztaljam”. Nem akarok „Lelki klinika” lenni, sem dr. Pálics Miklós!

Az emberek kilencvenöt százaléka tehetségnek, sokatigérő tüneménynek érzi magát egy bizonyos korig. (Az igazi tehetség ritkán terem, kevés a tüneményes tehetség. Sajnos az emberek ebbe nem tudnak beletörődni.) Az igazi tehetség valóban utat tör, megtalálja a helyét, előbb-utóbb kitör, elismerést érdemel ki. Vagy félelmet, megdöbbenést, csodálatot, ellenszenvet, sokszor mindezt így együtt. (Félreértett és meg nem értett zseniként halni meg – ez ma már legenda, valótlan, és lehetetlen elképzelni is a mai, hazai feltételek között, sőt még hazai feltételek között sem történhet meg.) Mindez a valóban tehetséges emberekre és kizárólag rájuk vonatkozik. A többi ember, aki magát „tehetségnek” érzi, környezete, szeretett tanára annak lát, de „csak” egyszerű, középszerű ember, akiben még kitartás sincs, önbizalom is kevéske, akarat is alig egy csipetnyi – sokszor egy életen át mellőzött, félreértett tehetségnek, meg nem értett embernek tudja és lesz így önmaga és környezete „áldozatává”. Rengeteg ilyen ember futkos: sokszor voltam bíráló bizottsági tag különféle pályázatoknál: elképesztően hatalmas számú ember ír, fest, komponál zenét és érez magában „óriási” tehetséget a színpad, a film iránt. Az igazi tehetség ritka mint a fehér holló.

Az, ami a legtöbb embernél hiányzik: megtalálni a *maga* adottságai, képességeinek a *legmegfelelőbb* működési területeket. S ez a legnehezebb feladat.

(A levél „Noviszád, 1959. júl. 1.” keltezéssel, gépirással folytatódik.)

Noviszád, 1959. júl. 1.
(kedd)

Ha végigböngészte türelmesen a levél első részét, akkor rosszul tette. Remélem, hogy ezzel a gépelt szöveggel kezdi, a másikra van még ideje bőven.

Itthon vagyok – persze csak szabadságon – valamikor 7-10 között indulok vissza – attól függ, hogy tudok-e repülőjegyet kapni – a nyári szabadságok

érájában ez egy cseppet sem egyszerű kérdés. Ma este vagy holnap várom a rezerváció megoldását. Ha nem megy, akkor vonaton kell bumlizni. Megette a fene!

Sajnálom, hogy már nem találtam itt. De otthon minden bizonyára kelle-mesebb a pihenés, nyugodtabb a nyugalom. Ha esetleg netalán dolga lenne 7-ikéig Noviszádon, keressen fel. Mindenesetre írja meg, hogy mi lesz a szabadságával, aktuális-e a három szál szegfű és mikorra. Ljubljánában szeptember 15-ig tart a modern grafika hatalmas és roppant érdekes kiállítása, amit nagyon érdemes lenne megnéznie. Szívesen kalauzolnám a 800 grafikai lap között.

Szeretném, ha legalább levélben mielőbb jelentkezne. Ha siet, itt éri még levél a címzettet. Ha nem, akkor csak a Varázshegyen . . .

Sokszor és barátsággal üdvözlí

B. Szabó György

*

G. 1959. aug. 10.
(hétfő)

Kedves Éva!

Megkaptam rövid-kurta levelét. Én bizony nem kaptam semmiféle levelet előtte (a legutolsót még Noviszádon írta és arra a választ hazatérésemkor Noviszádról küldtem Zentára, és ezt a levelemet meg is kapta. Mikor írt és melyik címre? Lehet, hogy Noviszádon hever a levél, lehet, hogy elkallódott – bár nem sok levél tűnik el!) Tehát nem büntetés a hosszú hallgatás, dehogy is büntetném meg ilyen módon! Várom a levelét, mert a „T.-probléma” után reméltem, hogy megszabadult ettől a kisebbrendűségi komplexumtól és ezt illő módon és idejében tudatja majd velem. Mindeddig hiába vártam erre a levélre. Nagyon sajnálom, hogy elmúlt egy csomó drága idő – mégis nagy kár – három okos levelet válthattunk volna egymással – bizony, nagyon sajnálom, mert szívesen olvasom leveleit, sokszor és szeretettel gondolok Magára. Egy kicsit irigyelem is, hogy most Zentát látja, a Tiszát, s én ebben az évben sem fogom látni a Tiszapartot egy friss, szeles reggelen, mint valamikor, mikor is volt – még ötvenhatban! Hegyek és erdők vesznek körül, farönkök világa. Egy izgató, érdekes, tragikus világ, amelyet én fedeztem fel – egy világ, amelyben újra magamat fedeztem fel. Bizonyára egy kissé idegen, kissé fanyar, kissé halk világ ez – de ez is én vagyok. Vagy én *lettem*.

Noviszádon jártomban találkoztam Hertyán Arankával¹, úgy éjfél előtt egy fél órával együtt ültünk Bogdánfiékkal² a rádió „várótermében” öblös fotójeiben – Aranka a klubban volt (azt hiszem, hogy éhségét csillapítandó) – aztán bemutatkoztam neki. Együtt ültünk egy jó fél óráig (éjszakai életet éltem Noviszádon, persze csak fekete és ásvány víz mellett) – egy-két vázlat volt nálam, megnézte ő is (a Magyar Szó-ban adta akkor este vissza Vukovics³ a vázlatokat, miután klissézték – kettő meg is jelent a vasárnapi M. Szó-ban, talán találkozott is velük – Herceg [János] írt a könyvemről ebben a számban). Meglepetés voltam számára, elválásunk előtt „felismert” – ez csak én lehetek, akit eddig csak „meséből” ismert – elsősorban Éva jóvoltából. Így tudtam meg, együtt laktak, sőt azt is, hogy szobát kapott és költözködik. Ennyit erről. De lehet, hogy meg is írta ezt a véletlen találkozást.

Jól vagyok, egészségileg is, szeptember közepe táján végleg hazajövök. Rendbe jöttem egészen. Ennyit a tudómról. A szívem – az jó, ezt nem rontották el a szlovénnek – ez a régi szív maradt. Nem kell félnie. Nem haragszom, de *most* aztán *azonnal* írjon egy hosszú zentai epistolát, mert ha sokáig várat magára – akkor megharagszom.

Elég sokat rajzolk. Szeptember közepén kiállításom lesz Ljubljanában. Most gyorsan befejezem, mert szeretném, ha még ma elmenne a levél.

Sokszor és barátsággal üdvözlí

B. Szabó György

P. s. A három szál szegfüt változatlanul tartogatom, noha már elmúlt július. Mikor érkezik? Vagy csak álom marad ez is, mint annyi minden ebben a nyavalyás életben? Szeretem.

(Az utóirat a második lap margóján letről felfelé írva.)

*

Kedves Éva!

Nagyon őszinte jókívánságaimat küldöm a jeles nap alkalmából – és ezt a két nagyon szerény mellékletet: egy vázlatomat (az igazi képet majd akkor, ha hazaérkezem) – és egy fényképet. A farönkök világát tanulmányoztam itt majd egy éven át – így nézek ki a művelet közben.

Sokszor és barátsággal és szeretettel köszönti

B. Szabó György

G. 1959. aug. 16.
(vasárnap)
(A fénykép hátlapján)

Évának,
barátsággal
G. 1959. aug. 16.
B. Szabó György

*

(Képes levelezőlap Ljubljánából)
1959. aug. 22.
(szombat)

Egyelőre csak egy ilyen ljubljanoi kártyával köszönöm meg a levelét. A jövő héten már Ujvidékre írok. Egy nagyon érdekes grafikai kiállítást néztem meg – már harmadszor.

Őszre Sinkóval⁴ együtt irodalmat tanítok majd az egyetemen. Kedve van-e újra tanítványomnak lenni?

Sokszor és barátsággal üdvözlö

B. Szabó György

*

G. 1959. szept. 6.
(vasárnap)

Kedves Éva!

Kicsit megvárattam ezzel a levéllel, de ebből az ünnepélyes alkalomból gépen írom és így nem kell a silabizálással annyit bajlódnia, mint egyébként. Megkaptam levelét is, kártyáját is.

Örülök, hogy megőrült a születésnap köszöntőnek, de egy kissé restellem, hogy csak ilyen szerény rajzocskát és egy kissé borongós és keserű fényképet küldhettem. A rajzocska vázlat, falra sem kívánkozik, a fénykép – az emlék, életem egy pillanatát rögzíti: fakuló papírdarab. Ha hazaérek, ha sikerül nyélbeütnöm a kiállításaimat és ha látni fogja ezt az anyagot, amiből kiolvashatja a majd két esztendei raboskodás minden keserűségét, a magányos ember intím naplójának részleteit, az örömet és a felszabadulást, a szépség születését és halálát – mennyire más lettem, és nemcsak festészetben; úgy érzem jobb és

több! – akkor majd választ egyet a képeim közül. Jó? Ez lesz az én ajándékom. Az elmúlt születésnapra, az elmúltakra és az eljövendőkre. És a köszönetem, hogy nem feledkezett meg soha rólam és szeret egy kicsit. Mint valamikor, régen, de talán mégis másként. Az idő munkált valamit rajtunk: sok a keserű vonás a szájam körül és most már egyre élesebben látom a világot és az embereket is: hunyorogva, de kemény tekintettel keresem most már a lényeget. Most már a halállal diskurálok éjszakánként, amikor rajzolok lámpafény mellett este kilenctől éjfélig és az elmúló, elröppenő időt szeretném hámbafogni, megfékezni.

A hónap vége felé számítok végleg hazajönni. Nagyon szeretném már látni, elbeszélgetni is, hosszan és sokat. Talán nem is tudok majd semmi újat mondani – most egyre jobban megszoktam, hogy önmagammal diskuráljak – közhelyeket mondok majd, apró semmiségekről beszélek. Még nem fogalmaztam meg magamban azt a modanivalót, amit a legközelebb állóknak is elmondhatok stilizálás nélkül. Talán három szegfűvel a kezemben Ljubljana állomásán ez is könnyebb lett volna. Elmúlt.

A szakdolgozat témáját nyelvből kell vennie. Legalább is ez volt az utolsó határozat. Érdeklődj meg Pirinél.⁵ Mivel ideje még van, majd otthon személyesen megbeszéljük a témát. A nyelvi dolgozat is lehet érdekes munka. Sokszor és barátsággal

B. Szabó György

*

(Levelezőlap)

Noviszád, 1959. okt. 14.

Kedves Éva!

Már egy hete itthon vagyok, eddig négyszer kerestem telefonon az iskolában, a telefonszámomat is meghagytam, (57-000) de nem sikerült megkapnom. Szeretném, ha mielőbb felhívna. Otthon vagyok délelőtt-délután. Várom a hívását.

Sokszor üdvözlí

B. Szabó György

Közzéteszi SZLOBODA János

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

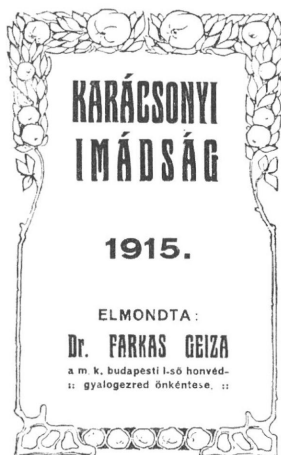
- ¹ Hertyán Aranka (Bodricsné Hertyán Aranka, 1941) újvidéki operaénekesnő
- ² Bogdánfi Sándor (1912–1987) író, humorista, szerkesztő, műfordító
- ³ Vukovics Géza (Cagi) (1928) publicista, esszéíró, műfordító, a Magyar Szó munkatársa, főszerkesztője
- ⁴ Sinkó Ervin (1898–1967) költő, író, irodalomtörténész, az Újvidéki Egyetemen a Bölcsészkar Magyar Tanszékének tanszékvezetője, a zágrábi Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia levelező, majd rendes tagja. Székfoglaló előadását 1959. október 21-én tartotta meg.
- ⁵ Balázs-Piri Aladár (1907–1999) egyetemi tanár, nyelvész

FARKAS GEIZA IMÁJA

Az idén lesz kilencven éve az első világháború kitörésének, amely négy év alatt (1914–1918) megannyi szenvedést hozott az emberiségnek, és számos emberáldozatot követelt. A harcokban, a frontokon többek között írónk is ott voltak, s közülük nem egy ragadott tollat, hogy naplójegyzetekben vagy irodalmi művekben foglalja össze a „nagyháború” borzalmait és megpróbáltatásait. Írónk egyike, aki végigjárta az első világháború harctereit, Farkas Geiza (1874–1942) volt, a próza- és tanulmányíró, Kiss Ernő tábornok unokája, eleméri földbirtokos. Nem sokkal az első világháború kitörése után vonult be önkéntesként a „budapesti I-ső honvéd-gyalogezred”-be, később egy, majd két csillagot kapott a mundér gallérjára, mellére pedig a Ferenc József emlékérmét is feltűzték. Nos, háborús éveinek egyik „irodalmi” relikviája az a ritka, *Karácsonyi imádság* című néhány oldalas füzetecske, amely 1915 karácsonyán jelent meg nyomtatásban, s amelyet a szerző hadosztályának karácsonyi ünnepein olvasott fel (s minden bizonnyal szét is osztott bajtársai között). Ebben ima, fohász alakjában fogalmazta meg – a háború második évében, amikor még nem lehetett sejteni, hogy az mikor ér véget –, mindazt, amit katonatársai is hittek, éreztek, s amiben reménykedtek 1915 telén. Ebből idézünk:

„Karácsony szent gyermeke! Nézz körül a világban, mely oly rút, oly békétlen, oly véres. Pedig oly jó, oly szép, oly békességes lehetne, hiszen csupa testvérek lakják, akik mind annál boldogabbak, minél jobban szeretik, segítik egymást. Csak egy szavadba kerül, melyet kimondassz és melyet megértenek.

A lövészárokból fekszik a katona. Elcsigázott testét nem vonszolhatja el a hideg borzalmas helyről, mert ott tartja a kemény, bár szent kötelesség. Adáz elkéséredéssel figyel maga elé egy másik löállításra, melyből egy embertársa

talán éppen most veszi célba fejét. Az otthon édes melegére, a békeséges munkára csak úgy gondol, mint valami rég elmúlt, letűnt világra, már csak fenevadnak érzi magát, mely másokat marcangol, és melyet mások marcangolnak.

Tedd, oh tedd meg, hogy ez a katona legalább a Te estéden ráeszméljen, hogy ezernyi halál és öldöklés közt mégsem gyilkos világban él. Hogy még az az ellenség is, aki őt most célba veszi, talán egy fél óra múlva mint sebesültet jószágosan ápolni fogja. És akiket otthon hagyott várják és hogyan várják! Karácsony szent gyermeke, mutasd meg a testvérnek testvéreit!

(. . .) Puha ágyán álmatlanul hánykolódik a nagy cselszövő. Évek óta dolgozott, mozgósította a sajtót, az érdekcsoportokat, hogy a nemzeteket egymásra uszítsa, végre cinkosaival együtt felidézte a világtörténelem legrettenesebb háborúját, melytől azt remélte, hogy talán a földteke urává is teszi. (. . .) Nyisd, oh nyisd fel a szemét ennek a szerencsétlennek! Ha kell, súlyos vereségekkel, megpróbáltatásokkal is eszméltesd rá, hogy rossz, ő reá magára nézve rossz, ha a hozzá hasonlók szenvedése árán akar más embereknél nagyobb lenni. (. . .) Oh, bár az emberek esze is meglátná, amit szemük lát, szíve is meghallaná, amit fülünk hall. Nem kérünk csodát, sőt belenyugszunk sorsunkba, hogy a mi életünk már az ember és az ember közötti ádáz küzdelmekben, kegyetlen harcokban fog lefolyni és bevégződni. De legalább távolról láthassuk, sejthessük azt a kort, amelyben gyermekeink, utódaink szorgos karjai csak azért fognak munkálkodni, ami mindnyájunknak áldására válik, amelyben a hősök csupán a betegségek okozói és a természet romboló erői,

de nem testvérek ellen küzdve hozzák áldozatul erejüket, egészségüket vagy életüket is.

Engedd, oh engedd meglátnunk ama Ígéret földjét, melyre már nem léphetünk, engedd megsejtenünk a megváltás napját, melyet már meg nem érhetünk.”

Az első világháborút sikerült túlvészelnie Farkas Geizának, sőt megérte a második kezdetét is, de annak végét már nem. Budapesten hunyt el 1942 őszén.

Közzéteszi NÉMETH Ferenc

KRITIKAI SZEMLE

KIÁLLÍTÁS

A PÉTERVÁRADI SZIKLA LAKÓIRÓL

Sorok a Pétervárad-i vár múltját bemutató kiállításról

Kezdetben volt a szikla. A pétervárad-i szikla, amely régebben is a Dunát uralta, s amely ősidők óta stratégiai szempontból fontos hely volt: kedvező fekvésénél fogva a történelem során mindig biztonságot, védelmet nyújtott lakóinak, ezért értékes, megbecsült otthona, tartózkodási helye volt népeknek, nemzeteknek, hadseregeknek. Koronázott és koronázatlan fők húzódtak itt meg zord időkben, s kerestek rajta menedéket. Sokféle nemzet találkozóhelye volt, s közülük mindegyik, aki a sziklát lakta, nyomot hagyott rajta. Méghozzá jól kitapintható, kézzelfogható nyomokat, amelyek nemrég a régészásó nyomán gazdag leletgyűjtemény alakjában bukkantak elő az egymás fölött elhelyezkedő történelmi rétegekből.

A vár gazdag múltjára főképpen az utóbbi két évben végzett leletmentő ásatások vetettek sok fényt, amelyet két kiváló szakember, Ózer Ágnes történész, muzeológus, valamint Radovan Bunardžić archeológus felügyelt és irányított, megannyi szakember és alkalmi munkatárs közreműködésével. Nem véletlen tehát, hogy a közelmúltban megnyílt, nagy érdeklődést kiváltó impozáns kiállításhoz is ők voltak a szerzői, megálmodói.

A leletmentés során napvilágra került több ezernyi tárgyi bizonyíték – amelyekből a legértékesebbek a kiállításon is megtekinthetők –, immár teljesen új, meglepő és impozáns képet formál a pétervárad-i szikla egykori lakóiról, de magáról a várról is, meg annak régészeti jelentőségéről. Olyannyira újat, hogy e leletgyűjtemény szakmai értékelése után a Duna Gibraltárját immár a Balkán legjelentősebb régészeti lelőhelyeként kell számon tartania a szakiro-

dalomnak, emellett, európai viszonylatban is módosításra szorul e hely történelmi jelentősége. Hiszen most már bizonyított tény, hogy a péterváradai szikla már a kései paleolitikumban (i. e. 50 000–60 000 évvel ezelőtt) lakott hely volt, s különösen fontos, hogy azóta is *folymatosan* lakták. Nem meglepő tehát, hogy egyik-másik lelet több tízezer éves. Az itt felszínre került kőszerszámok és egyéb tárgyak (amelyek a vinčai, vinkovci és vučedoli kultúrához tartoznak) szerbiai viszonylatban is a legrégebb felszínre került leletek. A szakembereket elsősorban az őskori leletek gazdagsága lepte meg.

Látványos továbbá az időszámításunk első századaiból származó római kori anyag is. A feltárás során számos égetett agyagból készült edény, korsó, tányér, olajméces, valamint több, fémből és üvegből készült használati tárgy, sisakrész meg szignált római kori téglá került elő. A legtetszetősebb római kori leletek egyike minden bizonnyal a fémből készült, szárnyas Ámor-szobrocska, amely a kiállításon is megtekinthető. A római kori réteg feltárásakor nyert bizonyítást, hogy a péterváradai sziklán állt egykor a Cusum nevű katonai erődítmény, amelynek tövében egy ugyancsak római kori civil település nyomaira bukkantak.

A középkori anyag közül számunkra a legérdekesebb a magyar vonatkozású, amely jeles magyar főurak és uralkodók ittlétét is dokumentálja. A középkori vár (amelynek falai a mostani vár Duna felőli oldalán bukkantak elő) nem egy magyar uralkodónak nyújtott menedéket és biztonságot, lévén hogy mo-csarak vették körül. Annak idején több Árpád- és Anjou-házi király is felkereste: IV. Béla, III. András, Károly Róbert több ízben is, I. (Nagy) Lajos, Zsigmond, Corvin Mátyás és mások. 1463-ban Mátyás király itt kötött szövetséget a velenceiekkel.

IV. Béla idején kerültek a ciszterci rend szerzetesei Péterváradra, és így nem véletlen, hogy a régészek (éppen az Újvidéki Városi Múzeum jelenlegi épülete alatt) meglelték a Boldogságos Szűz Máriának szentelt középkori apátság alapjait, amelyet az okmányok első ízben 1237-ben említenek. Rábukkantak nemcsak a falakkal körülvett rendház, hanem egy háromhajós, gót stílusú bazilika alapjaira is a XIII. század második feléből, amely becslések szerint több mint 60 méter hosszú és mintegy 40 méter magas volt. Eközben felszínre kerültek a gótikus támasztóívek meg a templom fedésére használt cserép darabjai is. A kiállításon a templom számítógép segítségével rekonstruált kül- és beltere is látható.

A középkori anyagból még említést érdemel, hogy (többek között a Duna alacsony vízállásának köszönhetően) meglelték a vár tövében létezett egykori kikötőt, meg egy középkori őrtornyot is. A kort reprezentáló tárgyak közül említést érdemelnek a mázas kályhacsempék, a liliommintás padlócssempék, kelyhek és edények, főképpen pedig a tetszetős, festett, barna és halványzöld díszítésű tálak és tányérok.

Végezetül, ugyancsak figyelemre méltó és a látogatóhoz talán a legközelebb áll a vár úgynevezett osztrák időszaka, amelynek fontos dátuma 1692. október 18-a, amikor is Karl Eugen de Croy ünnepélyesen elhelyezte (a régi középkori vár maradványaira épült) új erődítmény alapkövét. A várat Sebastian Vauban francia hadimérnök tervei alapján építették fel 1692 és 1780 között. A 112 hektáron kiépített erődrendszer a legnagyobb Délkelet-Európában, európai viszonylatban pedig a második hely illeti meg. Ma egyik idegenforgalmi látványossága és egyben jelképe is a régi óratorony, amelyen (fordított logikával) a kismutató mutatja az órákat, a nagy pedig a perceket. Az osztrák időszak tárgyai közül a pipák, érmek, fegyverek, térképek, edények stb. mellett figyelmet érdemel az az 1716-ból származó rézmetszet is, amely a Pétervárad melletti csatát ábrázolja.

Nem túlzás, ha azt mondjuk: régen nem láttunk erre felé ily nagyméretű, gazdag és színvonalas régészeti kiállítást, amelynek tudományos fajsúlya is számottevő, hiszen a Péterváradai vár múltjának több ezer éves folytonosságát dokumentálja. Mondhatnánk, hogy itt, ezen a kiállításon végül összeállt a kép, amely részleteiben sokkal gazdagabb, mint az eddigi. A bemutatott anyag is bizonyítja, hogy a Péterváradai vár története immár régészeti leletekkel is „le van fedve”. E kiállítás nyomán teljesen új fényben, mondhatnánk teljes szépségében mutatkozik meg e vár a látogatók előtt. Ezért is érdemes megtekinteni.

NÉMETH Ferenc

HOL VOLT, HOL NEM VOLT SZABADKA

Milyen az a város, amely annyira meghatározó sok művész életében, hogy bár eltávoztak onnan, egy kiállítást szentelnek neki?

Szombathy Bálintot, az egyik kiállító művészt idézem: „Örök érvényű metafora, néhány művész számára maga a kezdet, a szülőváros; mások számára pedig olyan átmeneti állomás, amely a testi-lelki formálódás és érés próbate-repe, ugyanakkor a szellemi elrugaszkodás biztos pontja.”

Hol volt, hol van Szabadka? – Erre nem egyszerű felelni – most csak érintőlegesen mondanék el néhány dolgot erről a városról, amelyhez minden kiállított kép, minden tárgy, az elhangzó irodalmi alkotás, zene valamilyen formában kötődik.

Szabadka helyén már a kora középkorban éltek emberek, írásban mint települést először 1391-ben említik egy oklevélben, a valamikori Maria Theresiapolist, szabad királyi várost, a Délvidék legmeghatározóbb, a 19. századi Magyarország harmadik legnagyobb, majd Trianon után a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, később Jugoszlávia legészakibb határvárosát, most Szerbia és Montenegró Köztársaság részét.

Szabadka talán leginkább két író, Kosztolányi Dezső és unokatestvére, Brenner József – írói nevén Csáth Géza – szülővárosaként és írásaiból vált közismertté. Szabadkán találta meg Csáth Géza *A varázsló kertjét*, amelyről híres novelláját írta, s Szabadkáról írta 1924-ben Kosztolányi (akinek a szülőháza helyén álló épületről láthatnak egy képet) *A bús férfi panaszaiban*:

*Mert vén Szabadka, áldalak,
mit hosszú, bús évek alatt
hittem sorsnak, hazának,
te álom voltál és regény,
poros hársfája a Szegény kisgyermek*

Panaszainak . . . Gyerekkoruk, ifjúkoruk meghatározó színhelyeként vissza-visszatér írásaikban szülővárosuk, hol pozitív, hol negatív előjellel.

Szabadka Magyarország harmadik legnagyobb városa volt, mégis sokszor a legnagyobb faluként emlegették. A város mai arculata a 18. században, de leginkább a 19. század utolsó, valamint a 20. század első két évtizedében alakult ki. A 18. században épültek a templomok (a ferencesrendi, a pravoszláv templom és a Szent Teréz-katedrális, a 19. században a Szent Rókus-, a Szent György-templom, az evangélikus templom). Raichle J. Ferenc tervei alapján készült a gimnázium épülete, amelyben Kosztolányi apja is tanított, majd ahol igazgató is lett, és ahova Kosztolányi Dezső és Csáth Géza is járt. Szabadka meghatározó épületei főképp a századfordulón épültek, szecessziós stílusban. Az első ilyen épület a Leovich-palota, amelyet még 1893-ban Lechner Ödön és Pártos Gyula tervezett. 1902-ben épült a zsinagóga (ez több fényképen is látható), amelynek tervezői Komor Marcell és Jakab Dezső, Lechner Ödön követői, akik a szegedi zsinagóga építésére kiírt pályázaton vettek részt tervükkel (ahol felvásárlási díjat kaptak), s ezt a tervet valósították meg Szabadkán, amely máig Közép- és Kelet-Európa egyik legszebb ilyen épülete. 1904-ben épült Raichle J. Ferenc csodálatos palotája, és ekkor választották meg Biró Károly nagybirtokost Szabadka polgármesterévé, akinek az idejében építették fel a város máig legjellegzetesebb épületét, a városházát (az első városháza még 1751-ben, a második 1828-ban épült). A városháza építésére kiírt pályázaton – 1907-ben – Komor Marcell és Jakab Dezső barokkos terve nyert, mire azonban megvalósult – 1912-ben adták át – a szecesszió magyar stílusú változatának egyik legszebb épülete lett, Róth Miksa és Nagy Sándor vitrázsaival, kívül-belül Zsolnay-kerámiával.

Sok művész kötődött a városhoz: a szabadkai színházban kezdte pályáját 1864-ben Kölesi Lujza, akit Szabadkán vett feleségül Blaha János karmester. Felesége Blaha Lujzaként lett a nemzet csalogánya. De Szabadkán kezdte

pályáját a kiváló színész, Kabos Gyula, majd Komlós Vilmos színész is; hosszabb ideig élt Szabadkán Csuka Zoltán költő, műfordító, s Szabadkán született Ortutay Gyula néprajzkutató is, hogy csak néhányat említsünk.

A város jellegét nagymértékben meghatározta multikulturális közege: lét-rejöttétől kezdve nemzetek és nemzetiségek sokasága lakja (magyarok, szerbek, horvátok, bunyevácok, Jugoszlávia megalakulásától jugoszlávok, montenegróiak és az ún. egyéb kategóriában még mintegy tizenöt nemzetiség). E sokféleség előnyökkel, ugyanakkor időnként fájdalommal is járhat. Kosztolányi Dezső unokatestvére, Csáth Géza tragikus halála után így idézte meg versében szülővárosát: „Szíved még egyszer megszakad tán, ha hosszan bolygasz a ciryllbetűs Szabadkán s nem értenek.”

Többnemzetiségű családban (apja zsidó vallású magyar, anyja montenegrói származású), Szabadkán született a szerb irodalom egyik legjelentősebb írója is, s a magyar irodalom (elsősorban Ady Endre) kiváló műfordítója: Danilo Kiš, aki bár keveset élt Szabadkán, szívesen emlékezett a városra, amelyről egyik könyvében ezt írta: Szabadka Kosztolányit, a zsinagógát, a barokk városházát . . . és a többnyelvűséget jelenti neki.

Hol volt Szabadka? 1945-től Jugoszláviában volt, ami már nincs, Jugoszláviában, ami innen nézve délre volt ugyan, de évtizedeken keresztül Nyugatnak számított. Szabadka is a jólét városa volt, ahova eljutottak a nyugati termékek, a nyugati irodalom, nyitott volt a művészeti áramlatok előtt, az emberek – az ottani magyarok is – világútlevéllel, ahogy itt irigykedve emlegették – eljuthattak szinte bárhova a világon. A művelődési és művészeti élet felpezsdült, a művészek is utaztak, megismerték az új irányzatokat, s mindezek be is épültek művészetükbe. A sok szabadkai képzőművész közül csak néhány, aki Szabadkáról indult, vagy huzamosabb ideig ott élt, illetve oda tért vissza: Oláh Sándor, Balázs G. Árpád, Gyelmis Lukács, Hangya András, Petrik Pál, Boschán György, Vinkler Imre, Sáfrány Imre, Faragó Endre festőművészek, Almási Gábor, Glid Nándor szobrászok. Szabadkán alakult meg 1969-ben a Bosch + Bosch művészeti csoport, amelyben az akkori modern irányzatok, törekvések szinte mindegyike felfedezhető volt, s a csoport tagjai a képzőművészeti törekvésekkel párhuzamosan más művészetekkel (pl. film- és fotóművészettel, költészettel, képregénnyel) is foglalkoztak (elsősorban éppen az egyik itteni kiállító művész, Szombathy Bálint). Szabadka sokszor közvetített: tíz kilométerre a magyar határtól a legkönnyebben megközelíthető város volt, a magyarországiak sok egyéb áru mellett ott vehettek olyan könyveket, amelyek itt nem jelenhettek meg, hozzájuthattak a Jugoszláviában megjelenő magyar folyóiratokhoz, pl. az 1934-ben még Szabadkán megindított, de később Újvidékre került *Híd*hoz, vagy a szintén Újvidéken megjelenő *Új Symposion* című folyóirathoz (amelynek művészeti szerkesztője sokáig Szombathy Bálint). (Záró-

jelben jegyzem meg, nem igazán ide tartozik, de azért teljes sajtószabadság ott sem volt, hiszen az *Új Symposion* szerkesztőségét is többször leváltották). Igazi szabadkai folyóirat is indult, az *Üzenet*, amely még a mai napig is megjelenik, könyvkiadó és egyedülálló, sajátos élőújság, mindkettő *Életjel* címmel. Szabadkának volt 1945-től hivatásos magyar színháza, ahol a legkiválóbb magyarországi színészek (Pécsi Sándortól Latinovits Zoltánig) is játszottak, s a változatos repertoárjukon időnként valóban új, modern darabok is szerepeltek, s olyanok is, amelyeket akkor (az 1960-as években) Magyarországon nem mutathattak be.

A délvideki magyarság – a környező országok nemzetiségeihez viszonyítva – sokkal nagyobb szabadságban élt, ugyanakkor ez a szabadság mégsem volt az igazi: ezt bizonyították a háttérben forrongó indulatok, amelyek az 1980-as évek végén az országos méretű tüntetésekhez, végül 1991-ben a délszláv háború kirobbanásához vezettek.

Ez a háború évtizedekkel lelassította Szabadka fejlődését is, megváltoztatta a lakosság összetételét, sokan elhagyták a ma már nem létező országot, és sokan elhagyták Szabadkát is: horvátok, szerbek, legtöbben mégis magyarok. Kiderült, hogy a kisebbségek helyzete sem volt mindig annyira ideális, mint ahogyan azt egy külső szemlélő látta.

Szabadka mindig is sok művész ihletője volt: bármely művészeti ágban alkottak, a város fellelhető írásaikban, képeiken, fotóikon, zenéjükben. Sok művész él a városban, sok művész elhagyta, de vissza-visszajár, s vannak olyanok, akik végleg elszakadtak a várostól. Ez valószínűleg minden várossal így van: a történelem alakulása miatt erre a térségre ez még inkább jellemző. Sok szabadkai művész választott új lakóhelyet magának; valami közös mégis maradt bennük: valamilyen formában mindegyikük magában hordozza a várost, bárhol is éljen a világon, s most nem csak nosztalgiára gondolok.

E kiállítás Szabadkát – jobb és rosszabb korszakait, hangulatát – próbálja megidézni: műfajok sokaságával; láthatunk falfestményt, festményeket, fotókat, grafikákat, tárgyakat különböző elrendezésben, installációkat, olvashatunk verseket, időnként hallhatjuk majd a külön erre az alkalomra készült zenei kompozíciót is – amelyet Barabás Zoltán írt.

Végezetül a kiállító művészek és a magam nevében is szeretném megköszönni a múzeum igazgatójának, B. Turán Róbertnek e sajátos kiállítás kezdeményezését és megvalósítását. Ezennel megnyitom a kiállítást.

BALÁZS-ARTH Valéria

Elhangzott a Magyar Zsidó Múzeumban a Hol volt, hol nem volt Szabadka kiállítás megnyitóján Budapesten 2004. január 8-án

KRÓNIKA

DÍJAK

BODROGVÁRI-DÍJAK – A Szabadkai Bodrogvári-díj idei kitüntetettjei: Rajko Ljubič néprajzi tárgyú dokumentumfilmek szerzője, a Horvát Filmnapok hagyományának egyik felelevenítője, Ljubica Risztovszki, a szabadkai Népszínház igazgatója és Liebmán Emil nyugalmazott orvos a Szabadka kiemelkedő orvosai című könyvéért. Különdíjas az Ethnokor együttes, amely a múlt évben is több sikeres koncertet adott itthon és külföldön, Janovics Erika, a szabadkai Gyermekszínház díszlettervezője, valamint Boros György grafikusművész Ex libris sorozatáért és a vajdasági magyar iparművészek kiállításának megszervezéséért. Posztumusz Magyar László történezt, levéltárost tüntette ki a szabadkai községi közművelődési közösség tavaly megjelent két kötetéért. A díszoklevél idén Suhajda Zita festő tervei alapján készült.

MEGJELENT

Kopeczky László: Hármaskönyv. Életjel Könyvek 105. Szabadka, 2003

Pejin Attila: A zentai zsidóság története. Thurzó Lajos Közművelődési Központ, Zenta, 2003

Sági Zoltán: A félelem hálójában. Pánikbetegség és főbiák. Életjel Könyvek 104. Szabadka, 2003

Tomán László: Erről van szó. Közéleti írások 2000–2003. Atlantis, Újvidék, 2003

RENDEZVÉNY

ALFÖLDI ÉPÍTÉSZELET – Régi és új gondolatok az alföldi építészetéről címmel 2004 folyamán előadás-sorozatot szervez a magyarkanizsai Cnesa OMI a régió építészetéről és annak alapjairól. Valkay Zoltán építész gazdagon illusztrált előadásai új szempontok szerint összegzik az Alföld – sokáig lebecsült – sajátos építészetét. Az első előadást február 12-én hallhatta a közönség.

SAVA BABIĆ 70 ÉVES – Sava Babić 70. születésnapja alkalmából a neves író, műfordító munkásságát bemutató sorozatot szervezett február folyamán az újvidéki Városi Könyvtár. A Duna utcai könyvtár olvasótermében megrendezett műsoros összejöveteleken Laza Lazić, Branimir

Čović, Bányai János, Miro Vuksanović, Slavko Gordić, Forgács András, Gerold László, Sava Damjanov, Marija Šimoković, Bordás Győző, Miloš Nikolin és Vladimir Stevanov irodalmárok méltatták Sava Babić tevékenységét, munkáját. A műsorok képzőművészeti részében többek között részt vett Bela Duranci, a zeneiben pedig Hartig Tibor is.

SZIVERI JÁNOSRA EMLÉKEZTEK – Március 3-án irodalmi esten emlékeztek meg Sziveri János költőről. Emlékre, költészetének és szemléletének ápolására alakult meg tizenegy éve szülőfalujában a Sziveri János Művészeti Színpad. Lábadi Csilla Sziveri verseiből olvasott föl. A költőről még Beszédes István író és Draginja Ramadanski műfordító emlékezett meg.

KÖNYVTÁRAT A GYERMEKKÓRHÁZNAK – Sikeresnek ítélte meg a tavaly végzett munkát az immáron huszonnégy kiadót tömörítő Vajdasági Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése évi közgyűlésén. A kiadók a hazai könyves rendezvényeken túl ott voltak Frankfurtban, Lipcsében, Budapesten, Pozsonyban, Marosvásárhelyen, Zágrábban . . . Látogatott volt a két újvidéki és a szabadkai könyvfesztivál, és ezért az idén ezeket a nyíltéri rendezvényeket, amelyeket most már a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság is támogat, kiterjesztik Zomborra, Nagybecskerekre és Versecre is. Az egyesülés tavaly a kamenicai gyermekfalut látta el könyvekkel, az idén pedig az újvidéki gyermekórházban hoz létre könyvtárat. A közgyűlés végül újraválasztotta Bordás Győzőt az egyesülés közgyűlése elnöki és Milan Šikopariját a végrehajtó bizottság elnöki posztján.

IRODALOM

A NOVELLA ÚJ NEVE – Hózsza Éva A novella új neve című könyvét mutatták be február 11-én a Vajdasági Magyar Közművelődési Társaság Újvidéki Találkozások elnevezésű rendezvénysorozata keretében. A Mándy Iván novelláinak tipológiája és szöveggközi ismertetése alcímet viselő könyvet, mely 2003-ban jelent meg a Forum gondozásában, Csányi Erzsébet mutatta be. A tanszék hallgatóinak előadásában részletek hangzottak el Mándy Iván novelláiból, valamint a kötetet bemutató kritikákból, melyek Böndör Pál tollából a Kilátóban, Fáy András tollából pedig az Élet és Irodalomban láttak napvilágot. Hózsza Éva Mándy Ivánnal való találkozásának történetével és élményével tette színesebbé az estet. A könyvbemutató kísérőrendezvényeként pedig Ispánovics József Terek, utcák tematikájú fényképeiből nyitottak kiállítást.

MÁRTON LÁSZLÓ SZERZŐI ESTJE – Február 19-én az Újvidéki Rádió nyilvános irodalmi műsorának vendége volt az M Stúdióban Márton László budapesti prózaíró. Márton László a kortárs magyar irodalom egyik nagy elismeréssel övezett személyisége. Írói habitusáról, a nyilvános műsorban Faragó Kornélia kritikus, az Újvidéki Egyetem tanára beszélt.

TALÁLKOZÁSOK – Február 24-én a zombori Magyar Polgári Kaszinóban tartották meg a Berta Ferenc Zebeszínpad estjét. A Találkozások elnevezésű rendezvény keretében Bence Erika író megnyitotta Zámbo Illés fotóriporter kiállítását. Kontra Ferenc íróval pedig Fekete J. József beszélgetett.

SZÍNHÁZ

KORTÁRS DRÁMA – Az újvidéki Szerb Nemzeti Színház hétnapos rendez-

vénysorozat keretében szervezte meg az I. Hazai Kortárs Színházfesztivált. Az Artatlanság három projektuma elnevezéssel három kortárs drámaíró művét mutatták be, valamint négy nyilvános drámafelolvasást, és több előadást is szerveztek a kortárs európai és hazai drámáról. A rendezvény-sorozat első bemutatóját március 1-jén tartották meg a Pera Dobrinović színpadon, Marija Stojanović A biztonság háza című drámáját vitték színre Žanko Tomić rendezésében. Az előadást követően beszélgetést szerveztek arról, majd bemutatták Tanja Venčelovski új könyvét. Másnap Vesna Radovanović The Grateful Alive drámájának nyilvános felolvasását hallgathatta meg a közönség. A kortárs európai drámakonceptió témájára Jovan Ćirilov tartott előadást, majd a Jovan Đorđević színpadon Darijan Mihajlović rendezésében megtartották Jelena Đorđević Őn ki nek hisz? című drámája előbemutatóját. A harmadik esten Dušan Spasojević Zločin nad divljim zverima című drámáját olvasták fel nyilvánosan, és ezt követően a kortárs hazai drámáról Gvozden Đurić beszélt.

HANGJÁTÉK

A PIROS NAGYBŐGŐ – Az Újvidéki Rádió február 22-én délelőtt újabb gyermekhangjátékkal kedveskedett hallgatóinak. Ljiljana Jokić Kaspar újvidéki író A piros nagybögő című művét Balázs Pál fordításában és Fischer Károly rendezésében élvezhette a közönség. A szerepeket Banka Livia, Dévai Zoltán, Perišić Dianna, Giric Attila, Molnár Róbert és Huszta Dániel játszotta. A hangjáték dramaturgia Matkó Margit volt.

KIÁLLÍTÁS

ORWELL VILÁGA KÉPEKBE – Február 9-én nyílt meg a szabadkai Szabadgyetemen Szalma László kiállítása, mely

Orwell világába csábította látogatóit. A regényből Körmöci Petronella és Káló Béla színművészek előadásában részletek hangzottak el. A kiállítást Ninkovné Kovačev Olga művészettörténész és Lovas Ildikó közszégi művelődésügyi titkár nyitotta meg.

MŰEMLÉKEK A XVIII. SZÁZADBÓL – Hristofor Žefarović, Zaharija Orfelin rézkarcaiból és más művészek vallási tárgyú alkotásaiból nyílt kiállítás a szabadkai Városi Múzeumban az I. szerb felkelés és a modern szerb állam megalakulásának 200. évfordulója alkalmából. Hulló István, a múzeum igazgatója, Branka Krstić, a Matica srpska Galériájának igazgatója, valamint Kucsera Géza, Szabadka polgármestere köszöntötte a jelenlévő érdeklődőket. A XVIII. századi szerb rézmetszetekről Dinko Davidov írt tanulmányt, kiemelve, hogy e mesterek Bécsben tanultak, de munkáik magukon viselték a bizánci gyökerű hagyományok jellegzetességeit is.

LÉPHAFT PÁL KARIKATÚRAKIÁLLÍTÁSA – Nem az álarc a legjobb arc? címmel nyílt meg február 19-én a Szabadka Galériában Léphaft Pál karikatúraikiállítás. Az arcokról Lovas Ildikó közszégi művelődésügyi titkár beszélt. A rossz szellemek rontása ellen és az ál arcok alá Bakos Árpád nyilvános művész sámankodott.

FILM

32. FEST – Február 27-e, Belgrád, Száva Központ. A filmrajongók tíz napon át csemegézték a FEST 2004 nyújtotta kínálatát. Ezúttal 72 alkotást vonultattak fel. A rendezvény díszvendége volt a FEST 2004 tiszteletbeli elnökévé kijelölt Hanna Schygulla. A tervezők az első vetítési napon a bemutatott hat alkotás közül négyben az európai rendezőket részesítették előnyben: Bernardo Bertolucci Álmodozók francia-olasz filmje, Claude Chabrol francia rendező A gonoszság virága című százperces

műve, a horvát rendező, televíziós újságíró Igor Mirković Szerencsés gyerek című dokumentumfilmje (másfél órán át az egykor ismert és híres jugoszláv együttessel, az Azra, a Bijelo dugme, az Električni orgazam, a Film, a Haustor, az Idoli, a Pankrti és a Prljavo kazalište tagjainak életéből ragad ki pillanatokat) és Dragan Radovanović belgrádi rendező Casting című dokumentumfilmje került bemutatásra.

FILM ÉS FÓKUSZ – Belgrádban február 27-én kezdődött a FEST, és az ott bemutatott alkotásokból felület láthatott az újvidéki közönség is. A Művelődési Központban február 27-étől március 10-éig, az Arena és a Jadran moziban pedig március 4-étől 11-éig vetítették a filmeket. A Művelődési Központban Gus van Sant Elefánt című, máris sok sajtóreakciót kiváltott alkotásával kezdődött a Film. Többek között a következő filmek szerepeltek a bemutatottak sorában: a francia Medence című alkotás, Fatih Akin német rendező Solino alkotása, az amerikai Tizenhárom, a horvát Tanúk, eredeti címén a Svjedoci Vinko Brešan alkotása, Lars von Trier háromórás Dogville. A Film 2004 a tavalyi fesztivál díjnyertes alkotásával, az orosz Visszatérés című filmmel zárult március 10-én a Művelődési Központban. A Fokusz 2004 ünnepélyesen az Arena moziban az Elvesztett jelentés című amerikai filmmel március 4-én nyitotta meg kapuit. Sofia Coppola rendezte a több Oscar-díjra is jelölt filmet. Ugyanaznap a Jadranban Bernardo Bertolucci Álmodozók, majd a francia Medence című filmet vetítették. Az Arena kistermében pedig Patty Jenkins Szörnyetegét adták. További filmek voltak még: a Kajmak i marmelada című szlovén film, melynek

rendezője Branko Đurić, Ron Howard Eltűnése. Woody Alennek két filmje is műsoron volt: a Szerelem és minden más, valamint a Hollywood Ending című filmje. A Fokusz 2004-et Tim Burton Nagy hal című filmje zárta március 11-én.

TAVASZI FILMKLUB – A Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium Tudós-klubjában február 17-én indult a tavaszi filmciklus. A népszerű program ezúttal a kábítószerekről szóló legújabb filmekből ad válogatást. A filmek előtt Vanger László, az est házigazdája tartott ismertetőt, majd Telek Tamás beszélt orvosi szempontból a különféle kábítószer hatásáról. A márciusi 2-án a Trainspotting, 9-én pedig a Betépve (Blow) című filmet láthatta a közönség.

V. DÉLVIDÉKI MAGYAR FILMNAPOK – Immár ötödik alkalommal szervezik meg a Délvidéki Magyar Filmnapokat, amelynek keretében öt észak-bácskai településen levetítik a legújabb magyar alkotásokat. Zenta, Szabadka, Topolya, Magyarkanizsa és Kishegyes lesz a színhelye a bemutatóknak. A filmbemutatók majd csak április elején lesznek, a nyitóelőadást azonban március 4-én és 5-én tartották. Zentán, a Tisza moziban vetítették az Apám beajulna című vígjátékot, amelynek rendezője Sas Tamás. Áprilisban folytatódik a magyar filmek vetítése, 5-e és 8-a között még hat filmet láthat a közönség: Fligeauf Benedek Dealer címu drámáját, valamint Makk Károly Egy hét Pesten és Budán, Hajdu Szabolcs Tamara, Böszörményi Zsuzsa Mélyen őrzött titkok, Török Ferenc Szezon és Fischer Gábor Monte-Carlo című játékfilmjét.

SMIT Edit összeállítása

A FORUM KÖNYVKIADÓ IDEI KIADVÁNYAI

Bori Imre: *Az élet és halál Ősfája alatt* (Írások Juhász Ferenc költészetéről)

Gerold László: *Léthuzatban* (színikritikák)

Az Újvidéki Színház harminc éve

Tari István: *Kiadó a keresztút* (versek)

Hornyik György: *Szólőindák között* (ifjúsági regény)

Németh Ferenc: *A nagybecskereki sajtó története (1849–1918)* (tanulmány)

ELŐKÉSZÜLETBEN

Bori Imre: *Ezredéve itt* (helytörténet)

Németh István: *Hegyalja utca* (esszék)

Jung Károly: *Elbeszélés és éneklés* (tanulmányok)

Hornyák Árpád: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927*

Papp Richárd–Hajnal Virág: *„Mint leveleket a vihar . . .”* (tanulmányok)

Burány Béla: *A juhászok így élnek, úgy élnek, I.* (néprajzi gyűjtés)

Szabó Palócz Attila: *Falanszter* (drámák)

Molnár Rózsa Mária: *Cirkusz a dzsungelben* (bangladesi történetek)

KRITIKAI SZEMLE

Kiállítás

Németh Ferenc: A pétervárad szikla lakóiról (A Pétervárad vár múltját bemutató kiállításról) 418

Balázs-Arth Valéria (Budapest): Hol volt, hol nem volt Szabadka (*Hol volt, hol nem volt Szabadka*) 420

KRÓNIKA

Smit Edit összeállítása 424

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

A HATÁRON TÚLI MAGYARSÁGÉRT
ILLYÉS KÖZALAPÍTVÁNY

E számunk megjelenését a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság, a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának Kulturális Alapprogramja és az Illyés Közalapítvány támogatta

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+32

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Fő- és felelős szerkesztő
Bori Imre. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)–. –
Újvidék : Fórum Könyvkiadó Közvéllalat, 1934–1940 ; 1945–. – 20 cm.

Havonta
ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2004. március. Kiadja a Fórum Könyvkiadó Közvéllalat. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457–216; www.forumliber.co.yu; e-mail: forumkk@eunet.yu – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 160–15290–87-es zsrószámára (Delta Banka AD Beograd, Fil. u Novom Sadu); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2004-re belföldön 1000 dinár. Egyes szám ára 100, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában Újvidéken – YU ISSN 0350–9079